



DOE JE PLICHT, VERDIEN JE RECHT!

Een onderzoek naar de uitkomsten en kritische factoren van
geleid vrijwilligerswerk voor uitkeringsontvangers

Doe je plicht, verdien je recht!

Een onderzoek naar de uitkomsten en kritische factoren van geleid vrijwilligerswerk voor uitkeringsontvangers

Naam: Janieke Bouwman

Studentnummer: 331304

Opleiding: Master Sociologie (voltijd)

Faculteit: Faculteit der Sociale Wetenschappen

Onderwijsinstelling: Erasmus Universiteit Rotterdam

Studiejaar: 2013-2014

Plaats en datum: Rotterdam, augustus 2014

Begeleider: Dr. E. Snel

Tweede lezer: Prof. Dr. W. Schinkel

Voorkant: foto van eigen hand

*The function of sociology, as of every science,
is to reveal that which is hidden*

- Pierre Bourdieu -

Stories are data with a soul

- Brené Brown -

VOORWOORD

Wat was ik altijd jaloers op voorwoorden van andere masterstudenten. Want hoewel een voorwoord heel startend, onschuldig en voorbereidend klinkt, betekent het dat je zeker niet startend bent, het niet meer onschuldig is en al helemaal niet voorbereidend. Want dan ligt er een echt onderzoek! Iets om trots op te zijn, helemaal van jou. En wat ben ik trots en wat ben ik blij dat mijn naam dit keer onder dit voorwoord staat.

In 2009 kwam ik naar Rotterdam toe om Bedrijfskunde te gaan studeren. Vanaf het “oosten naar het westen”. Een nieuwe stad, een grote stad, een ondoorgrondelijke stad maar.. oh zo interessante stad. Mede door wat ik die drie jaar zag aan verbazingwekkende cultuurverschillen, asociaal gedrag, criminele nieuwsfeiten, maar ook juist ook aan hardwerkende Rotterdammers, gepassioneerde (sociale) ondernemers en hulp biedende handen binnen initiatieven en buurten, kwam de overstap naar Sociologie. In twee jaar heb ik veel mogen leren en het mooie is dat dit in de alledaagse praktijk, wonend in Rotterdam Zuid, steeds meer ervaring en empirische kennis oplevert. En dat is waar mijn passie ligt: “Oost west, Thuis best”. Dan nu het einde van mijn tijd als student: de masterscriptie. Getypt met schone vingers, maar tot stand gekomen door met de vingers letterlijk in de potgrond te wroeten daar waar hard gewerkt wordt aan een concrete invulling van de participatiesamenleving.

Pas na een intensieve samenwerking met verschillende mensen snap ik ineens dat al die dankbetuigingen in voorwoorden geen “voorwoord-protocol” zijn. Of ik het zonder hen niet had gekund is natuurlijk maar de vraag, althans dat is niet empirisch bewezen, maar het was wel buitengewoon lastig geworden. Allereerst ben ik Erik Snel, mijn begeleider, dankbaar voor de mogelijkheid om dit onderzoek uit te voeren, alle adviezen, gesprekken en feedback. Daarnaast ben ik Harmen en Fokje ontzettend dankbaar voor de mogelijkheid om in de Bloemhof te duiken, de fijne gesprekken, alle uitleg en de vele introducties. Jullie doen belangrijk werk en ik hoop dat dit onderzoek inzichten en handvaten biedt. En niet te vergeten mijn respondenten voor de gezellige dagen wroeten met de vingers in de potgrond en jullie openhartigheid. Als laatste natuurlijk mijn lieve soulmate waar ik altijd mee kon overleggen, ideeën kon testen of juist mijn zinnen kon verzetten door leuke dingen te doen. Dit geldt natuurlijk ook voor mijn vrienden en familie. Bedankt en veel leesplezier!

Rotterdam, augustus 2014

Janieke Bouwman

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD	iv
LIJST VAN TABELLEN EN FIGUREN	vi
1. INLEIDING	7
2. THEORETISCH KADER	10
2.1 Ontwikkelingen binnen de verzorgingsstaat	10
2.2 Negatieve effecten van langdurige werkloosheid.....	12
2.3 Effecten van algemeen vrijwilligerswerk	15
2.4 Effecten van geleid vrijwilligerswerk.....	16
2.5 Condities voor positieve effecten van (geleid) vrijwilligerswerk: succesfactoren	19
3. METHODOLOGISCHE VERANTWOORDING	21
3.1 Onderzoeksstrategie	21
3.2 Methoden voor dataverzameling.....	22
3.3 De respondenten.....	23
3.4 Operationalisering.....	24
3.5 Kwaliteit van het onderzoek	24
3.6 Analyseprocedure van verzamelde gegevens	26
4. EMPIRISCH KADER: DE CASE	27
4.1 De Bloemhof.....	27
4.2 Maatschappelijke Inspanning in de Bloemhof	28
4.3 Maatschappelijke Inspanning in de Bloemhof bij wijkpastoraat de Put	30
5. AARD VAN HET GELEID VRIJWILLIGERSWERK	31
5.1 De activiteiten en de scholingstrajecten.....	31
5.2 Effecten van langdurige werkloosheid.....	32
5.3 Start van het traject voor de uitkeringsontvangers	34
5.4 Antwoord deelvraag 1	36
6. DE OPBRENGSTEN VAN HET GELEID VRIJWILLIGERSWERK	37
6.1 Verbetering van eigen gemoedstoestand en welzijn.....	37
6.2 Ontwikkeling.....	39
6.3 Sociale interactie	43
6.4 Verbetering in voldoen aan verwachtingen van de buitenwereld.....	45
6.5 Antwoord deelvraag 2	46
7. ERVARING EN WAARDERING GELEID VRIJWILLIGERSWERK	48
7.1 Ervaring en waardering uitkeringsontvangers	48
7.2 Ervaring en waardering vrijwilligersorganisaties	50
7.3 Antwoord deelvraag 3	51
8. CONDITIES GELEID VRIJWILLIGERSWERK	52
8.1 Werkzame relatie factoren.....	52
8.2 Omgevingsfactoren.....	56
8.3 Verwachtingsfactoren.....	57
8.4 Antwoord deelvraag 4	59
9. CONCLUSIE EN DISCUSSIE	60
GERAADPLEEGDE LITERATUUR	64
APPENDIX	67
Appendix 1: Topiclist	67
Appendix 2: Operationalisering.....	69
Appendix 3: Respondenten uitkeringsontvangers en vrijwilligersorganisaties.....	70
Appendix 4: Codeerschema.....	74

LIJST VAN TABELLEN EN FIGUREN

Figuren

Figuur 1 – Gebrek aan sociale participatie: sociale uitsluiting per subgroup	13
Figuur 2 – Feiten over de Bloemhof.....	28
Figuur 3 – Proces Maatschappelijke Inspanning	29
Figuur 4 – Aard van geleid vrijwilligerswerk	36
Figuur 5 – Categorieën van negatieve effecten van werkloosheid	36
Figuur 6 – Opbrengsten geleid vrijwilligerswerk	46
Figuur 7 – Conditie voor positieve uitkomsten.....	59

Tabellen

Tabel 1 – Karakteristieken respondenten vrijwilligers.....	24
Tabel 2 – Uitkeringsduur van respectievelijk.....	28

1. INLEIDING

Binnen onze Nederlandse verzorgingsstaat bestaat een sociaal vangnet waarin werklozen recht hebben op sociale bijstand. In het verleden gold het verkrijgen van sociale bijstand als inkomensbeschermingsfunctie waarin rechtmatigheid voorop stond. Maar het beleid met betrekking tot re-integratie naar werk werd door de uitvoeringsorganisaties niet of nauwelijks gehandhaafd, waardoor het beroep op sociale bijstand werd aangewakkerd (van der Veen, 2010). Sindsdien hebben institutionele wijzigingen in het sociale vangnet gezorgd voor grondige veranderingen in het bijstand - en re-integratiebeleid. Daar waar een uitkering eerst gold als inkomensbeschermingsfunctie met rechtmatigheid voorop, typeren deze veranderingen een verschuiving naar een activeringsfunctie met doelmatigheid voorop. De activeringsfunctie kan getypeerd worden als een paradigma waarin een groter beroep wordt gedaan op eigen verantwoordelijkheid en inzet van de burgers. Wanneer je nu spreekt over sociale bijstand, spreek je niet meer alleen over het recht op bijstand, maar ook over een reeks individuele plichten (de Beer, van Gestel & van der Meer, 2010). Deze plichten bestaan uit het nemen van eigen verantwoordelijkheid en het verlenen van eigen inzet om het recht op sociale bijstand te verdienen. Met andere woorden: het verkrijgen van sociale rechten - kenmerkend voor de verzorgingsstaat - heeft plaatsgemaakt voor een individuele plicht om deze sociale rechten te verdienen (Kampen, 2010; Tonkens, 2009).

Activering in de stad van “facto non verba”

Rotterdam kent een groot bestand aan uitkeringsontvangers. Zevenendertigduizend mensen zitten in de sociale bijstand. In lijn met de hierboven beschreven veranderingen, heeft het bijstandsbeleid in Rotterdam eveneens een ontwikkeling doorgemaakt richting activering en plichten. Vooruitlopend op de Participatiewet¹ heeft de Gemeente Rotterdam al een aantal jaren ervaring met dergelijk activerend beleid. Onder de naam Maatschappelijke Inspanning (in de proefperiode bekend als Full Engagement) is in 2011 een project van start gegaan in zeven Rotterdamse wijken. In dit project wordt beoogd om van bewoners met een gemeentelijke uitkering een tegenprestatie van 20 uur te vragen, of beter gezegd: te eisen. Van vragen is weinig sprake gezien de tegenprestatie als voorwaarde wordt gezien voor het behoud van de uitkering. Het recht op een uitkering moet eerst verdiend worden door je plicht te vervullen: het doen van vrijwilligerswerk. In termen van de gemeente blijven uitkeringsontvangers zich op deze manier ontwikkelen, doen zij ervaring op, bouwen zij een sociaal netwerk op en leveren zij een bijdrage aan de stad. Tevens wordt kans op re-integratie naar betaald werk vergroot (Gemeente Rotterdam, 2014). De primaire focus in Rotterdam ligt op de eerst genoemde sociale doelen en niet op re-integratie naar betaald werk (gesprek met Nico van Wijk; projectmanager Rotterdam). Deze primaire sociale focus speelt in op verzachting van de negatieve spiraal waarin langdurig werklozen zich bevinden op diverse welzijnsgebieden (Echtelt, 2010; Kroft, Engbersen, Schuyt & van Waarden, 1989; de Beer, 2002; Tazelaar & Sprengers, 2004; Jahoda, 1982). Zo concluderen meerdere onderzoeken dat de gevolgen van langdurige werkloosheid op zowel psychisch, fysiek als sociaal vlak negatief versterkend zijn. Nederlandse studies bevestigen

¹ Op 3 februari 2014 is in de Tweede Kamer besloten tot een wijziging in de bijstandsplannen. O.a. uitkeringsontvangers worden geacht een tegenprestatie te leveren. De gemeenten mogen zelf bepalen hoe invulling wordt gegeven aan deze wet.

het internationale beeld dat rust op resultaten waarin is vastgesteld dat werklozen angstiger, depressiever en pessimistischer zijn dan werkenden. Aspecten als levenstevredenheid, zelfwaarde en psychisch welzijn zijn ook beduidend lager onder deze groep zonder werk (de Witte, 2003).

Centrale vraagstelling en deelvragen

In de literatuur is weinig bekend over geleid vrijwilligerswerk voor uitkeringsontvangers, laat staan de opbrengsten en ervaringen hiervan en de condities waaronder deze tot stand komen (of niet tot stand komen). Een aanzet hiertoe is een beleidsevaluatie van Maatschappelijke Inspanning in Rotterdam uitgevoerd door Van der Aa (2012). Echter schiet dit rapport tekort om een tweetal redenen: allereerst laat het evaluatierapport enkel de harde cijfers zien met betrekking tot de uitstroom uit de uitkering. Met andere woorden evalueert het met name de re-integratie doelstelling en niet alle vooraf beoogde sociale doelen en inhoudelijke onderliggende veronderstellingen (Tudjman, de Jong & Snel, 2011). Daarnaast geeft het weinig tot geen inzicht in de sociale processen die op microniveau spelen. Wat geven de cijfers weer als het om mensen gaat? Wat doen actief geworden uitkeringsontvangers? Wat wordt er van hen gevraagd, hoe ziet het traject er uit en hoe verlopen sociale processen? Hoe ervaren zij deze verplichting en de werkzaamheden die zij verrichten? Leidt het traject tot de veronderstelde sociale opbrengsten en dus vermindering van negatieve effecten van werkloosheid? Veel van dit soort vragen kwamen bij mij op, welke na enige tijd gestructureerd zijn in de volgende probleemstelling:

Wat zijn de opbrengsten en ervaringen van geleid vrijwilligerswerk binnen Maatschappelijke Inspanning en hoe kunnen verschillen in opbrengsten en ervaringen verklaard worden?

Om de probleemstelling te beantwoorden is deze opgesplitst in vier deelvragen.

1. Wat is de aard van geleid vrijwilligerswerk van uitkeringsontvangers?
2. Wat levert geleid vrijwilligerswerk op voor de uitkeringsontvangers?
3. Hoe ervaren en waarderen uitkeringsontvangers en de vrijwilligersorganisaties het geleid vrijwilligerswerk?
4. Wordt de opbrengst, ervaring en waardering van het geleid vrijwilligerswerk door uitkeringsontvangers bepaald door interacties met en het maatwerk van de sociale dienst en de organisaties?

Wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie

Wetenschappelijk gezien biedt dit onderzoek waarde op een aantal terreinen. Allereerst gezien het zich verdiept in een nieuwe vorm van vrijwilligerswerk, geleid vrijwilligerswerk, hetgeen nog betrekkelijk weinig onderzocht zijn. Het geeft een beeld van de opbrengsten en ervaringen van vrijwilligerswerk in een verplichte vorm voor een specifieke (kwetsbare) groep mensen binnen de samenleving. Om die reden vormt het een explorerend onderzoek. Ten tweede komen in dit onderzoek geleide vrijwilligers zelf aan het woord over hun ervaringen. Op deze manier wordt inzicht verkregen in de mening en belevingswereld vanuit een ervaringsperspectief. Ten slotte

bieden de uitkomsten een dieper inzicht in de mogelijke compensatie van negatieve effecten van langdurige werkloosheid door deze nieuwe vorm van geleid vrijwilligerswerk.

Op maatschappelijk en politiek gebied is er de afgelopen tijd veel aandacht voor de ontwikkelingen binnen de verzorgingsstaat. Discussies, beleidsplannen en nota's van de overheid en gemeenten staan vol met termen als individuele verantwoordelijkheid en eigen kracht. Dit onderzoek biedt inzicht in een beleidsvorm waarin ontwikkelingen duidelijk aanwezig zijn en concreet in praktijk gebracht worden. Daarnaast verschaft dit onderzoek een vorm van evaluatie: enerzijds biedt het maatschappelijk en beleidsmatig inzicht in de uitkomsten van de sociale doelstellingen van het bijstandsbeleid in Rotterdam. Anderzijds zijn de uitkomsten voor overige besturen relevant om inzicht te verkrijgen in en lering te trekken uit een concrete invulling van de aanstaande Participatiewet (welke per 1 januari 2015 in zal gaan). Uitkomsten en aanbevelingen kunnen zo tegelijkertijd dienst doen als een post - en ex ante evaluatie verkregen uit een *evidence based* onderzoek.

Leeswijzer

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden wordt in het volgende hoofdstuk gestart met het theoretisch kader. Vervolgens wordt in hoofdstuk drie de methodiek nader toegelicht. Daarna, in hoofdstuk vier, komt het onderzoeksveld aan bod. In hoofdstuk vijf tot en met 8 zullen de resultaten antwoord geven op de gestelde deelvragen. In de conclusie wordt een antwoord geformuleerd op de probleemstelling in relatie met de besproken literatuur als ook een kritische reflectie op dit onderzoek en aansluitende aanbevelingen voor vervolgonderzoek.

De verplichte tegenprestatie met behoud van uitkering, zoals Maatschappelijke Inspanning, noem ik in het vervolg ook wel geleid vrijwilligerswerk.

De doelgroep van het traject en dit onderzoek worden geleide vrijwilligers, vrijwilligers of (actief geworden) uitkeringsontvangers genoemd.

2. THEORETISCH KADER

In dit onderzoek staan een aantal concepten en theorieën centraal om een antwoord te vinden op de probleemstelling en deelvragen. Aan het einde van elke paragraaf is een samenvatting te vinden in een oranje tekstblok.

2.1 Ontwikkelingen binnen de verzorgingsstaat

De uitvoering van het bijstandsbeleid Maatschappelijke Inspanning vindt plaats tegen een achtergrond van een veranderende en activerende verzorgingsstaat. Hieronder wordt beschreven hoe deze verandering te typeren is en welke gevolgen dit de facto heeft (gehad) voor de inrichting van het bijstandsbeleid.

2.1.1 De verzorgingsstaat herzien: activeren en participeren

De verzorgingsstaat heeft zich de afgelopen jaren meerdere malen herzien. Dit proces van verandering is veel beschreven in de recente literatuur. Gilbert (2002) geeft het proces van verandering weer. “In a flourish of neologism – the Scumpeterian workfare state, the hollow state, the contract state, the hidden welfare state, the social investment state, the active state, the mixed economy of welfare, the third way, the post-modern welfare state, and the enabling state – welfare theorist around the world have tried to capture the essential features of change” (p. 10-11). Met deze verschillende aanduidingen geven de theoretici een aantal verschuivingen weer welke Gilbert samenvat in de term *enabling state*. Deze samenvattende term omvat een aantal verschuivingen: van publieke voorziening naar privatisering, van bescherming van werk naar bevordering van arbeidsparticipatie, van universele rechten naar selectieve voorzieningen en van burgerschap naar lidmaatschap. De klank die deze verschuivingen weergeeft is de klank van een paradigma van activering en participatie in plaats van bescherming (van der Veen, 2010). Gilbert (2002) noemt dit activerende paradigma gericht op de individu in plaats van de gemeenschap een ‘stille overgave van publieke verantwoordelijkheid’².

Ook binnen het domein van arbeid en bijstand heeft er een verschuiving plaatsgevonden naar activering en participatie. Geïnspireerd door de studie van Gilbert over de *enabling state*, heeft Schuyt (1993) een vijftal strategieën onderscheiden die gebruikt worden om afhankelijke groepen, zoals werklozen, te helpen (*to enable*).

1. Geef ze geld
2. Geef ze rechten
3. Geef ze politieke macht
4. Geef ze deskundige hulpverleners
5. Geef ze middelen om zichzelf verder te helpen.

² Tevens de ondertitel van zijn boek: silent surrender of public responsibility

Binnen de vroegere verzorgingsstaat lag het accent op punt één, twee en vier. Tegenwoordig wordt meer dan daarvoor gekeken naar wat burgers zelf kunnen om te voorkomen dat ze in een afhankelijke situatie blijven zitten. Herzieningen die geleid hebben tot de huidige verzorgingsstaat hebben meer nadruk gelegd op activeren en participeren. In de strategieën van Schuyt is er dus meer oog gekomen voor punt drie en vijf (Engbersen, Sprinkhuizen & Uyterlinde, 2008).

2.1.2 *Activerend bijstandsbeleid in Rotterdam: Maatschappelijke Inspanning*

Een concreet voorbeeld van de herziende verzorgingsstaat is het beleid in Rotterdam omtrent uitkeringsontvangers. Momenteel wonen in Rotterdam ruim zevenendertigduizend uitkeringsontvangers. Geschat wordt dat ruim 40% hiervan weinig kans heeft op een betaalde baan door fysieke of psychische problemen, taalachterstanden of schulden en een gebrek aan opleiding en/of ervaring. De gemeente Rotterdam stelt dat “het zonde [is] om dit talent onbenut te laten. Voor de werkzoekende zelf én voor de Rotterdamse samenleving” (Gemeente Rotterdam, 2014a, p. 1). Dit is het idee achter het bijstandsbeleid Maatschappelijke Inspanning: “Maatschappelijke Inspanning betreft de Rotterdamse invulling van de ‘tegenprestatie’ die aan bijstandsontvangers wordt gevraagd voor het ontvangen van een uitkering” (van der Aa, Anschutz & Jagmohansingh, 2014, p. 7). Op deze manier wordt beoogd om werkzoekenden te stimuleren door, naar vermogen, een tegenprestatie te vragen van 20 uur per week. Van vragen is weinig sprake vanwege het verplichte karakter: een uitkering wordt opgeschort wanneer niet voldaan wordt aan deze tegenprestatie.

Het primaire doel van Maatschappelijke Inspanning is van sociale aard. Deze primaire sociale doelen worden omschreven als het verkrijgen van een dagritme, het opdoen van sociale contacten en het opdoen van ervaring. “Zo komt hij beter in zijn vel te zitten en raakt weer gemotiveerd” (Gemeente Rotterdam, 2014a, p. 1). Het tweede doel, wat meer te zien is als een bijkomstigheid, is de re-integratie naar werk. “Nieuw is ook dat de tegenprestatie niet langer als noodzakelijk doel heeft om uitstroomkansen te vergroten: de tegenprestatie heeft ook als doel om van maatschappelijk nut te zijn, iets ‘terug te doen’ voor de ontvangen uitkering” (van der Aa et al., 2014, p. 26). De primaire doelen van sociale aard passen in de door Schuyt (1993) omschreven strategie waarin middelen worden verschaft om jezelf verder te kunnen helpen. Deze strategie past op zijn beurt weer in het hedendaagse paradigma van individuele verantwoordelijkheid en eigen kracht.

De invulling van deze tegenprestatie verschilt per persoon, afhankelijk van de inschatting die gemaakt wordt of de persoon een uitstroomkans heeft. Het kan bestaan uit: vrijwilligerswerk, mantelzorg, taal-, scholing-, beweegtrajecten en andere vormen van maatschappelijk nuttig werk. De gemeente Rotterdam heeft nu afspraken met ruim 4500 werkzoekenden. Een eerste evaluatie in 2012 liet zien dat het aantal uitkeringen in de wijken met Maatschappelijke Inspanning niet verschilde met wijken waar nog geen Maatschappelijke Inspanning aanwezig was.

Een evaluatie van de sociale doelen met betrekking tot ontwikkeling, nuttig voelen en contacten opdoen is tot op heden nog niet gedaan³ (Gemeente, 2014a).

Samenvattend kan gezegd worden dat het beleid dat centraal staat in dit onderzoek, Maatschappelijke Inspanning, te bezien valt in een ontwikkeling van een herziende verzorgingsstaat. De nadruk op het hedendaagse paradigma van activering en participeren, komt in het beleid duidelijk naar voren. Binnen het Rotterdamse beleid wordt beoogd om uitkeringsontvangers weer mee te laten doen in de samenleving en daarin nuttig te zijn: oftewel door hen te activeren en te laten participeren.

2.2 Negatieve effecten van langdurige werkloosheid

Naast de economische onzekerheid en instabiliteit die langdurige werkloosheid met zich mee brengt, kent langdurige werkloosheid ook andere negatieve effecten. De Gier en collega's (2008) stellen dat langdurig werklozen worden "gekenmerkt door een complexere problematiek dan de overige cliënten. Niet zelden vallen sociale, psychische, financiële en gezondheidsproblemen samen" (de Gier et al., 2008, p. 11).

2.2.1 Tijdsbesef en structurering

De negatieve effecten krijgen allereerst vorm in de tijd/inkomen verhouding (Kroft, Engbersen, Schuyt & van Waarden, 1989). Werklozen hebben veel tijd, maar een gering inkomen. Hierdoor zit door de schaarste in inkomen en niet in tijd, hier heeft men een overvloed aan. In de jaren dertig werden gevolgen van deze schaarste benoemd als inactiviteit, een verstoord tijdsbesef, traagheid, doelloosheid en leegheid. Recente onderzoeken laten met name het vervelingaspect zien. Een apathische reactie op werkloosheid heeft vooral te maken met de psychische reactie en minder met tijdsbeleving (Jahoda, Lazarfeld & Zeisel, 1972). Kroft en zijn collega's (1989) omschrijven een paradox van nietsdoen door teveel tijd waarin het nuttig besteden van vrije tijd moeilijker wordt geacht dan bij tijd schaarste. Om hieraan te ontkomen is tijdsstructurering van belang, evenwel wanneer deze extern opgelegd is.

2.2.2 Sociale participatie

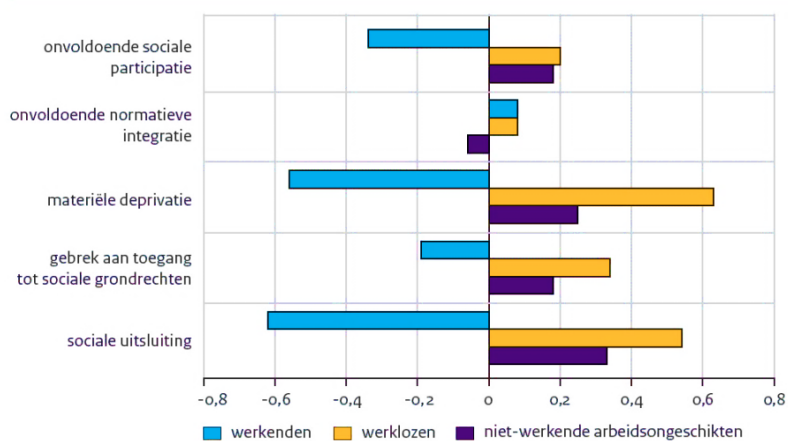
Sociale participatie betreft het contacten met familie en vrienden, verenigingsleven, vrijwilligerswerk en het gebruik stemrecht. Tazelaar en Sprengers (2004) beschrijven het effect van langdurige werkloosheid op de sociale participatie. Formele sociale participatie als lidmaatschap bij verenigingen lopen terug, maar behalve deze terugname is er tevens een gevolg voor de kleinere kring: "De contacten met vrienden en goede kennissen verlopen moeizamer, nemen in frequentie af, of gaan zelfs geheel verloren, en ook contacten binnen het gezin ondergaan verandering" (Tazelaar & Sprengers, 2004, p. 420). Op deze manier van terugtrekking ontstaat er dus

³ Echter wordt er wel een evaluatie van het programma Maatschappelijke Inspanning gepland in de periode 2013-2015 (van der Aa et al., 2014).

een sociaal isolement (de Beer, 2002). Kroft en zijn collega's bespreken deze terugtrekking niet als apathisch, onwetend of onverantwoordelijk. Gedrag van langdurig werklozen is wel degelijk als strategisch gezien waar enerzijds economische kosten en baten en anderzijds sociale afwijzing en isolatie in elkaar grijpen. "Het strategisch gedrag van langdurig werklozen (...) wordt echter begrensd door de sociale omgeving waar men deel van uitmaakt" (Kroft et al., 1989, p. 292). Ook een onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau (2009) liet zien dat het aangaan en onderhouden van relaties bemoeilijkt wordt door een gebrek aan middelen omdat "uitkeringsgerechtigden zich materieel weinig kunnen veroorloven; het zijn financieel onaantrekkelijke partners" (SCP, 2009, p. 74).

In een onderzoek van Echtelt (2010) zijn sociale componenten omtrent sociale uitsluiting gemeten voor diverse groepen. Hierin is te zien dat werklozen hoog scoren op domeinen van sociale uitsluiting.

Mate van sociale uitsluiting van werkenden, werklozen en niet-werkende arbeidsongeschikten, 2007 (gewogen procenten)



Bron: SCP/CBS (LWW '07)

2.2.3 Psychische en fysieke gevolgen

Werkloosheid geeft naast sociale problemen ook voor velen psychische problemen. Onderzoeken op het gebied van tevredenheid en gezondheid laten een verband zien met werkloosheid. Onderzoeken van het Sociaal Cultureel Planbureau (2009; Echtelt, 2010) stellen vast dat werklozen minder tevreden zijn en tevens minder gelukkig dan niet-werklozen. Deze lagere vorm van welzijn wordt ook vastgesteld en aangevuld door de Beer (2002): werklozen zouden minder gezond zijn en daarom minder tevreden met hun leven. Medische beperkingen, sociaal-psychische problemen en mentale of psychiatrische problematiek worden door verscheidene auteurs genoemd als negatief gevolg van langdurige werkloosheid (van Büchem, 1975; Wippler, 1980). Psychische klachten zijn in dit geval niet zozeer gediagnosticeerd, maar gaan meer om onwelbevinden, vermoeidheid, uitzichtloosheid (Blonk, 2006).

In Nederland zijn een aantal wetenschappelijke onderzoeken gedaan naar de gevolgen werkloosheid op de psychische gesteldheid. Ekkel (2000) stelt in zijn dissertatie dat werkloze vrouwen, die van het sociaal minimum inkomen leven, depressieve symptomen vertonen welke verklaard kunnen worden door de subjectieve beleving van armoede. Vrouwen die zelf aangeven moeilijk rond te komen, vertonen meer depressieve symptomen dan vrouwen die redelijk tot goed kunnen rondkomen met een gering inkomen. Tegelijkertijd is het verkrijgen van sociale steun uit het eigen netwerk een manier om minder depressieve symptomen te ontwikkelen (Ekkel, 2000). Een longitudinale studie toont een causaal verband aan tussen werkloosheid en psychisch welzijn. "Werkloosheid veroorzaakt psychisch onwelzijn" (de Witte, 2003, p. 2). Dit effect op psychisch vlak lijkt met name tot stand te komen in de eerste fase, concreet gezegd na het ontslag. Na drie maanden is de kans op depressieve klachten het

grootste. Na enige tijd stabiliseert het psychische welzijn (Blonk, 2006; de Witte, 2003). De zogenoemde ‘adaption-hypothese’, ofwel de aanpassingsfase, stelt dan ook dat een werkloze na enige tijd went aan werkloos zijn. Echter zo lang men werkloos is, komt het welzijn niet op eenzelfde niveau als daarvoor tijdens een werkzame periode (de Witte, Hooge & Vanbelle, 2010). Tegelijkertijd stellen Bracke en Wauterickx (2003) dat de gevolgen niet voor iedereen hetzelfde zijn en niet voor iedereen optreden. De impact van werkloosheid op het welzijn is volgens hen het grootst vóór men 40 jaar is.

2.2.4 Een verklaring van negatieve effecten door de functies van arbeid

Arbeid vervult in onze samenleving verschillende functies. De opvallendste en manifeste functie is de ruilverhouding die tot stand komt door energie en tijd te investeren in arbeid, in ruil voor inkomen. Deze functie van arbeid is van economische aard waarin het niet meer en niet minder is dan een middel (Klamer, 2010). Meer latente sociaalpsychologische functies van arbeid worden door Jahoda (1982) en Lagrou (1997) omschreven. Arbeid geeft mogelijkheid tot: structuur, het opdoen van sociale contacten, aanzien en status, ontplooiing van capaciteiten en kennis & het leveren van een zinvolle bijdrage aan de samenleving. Deze functies zijn latent – verborgen – omdat het voor werkenden als normaal en onopvallend wordt ervaren. Frustratie over deze verborgen functies ontstaan pas wanneer arbeid wegvalt, waardoor werkenden een veelal rooskleurig beeld hebben bij het verkrijgen van een uitkering. Immers krijg je geld zonder je in te spannen, maar de latente functies zoals sociale contacten en ontplooiingsmogelijkheden vallen daarmee ook weg (de Witte, 2003). “Meer in het algemeen komt uit de analyse van Jahoda en Lagrou naar voren dat arbeid als de sleutel tot maatschappelijke participatie en erkenning kan worden beschouwd: het is via arbeid dat we in de samenleving worden ingeschakeld en de middelen verwerven om ons leven uit te bouwen. Dat werkloosheid problematisch is, is dan ook niet verrassend” (de Witte, 2003, p. 3). Werklozen noemen deze latente functies van arbeid, naast de financiële motieven, vaak als reden om weer te willen werken. Een verklaring voor de negatieve effecten van werkloosheid kan dus gezocht worden in de theorie van Jahoda (1982) over latente functies van arbeid. Het gebrek aan arbeid zorgt voor een gebrek aan de latente functies, welke negatieve effecten met zich mee brengen.

2.2.5 Koppeling met Rotterdamse activeringsaanpak: zelfredzaamheid als middel tegen werkloosheid als ziekte

De Rotterdamse aanpak Maatschappelijke Inspanning heeft als doel gesteld om uitkeringsontvangers niet enkel te re-integreren en daarmee weer mee te laten draaien in het arbeidsleven. De kwetsbare werklozen die al geruime tijd geen betaald werk hebben, worden door dit beleid in de mogelijkheid gesteld om zich te ontwikkelen, ervaring op te doen, een sociaal netwerk op te bouwen en een bijdrage aan de stad te leveren. Het wordt geacht als zijnde een middel om beroep te doen op de eigen kracht van langdurig werklozen om zo “hun zelfredzaamheid te bevorderen” (B&W Rotterdam, 2012; cursivering toegevoegd). Deze gestelde doelen van het traject komen sterk overeen met het model van Jahoda (1982) waarin functies van arbeid worden omschreven: structuur, sociale contacten, aanzien/status, ontplooiing en zinvolle bijdrage leveren. De vraag is of deze nieuwe zinvolle alternatieve bezigheid, in de vorm van geleid vrijwilligerswerk, het verlies van een baan kan compenseren. Schaufeli (1993)

stelt echter dat er “nauwelijks activiteiten te bedenken zij die alle latente functies van betaald werk tegelijkertijd in zich verenigen” (p. 94).

Samenvattend kan gezegd worden dat negatieve effecten van langdurige werkloosheid bestaan uit een verlaagd welzijn, op zowel sociaal, psychisch als fysiek gebied, door de afwezigheid van latente functies van arbeid. De latente functies van arbeid hebben logischerwijs niet hun uitwerking op werklozen.

2.3 Effecten van algemeen vrijwilligerswerk

Deze paragraaf zet de literatuur omtrent de effecten van algemeen vrijwilligerswerk uiteen.

2.3.1 *Motieven: egoïstisch en altruïstisch*

In een tijd van reflexieve modernisering – in termen van Beck (1992) – biedt de gemeenschap geen identiteit en bron voor zingeving meer, maar wordt dit een individuele opgave waarin de identiteitsconstructie een actief puzzelwerk vereist om tot een coherent zelfbeeld te komen (Hustinx, 1998). In vrijwilligerswerk wordt een alternatieve bron⁴ van identiteitsvorming gevonden onder het mom van kleren maken de man. Vrijwilligerswerk zou leiden tot bevestiging en erkenning van het individu. De tegenstelling tussen egoïsme en altruïsme met betrekking tot vrijwilligerswerk lijkt zo voorbijgestreefd: het is een combinatie van beide elementen waarin het goed is voor de individu zelf, egoïsme, en goed is voor de ander, altruïsme.

Clary en Snyder (1999) onderscheiden motieven voor vrijwilligerswerk die ook egoïstisch of altruïstisch van aard zijn, maar wel met elkaar samen kunnen. Het is een combinatie van specifieke motieven gericht op de ander en op de zelf. Hierbij is te denken aan waarde uiting, ontwikkeling van begrip of vaardigheden, verrijking van persoon, carrière ontwikkeling, sociale relaties of het verlagen van negatieve gevoelens (Clary & Snyder, 1999). Egoïstische motieven, of minder negatief uitgedrukt interne motivaties, voor het doen van vrijwilligerswerk, richten zich op effecten in de meest brede zin van het woord: ontwikkeling op het gebied van begrip voor de ander, vaardigheden, persoon, carrière, sociale relaties etc. (idem).

2.3.2 *Effecten: kans op betaald werk en welzijnsbeleving*

Er is weinig onderzoek gedaan naar de mechanismen waarin vrijwilligerswerk leidt tot betaald werk. Er bestaat een vermoedelijk verband via het ontwikkelen van zowel menselijk als sociaal kapitaal (Spera, Ghertner, Nerino & DiTommaso, 2013; Ruiter en de Graaf, 2009). In deze context wordt onder menselijk kapitaal verstaan: kennis, vaardigheden, leiderschapskansen en werkervaring. Sociaal kapitaal omvat professionele contacten, duurzame netwerken en sociale relaties. Vrijwilligerswerk zou volgens diverse onderzoeken leiden tot een beter zelfbeeld, meer zelfvertrouwen, werkervaring en het uitbreiden van vaardigheden (Baines & Hardil, 2008; Corden &

⁴ Alternatief naast de, in de moderne tijd, gangbare bronnen voor identiteitsvorming zoals commercie, media en consumptiepraktijken

Sainsbury, 2005). Het welzijn zou ook verhoogd worden door vrijwilligerswerk. Er kan gesteld worden dat welzijneffecten komen door twee soorten van beloningen, te weten: interne beloning en een externe beloning. Interne beloningen gaan onder andere over een betere zelfbeeld. Externe beloningen gaan over waardering vanuit je omgeving (Mellor, Hayashi, Stokes, Firth, Lake, Staples, Chambers & Cummins, 2009; Thoits & Hewitt, 2001).

2.3.3 *Effecten ook bij werklozen en verplichting?*

Bovenstaande onderzoeken naar effecten zijn nog nooit onderzocht voor een werklozen populatie. Echter is bekend, zoals ook in de paragraaf hiervoor is besproken, dat de gezondheid, sociale contacten, leefstijl, eigen waarde en zelfredzaamheid niet gunstig afsteken in vergelijking met werkenden. Deze slechtere uitgangspositie betekent natuurlijk niet per definitie dat het ook voor hen zou gelden of juist meer omdat zij er het meest bij gebaat zijn. Echter stellen van der Aa en zijn collega's (2014) dat “er niet veel reden [is] om aan te nemen dat de individuele effecten anders zullen zijn voor langdurig werklozen dan voor de bevolking in het algemeen” (p. 42). Cohen (2009) betoogt tevens dat vrijwilligerswerk uitermate geschikt is voor werklozen omdat ze passief zijn en de interne en externe beloningen juist voor hen van belang zijn.

“Er is niet veel reden om aan te nemen dat de effecten anders zullen zijn voor langdurig werklozen dan voor de bevolking in het algemeen”

De vraag is natuurlijk ook of de effecten van vrijwilligerswerk wel tot stand komen wanneer er een verplichting geldt. Want is het dan nog wel vergelijkbaar met traditioneel vrijwilligerswerk waarbij vrijwillig ook daadwerkelijke staat voor uit vrije wil? In de volgende paragraaf wordt hier nader op in gegaan.

2.4 **Effecten van geleid vrijwilligerswerk**

In de eerste paragraaf van dit hoofdstuk is al uitgeweid over de hedendaagse activering van bijstandsccliënten welke plaatsvindt tegen een achtergrond van een veranderende, activerende verzorgingsstaat. Een voorbeeld van deze activerende verzorgingsstaat is het onderwerp van dit onderzoek namelijk: geleid vrijwilligerswerk. Tevens is in het voorgaande uitgeweid over de effecten van algemeen vrijwilligerswerk. De voorgaande paragraaf sloot af met de vraag of deze effecten ook beschreven zijn in een situatie waar de werkzaamheden in een verplicht karakter plaatsvinden. Dit wordt ook wel *geleid vrijwilligerswerk* genoemd.

2.4.1 *Geleid vrijwilligerswerk: het concept*

Geleid vrijwilligerswerk is een “nieuwe vorm van inzet waarbij deelname aan, of de voorwaarden waaronder, en waarop wordt deelgenomen, door anderen geïnitieerd wordt. In wezen gaat het om verandering in de organisatie van vrijwilligerswerk” met een planmatige en calculerende benadering (Hustinx, Meijs & Hoorn, 2010, p. 2-3). Wanneer er sprake is van geleid vrijwilligerswerk is er sprake van drie - van de vier - dimensies van vrijwilligerswerk: onbetaald, maatschappelijk georiënteerd en in georganiseerd verband. De vierde dimensie van

vrijwilligerswerk, vrijwilligheid, wordt in de gedwongen vorm op zijn zachtst gezegd soepel geïnterpreteerd. Er zijn derde partijen, op zowel macro- als mesoniveau, in het spel die de inzet op microniveau initiëren. Deze derde partijen bestaan met name uit de overheid op macro niveau, welke de vrijwillige inzet bevordert (Haski-Leventhal, Meijs & Hustinx, 2010; Hustinx et al., 2010). De motieven voor de overheid om te fungeren als derde partij in het bevorderen van vrijwillige inzet onder uitkeringsontvangers onderscheiden Haski-Leventhal en collega's (idem) als volgt: a) het verbeteren van levenskansen, b) het service niveau op peil houden, c) sociaal kapitaal en cohesie bevorderen en d) het betrekken van sociaal uitgesloten groepen middels participatie. Door de inzet van de overheid wordt het vrijwilligerspotentieel (bestaande uit bereidheid, geschiktheid en beschikbaarheid) opnieuw gefaciliteerd. Het engagementvraagstuk, het uitblijven van niet-voorwaardelijke verbinding, en het schaarste vraagstuk, gebrek aan tijd of vaardigheden, worden op deze manier bij elkaar gebracht om vrijwilligerswerk te verplichten en tevens te faciliteren voor uitkeringsontvangers. Zo wordt tevens voldaan aan de tweeledige maatschappelijke – en organisatorische normatieve en functionele behoefte aan vrijwilligerswerk. Hustinx en zijn collega's (2010) definiëren geleid vrijwilligerswerk vollediger als volgt: “vrijwillige of dwingende vormen van maatschappelijk inzet die geïnitieerd worden vanuit meso en macro niveau en die fungeren als antwoord op normatieve en/of functionele behoeften op beide niveaus” (Hustinx et al., 2010, p.7).

Geleid vrijwilligerswerk is een “nieuwe vorm van inzet waarbij de voorwaarden waaronder en waarop wordt deelgenomen door anderen geïnitieerd wordt”

2.4.2 *Andere voorbeelden van geleid vrijwilligerswerk*

Het begrip vrijwilligerswerk wordt met bovenstaande definitie sterk opgerekt waardoor het traditionele beeld van onbaatzuchtigheid niet meer van kracht is. In eerdere vormen van geleid vrijwilligerswerk, al langer van kracht op bijvoorbeeld scholen voor studenten om vakken te halen, is ook al een oprekking van het vrijwilligerswerk te zien. Onderzoeken van onder andere Beehr, LeGro, Porter, Bowling en Swader (2010) laten zien dat in deze vorm externe en interne motieven door elkaar lopen. Het opleggen van vrijwilligerswerk door een externe partij kan er voor zorgen dat de interne motivatie daalt. De verplichte vrijwilligers – in dit geval de scholieren - kennen hierdoor minder interne motivatie en meer externe motivatie. De vraag is of deze sterke externe motivatie omgezet kan worden in een interne motivatie. Over het algemeen worden deze activiteiten wel als positief ervaren, met name wanneer het aansluit bij de scholier, de opdracht afgebakend is, het snel resultaat geeft en de scholieren zelfstandig kunnen werken (Alblas, 2006). Echter is de waardering die ze krijgen is vaak van groter belang dan het soort werk (Alblas, 2006).

2.4.3 *Geleid vrijwilligerswerk als activeringsvorm*

De recente literatuur biedt enig inzicht in geleid vrijwilligerswerk. Kampen (2010) onderscheidt drie doelstellingen van (geleid) vrijwilligerswerk: (1) responsabilisering: individuele verantwoordelijkheid voor eigen re-integratie, (2)

re-integreerbaarheid: nadruk op het aanleren van vereiste vaardigheden om betaald werk te doen en (3) empowerment: het verkrijgen van controle door kwaliteiten te benutten. Door te bouwen aan zelfvertrouwen en eigenwaarde wordt de sociale en maatschappelijke participatie bevorderd. Om empowerment te bereiken wordt met name gericht op het proces van het traject als vrijwilliger waarin het doel en het middel samenvallen (van Regenmortel, 2008). Van Regenmortel (2008) definieert het begrip empowerment als het vermogen van werklozen om controle over hun eigen leven terug te krijgen. Het mechanisme waarmee dit gevoel van controle ontstaat wordt door Rappaport (1987) geïllustreerd. Hij geeft aan dat wanneer je zelf hulp ontvangt en gelooft dat je zelf in staat bent anderen te helpen, je ook meer gaat geloven in je eigen vermogen om jezelf te helpen. Door te bouwen aan zelfvertrouwen en eigenwaarde wordt getracht om deelname aan het maatschappelijke leven te stimuleren.

Het inzetten van langdurig werklozen voor Maatschappelijk Inspanning komt sterk overeen met de trend die van Regenmortel (2008) signaleert en hoe het verwoord is door de Gemeente Rotterdam: “Maatschappelijke inspanning maakt deel uit van een stadsbrede transitie in het sociale domein, waarbij een maximaal beroep wordt gedaan op de *eigen kracht* van Rotterdammers om zich te ontplooien, hun *zelfredzaamheid* te bevorderen en daarbij hun sociale netwerken te benutten. Waar nodig bieden we ondersteuning” (B&W Rotterdam, 2012; cursivering toegevoegd). Deze steeds breder ingezette empowerment wordt steeds vaker gekoppeld aan zelfredzaamheid – zoals ook in voorgaand citaat – waarmee wordt bedoelt “de mate waarin een volwassene een acceptabel niveau van functioneren realiseert op belangrijke domeinen van het leven, al dan niet met hulp en begeleiding” (Fassaert, Lauriks, van de Weerd, de Wit & Buster, 2013, p. 170). De effecten van geleid vrijwilligerswerk zijn dus nauw verweven met het begrip empowerment en zelfredzaamheid. Om dit doel te bereiken formuleren Spreitzer, De Janasz & Quinn (1999) vier dimensies die ‘empowerde’ individuen kenmerken: het hebben van een persoonlijke verbinding met het werk, het zelf kunnen bepalen, het maken van verschil en het vertrouwen hebben in vaardigheden.

Ook zou vrijwilligerswerk fungeren als middel tegen sociale uitsluiting. Van der Vinne (2014) ziet in het geleid vrijwilligerswerk eenzelfde werking als therapie. “Wie werkt is onder de mensen en heeft ’s avonds thuis een verhaal te vertellen. (...) Hoeveel het verdient is niet het belangrijkste: het gaat er om dat mensen mee kunnen doen” (van der Vinne, 2014, p. 6). Andere individuele voordelen liggen met name op het gebied van het bieden van perspectief uitgaande van de competenties. Sociale activering zou daarnaast een nieuw netwerk en nieuwe contacten bieden als oplossing voor een sociaal isolement waardoor een win-win situatie ontstaat voor de betrokken personen, de economie en de samenleving (Fons, 2010).

Een kritiek op het behalen van empowerment en sociale doelen door (geleid) vrijwilligerswerk komt van de hand van de Beer (1999). Hij stelt dat onbetaald werk, zoals vrijwilligerswerk, nauwelijks een compensatie biedt voor betaald werk. Immers, zo argumenteert de Beer, blijft de maatschappelijke normatieve opvatting over het belang van betaald werk bestaan, met name voor mannen van de beroepsbevolking. De norm bestaat minder voor huisvrouwen en gepensioneerden, waardoor zij middels vrijwilligerswerk het gemis van een betaalde baan wel kunnen compenseren (de Beer, 1999). Het belang dat onze samenleving hecht aan het hebben van betaald werk vormt daarmee een grote barrière om sociale doelen te behalen.⁵

⁵ Zie Van Deijl 2005 voor een biografische beschrijving (‘Dagboek van een werkloze’)

Samenvattend kan gezegd worden dat geleid vrijwilligerswerk een dwingende vorm van maatschappelijke inzet is, veelal geïnitieerd door de overheid. Uit voorgaande onderzoeken bij andere vormen van geleid vrijwilligerswerk blijkt dat de externe dwang zorgt voor een verlaging van de intrinsieke motivatie. Er is geen eenduidig beeld in de literatuur over of geleid vrijwilligerswerk gelijke effecten voor de vrijwilliger met zich mee brengt als traditioneel vrijwilligerswerk.

2.5 Conditie voor positieve effecten van (geleid) vrijwilligerswerk: succesfactoren

Deze afsluitende theoretische paragraaf zet de verklaringen uiteen die in de literatuur gegeven worden voor positieve opbrengsten en ervaringen van (geleid) vrijwilligerswerk.

Kampen (2010) neemt bij veel verplichte vrijwilligers een rechtvaardigheidsgevoel waar betreffende het terugdoen voor de samenleving. Een belangrijke conditie voor het ervaren van rechtvaardigheid betreffende het traject is het contact tussen de gemeente en de uitkeringsgerechtigde, zodat deze zich volwaardig voelt als een persoon met voorkeuren, doelen en een verleden. Dit verleden speelt een belangrijke rol in de waardering van het vrijwilligerswerk. De tevredenheid over het doen van geleid vrijwilligerswerk heeft veel te maken met het gevoel van eerherstel. Het doen van vrijwilligerswerk zorgt voor een tweede kans waarin het mogelijk is om hen (vaak) geschonden levensverhaal te herstellen. Maatwerk is dan ook van groot belang om bij te dragen in het herstellen van deze eer. Immers zodra de uitkeringsgerechtigde zich serieus en als volwaardig persoon behandelt voelt, zal hij/zij met een tevreden en rechtvaardig gevoel vrijwilligerswerk doen en op deze manier eigen waarde ontwikkelen. Ook De Gier (2010) onderscheidt het belang van maatwerk bij bemiddeling in activeringsprojecten voor langdurig werklozen. Daarnaast geeft de meerderheid aan het gevoel te hebben dat de maatschappij uitkeringsontvangers als verzuimers ziet, waardoor men zich een mislukking voelt in de ogen van anderen. Dit gevoel van minderwaardigheid komt door de eerder beschreven normatieve maatschappelijke opvatting over het verrichten van betaald werk (Elshout, Kampen & Tonkens, 2013; de Beer, 1999). Elshout en collega's (2013) formuleren een aantal manieren en condities om weer iemand te worden en zelfrespect terug te winnen. Bij het verkrijgen van een nieuwe maatschappelijke rol of status wordt een vrijwilliger bekend in de buurt of deel van een groter geheel. Hierdoor wordt het zelfrespect van buitenaf gestimuleerd. De keerzijde hiervan ligt in vrijwilligerswerk met een lage, vernederende status. Een andere manier om weer iemand te worden is gelegen in een ontspannen sfeer bij het vrijwilligerswerk en het uitvoeren van werk waarin men deskundig is of ervaren in is. Met name door het uitvoeren van werk waarin men een ambacht kan beoefenen, ontstaat er voldoening en intrinsieke betekenis. De keerzijde hiervan ligt in het overladen van werk en het niet gehoor geven aan trainingen. Aspecten aan het vrijwilligerswerk als de rol, de sfeer, de aard en de betekenis zijn van groot belang om het gevoel van minderwaardigheid weg te nemen.

Kampen (2010) pleit dat de instrumentele logica van de overheid met haar sociale dienst, gekarakteriseerd door doelmatigheid en pragmatiek, hiervoor in de weg staat en om her-professionalisering vraagt. Van der Klein, van den Toorn en Oudenampsen (2013) beschrijven deze her-professionalisering als volgt: “men kan

vrijwilligerswerk als wederdienst vragen, maar de vragende partij moet ook investeren, in tijd, energie of geld” (Van der Klein et al., 2013).

Samenvattend kan gezegd worden dat geleid vrijwilligerswerk mogelijkheden biedt om sociale doelen (onder andere zelfrespect en trots) terug te vinden, zodra het institutionele kader hiertoe ruimte voor biedt. Een rechtvaardig gevoel ontstaat enkel door de uitkeringsontvanger te behandelen als subject. Een subject verdient en vraagt om interactie, maatwerk en erkenning.

3. METHODOLOGISCHE VERANTWOORDING

In dit hoofdstuk is ruimte gemaakt voor de methodologische verantwoording. Deze methodologische verantwoording geeft inzicht in de stappen die genomen zijn in de uitvoering van dit onderzoek: het geeft antwoord op de vraag waarom de resultaten van dit onderzoek geloofwaardig zijn.

3.1 Onderzoeksstrategie

3.1.1 Een kwalitatieve studie

De strategie die voor dit onderzoek is gekozen is kwalitatief van aard. Kwalitatief onderzoek biedt in dit onderzoek ruimte voor nadruk op de situationele context. Dit is passend gezien het onderzoek als doel heeft om inzicht te verkrijgen in enerzijds de opbrengsten en anderzijds de ervaringen. Deze opbrengsten en ervaringen zijn subjectieve aangelegenheden welke gevormd worden door de betekenisgeving van het individu, tegelijkertijd binnen een sociale context. Dit onderzoek volgt dan ook een inductieve kwalitatieve opzet (Bryman, 2012) om tot inzichten te komen in een tamelijk recent verschijnsel met oog voor de sociale context en de betekenisgeving van het individu. Een andere reden voor de kwalitatieve aanpak is dat het de nadelen van het kwantitatief meten van vrijwilligerswerk (vgl. Dekker & Mevissen, 2008) voorkomt zoals verzakelijking en afrekening op uitkomsten. Dit wordt voorkomen door deze aanpak met een sterke focus op de sociaal-maatschappelijke waarde.

3.1.2 Een kwalitatieve gevalstudie

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van de gevalstudie waardoor geleid vrijwilligerswerk voor uitkeringsontvangers in zijn natuurlijke context bekeken kan worden (Boeije, 2005). Voor deze praktijkgerichte strategie is gekozen om een aantal redenen. Ten eerste leent de probleemstelling zich goed voor een gevalstudie. Zo is dit onderzoek geïnteresseerd in en gericht op de vraag hoe verschillende factoren combineren in de context van een specifieke uitkomst (Marx, 2005). Ten tweede omdat zo de natuurlijke verwevenheid van belangrijke factoren gehandhaafd blijven binnen een bepaalde periode waarbij meerdere verschillende databronnen gebruikt kunnen worden (Eisenhardt, 1989; hierover meer in de volgende paragraaf methoden voor dataverzameling). Het is gericht op het geven van een gedetailleerde beschrijving van een aantal variabelen omdat het verschijnsel niet te isoleren is uit zijn omgeving (Flyvbjerg, 2006). Ten derde leent een gevalstudie leent zich goed voor een explorerende studie, omdat uit een gedetailleerde case een theorie opgebouwd kan worden voor onderwerpen waar nog relatief weinig over bekend is (Cassell & Symon, 2004; Flyvbjerg, 2006; Eisenhardt, 1989).

De selectie van de case is een belangrijk aspect binnen de strategie van een gevalstudie (Eisenhardt, 1989). Dit bepaalt in cruciale mate de populatie. De case wordt in het volgende hoofdstuk toegelicht. De reden waarom deze case centraal staat, benodigd hier enige uitleg. De case is niet geheel typisch, en daardoor deels strategisch gekozen omdat op deze plek een voldoende aantal vrijwilligers met regelmaat bijeenkomen. De locatie is gelegen in een buurt in Rotterdam Zuid. Het is een complexe buurt als het gaat om het uitkeringsbestand. Het

bestand bevat veel langdurig werklozen en een hoog complexiteit gehalte door etnische en culturele diversiteit en de spanningen binnen de buurt. Daarom is de case te bestempelen als een critical case: wanneer hier opbrengsten en (positieve) ervaringen gevonden worden, is de kans groot dat het voor een minder complexe buurt en een rustige sociale omgeving ook geldt (Flyvbjerg, 2006).

3.2 Methoden voor dataverzameling

Binnen dit onderzoek is gebruik gemaakt van participerende observatie en semigestructureerde interviews. Deze datatriangulatie heeft als doel om diepte, kwaliteit en reikwijdte van de bevindingen te vergroten (van Staa & Evers, 2010). Op deze manier is data zo rijk mogelijk, bestaande uit zien (observatie) en horen (interview).

3.2.1 Participatieve observatie

Deze methode is typisch voor sociologisch onderzoek waarin de onderzoeker deelneemt in de dagelijkse activiteiten, interacties en gebeurtenissen van een groep mensen om expliciete maar vooral impliciete aspecten waar te nemen (DeWalt & DeWalt, 2010). Het kan gezien worden als verzamelterm voor alle observaties, formele en informele gesprekken die opgedaan worden, waardoor het een verzameling is van meerdere methodes in één. Middels deze methode is het mogelijk om de dagelijkse bezigheden van uitkeringsontvangers binnen een vrijwilligersorganisatie te observeren, meer begrip krijgen van hun werkzaamheden en de waardering daarvan te achterhalen door formele en informele gesprekken. Deze methode is tevens geschikt omdat ik als onderzoeker enerzijds niet bekend ben met de werkzaamheden die zij uitvoeren en anderzijds niet met de doelgroep uitkeringsontvangers. Hierdoor ben ik een vreemde met een open blik waardoor ik mogelijk oog heb voor aspecten binnen de groep en de werkzaamheden. Mijn rol tijdens het onderzoek zit tussen de *moderate en complete participatie* in (vgl. DeWalt en DeWalt, 2010). Zo ben zichtbaar op de locatie als onderzoeker, maar ben ik geen onderdeel van de groep. Dit geeft de gelegenheid om relaties op te bouwen en mee te draaien in het traject dat de uitkeringsontvangers ten einde data te verzamelen over de opbrengsten en ervaringen. Van de observaties zijn verslagen gemaakt om op deze manier structuur en controle in het proces aan te brengen. Deze zijn direct na de observaties gemaakt. De interpretatie van de observaties komen in de resultaten terug in de tekstvakken oranje omlijnd met als titel ‘Maatschappelijke Inspanning geobserveerd’. Voorbeeld:

Op de onderzoek locatie(s) nam ik deel aan de activiteiten, maar tegelijkertijd was ik zichtbaar als onderzoeker

Maatschappelijke inspanning geobserveerd

De groep mannen, zo ongeveer 8 personen groot, pakken planten en bloemen uit de kas, verzamelen gereedschap en een grote kar waar alles in past. Ze trekken er op uit om de gekweekte plantjes in de buurt te planten –de naam van de buurt eer aan te doen! ‘En ze zijn ook nog oranje van kleur, is dat even mooi voor het WK’ grappen ze gekscherend.

3.2.2 *Semigestructureerde interviews*

Er is expliciet gekozen voor semigestructureerde interviews omdat dit bouwt op een set vragen en open ruimte. Door niet sterk in te zetten op vooraf opgestelde vragen wordt voorkomen dat dingen over het hoofd worden gezien in dit tamelijk nieuwe onderzoeksveld. “Interviewees often have information or knowledge that may not have been thought of in advance by the researcher” (Hesse-Biber & Leavy, 2010, p. 102). Dit heeft waarde omdat het een exploratief onderzoek is en er weinig bekend is. Tegelijkertijd gaat het in de interviews om een contextualisering van de perspectieven. “De analytische vraag is dus niet primair ‘wat zijn deze mensen aan het doen’ maar ‘wat denken deze mensen zelf dat ze aan het doen zijn?’” (Brohm & Jansen, 2010, p. 10). Er is een topiclijst samengesteld om de meest relevante onderwerpen te bespreken tijdens de interviews. De topiclijst is opgebouwd uit inzichten in concepten en theorieën welke besproken zijn in het theoretisch kader (zie appendix 1). Doormiddel van transcripten van de interviews is de informatie verwerkt en later geanalyseerd (zie meer hierover in paragraaf 6). De interpretatie van de informatie uit de interviews komen in de resultaten terug middels citaten.

3.3 De respondenten

3.3.1 *Cyclisch proces*

In eerste instantie is er gestart met participerende observatie om de case te leren kennen, bekendheid te verwerven en vertrouwen te winnen onder de respondenten. Hiermee is gestart op 3 april 2014. Vervolgens is overgegaan tot interviews op 20 mei 2014. In de periode van 3 april tot 22 juli is er op iteratieve wijze omgegaan met de participerende observatie, het selecteren van respondenten en het interviewen van respondenten. Glazer en Strauss (2006) noemen dit een cyclisch proces waarin het proces van dataverzameling, voor het genereren van een theorie, tegelijkertijd bestaat uit verzamelen, coderen en analyseren van de data. Zo is het mogelijk om na coderen en analyseren te bepalen welke data nog nodig is om een theorie te ontwikkelen. Op voorhand is aan de respondenten garandeert dat er vertrouwelijk omgegaan wordt met de informatie en dat in het onderzoek geen namen of identificeerbare toevoegingen gedaan worden⁶. Er is ook duidelijk kenbaar gemaakt dat dit onderzoek niet in opdracht van de gemeente uitgevoerd is, maar in het kader van een afstudeertraject. Dit is nadrukkelijk vermeld om de kans op sociaal wenselijke antwoorden te beperken.

3.3.2 *Selectie van respondenten*

Van de groep met 30 uitkeringsontvangers is ten doel gesteld minimaal 14 interviews af te nemen, echter is uitgegaan van het ontstaan van informatieverzadiging (Baarda, de Goede & Teunissen, 1997). Dit houdt in dat zodra er geen nieuwe informatie meer uit interviews gehaald wordt, er vastgesteld kan worden dat er genoeg interviews gedaan zijn. Om deze reden zijn uiteindelijk 12 interviews afgenomen.

⁶ In dit onderzoek zijn de namen om privacyredenen gefingeerd waardoor de anonimiteit van de respondenten gegarandeerd is. Bepaalde kenmerken van personen worden wel genoemd wanneer dit bijdraagt aan verlevendiging en toevoeging van het onderzoek. Specifieke kenmerken voor een persoon worden uit respect weggelaten.

In de eerste fase is er voor gekozen om van de locatie de best Nederlands sprekende vrijwilligers te interviewen. Na de eerste analyse op de verzamelde data is de topiclijst verder verfijnd en is er meer strategisch gekeken naar de respondenten selectie om verder uit te bouwen naar een theorie. Zo is er bijvoorbeeld na 8 interviews vastgesteld dat er weinig mannen (van niet-Antiliaanse/Surinaamse afkomst) geïnterviewd zijn. Vervolgens is een keuze gemaakt voor een interview met een redelijk goed Nederlands sprekende Turkse man en Irakese man, om differentiatie binnen de groep te verkrijgen (Glazer & Strauss, 2009). In het volgende tabel is aangegeven hoeveel vrijwilligers ik heb gesproken voor dit onderzoek en hoe de spreiding van de achtergrondfactoren is. In appendix 3 is een uitgebreid respondentenoverzicht te vinden, tevens van de professionals binnen de vrijwilligersorganisatie. Van de uitkeringsontvangers is tevens een uitgebreide beschrijving te vinden.

Afkomst	Turks	Marokkaans	Surinaams/ Antilliaanse	Overig	Totaal
Man	1		1	1	3
Vrouw	3	1	4	1	9
Totaal	4	1	5	2	12

Uitkeringsduur in jaren	0-5	5-10	10-15	> 15	Onbekend	Totaal
Man		1	2			3
Vrouw	1	1	2	2	3	9
Totaal	1	2	4	2	3	12

Tabel 1 – Karakteristieken respondenten vrijwilligers

3.4 Operationalisering

De interpretatie van de vergaarde informatie moet zodanig legitiem gebeuren om een overgang te realiseren tussen de empirische verschijnselen en de theoretische begrippen. Bij gevalstudies is dit complex, gezien het vaak explorerend onderzoek betreft en de begrippen geen strak gedefinieerde en geoperationaliseerde concepten zijn. De concepten en theorieën uit het theoretisch kader zijn daarom op te vatten als attenderende begrippen, die aan de hand van dit onderzoek een invulling krijgen. De definitie van de variabelen en indicatoren in combinatie met de topiclijst, oftewel de operationalisering, is te vinden in appendix 2.

3.5 Kwaliteit van het onderzoek

De weg waarlangs de onderzoeksresultaten zijn bereikt omvat keuzes en maatregelen om de resultaten overtuigend en geldig te maken (Maso & Smaling, 2004). Deze worden hieronder besproken in het licht van dit onderzoek.

3.5.1 *Begripsvaliditeit*

Dit kwaliteitscriteria heeft betrekking op de vertaling van empirische verschijnselen naar theoretische begrippen. Dit is te waarborgen door te indiceren en te operationaliseren. Om de begripsvaliditeit te waarborgen is gekozen voor een globale opzet van een begrippenkader in de operationalisering om te voorkomen dat dit geheel open is gelaten in het onderzoek.

3.5.2 *Interne validiteit*

Dit kwaliteitscriteria heeft betrekking op de relaties die verondersteld zijn tussen de begrippen. Bij kwantitatief onderzoek wordt dit gewaarborgd door statistische analyse welke de interpretaties verantwoorden. Dit is echter niet zo bij kwalitatief onderzoek. Om de interne validiteit te bewaken is tijdens het onderzoek is in het achterhoofd gehouden dat er binnen kwalitatief onderzoek twee processen van invloed zijn op de relaties tussen begrippen. Te weten het control effect en het biased viewpoint effect (Hutjes & van Buuren, 1996; Swanborn, 1996). Respectievelijk heeft dit betrekking op de mogelijkheid dat de aanwezigheid van de onderzoeker invloed heeft op verschijnselen in het te bestuderen domein en op de mogelijkheid dat de onderzoeker onderhevig is aan een selectieve interpretatie door beperkte waarneming, over identificatie of andere beperkende factoren (Hutjes & van Buuren, 1996; Swanborn, 1996). Ondanks dat subjectiviteit onvermijdelijk, als ook noodzakelijk in kwalitatief onderzoek, is getracht deze twee verstorende factoren te minimaliseren. Dit is enerzijds gedaan door reflectie te integreren in het onderzoeksproces met collega onderzoekers, ook wel peer debriefing genoemd (Hutjes & van Buuren, 1996). Anderzijds is getracht om de validiteit te waarborgen door een member check uit te voeren. Dit houdt in dat er informeel tijdens het onderzoek in zowel individueel – als in groepsverband een check is uitgevoerd van de interpretatie van de fenomenen bij betrokkenen (Hutjes & van Buuren, 1996). Dit is enerzijds gedaan door de woorden van de participanten te herhalen of samen te vatten tijdens een interview en anderzijds door de interpretatie van het geheel een aantal keer tijdens het onderzoeksproces neer te leggen bij professionals vanuit de gemeente en de vrijwilligersorganisatie. Op deze manieren is getracht om de resultaten zo volledig en accuraat mogelijk weer te geven.

3.5.3 *Externe betrouwbaarheid*

Dit kwaliteitscriteria heeft betrekking op de stabiele en consistente waarneming bij verschillende metingen. Van belang is de vraag in hoeverre de resultaten overeenkomen bij herhaling van het onderzoek met dezelfde of soortgelijke onderzoekseenheden, meetinstrumenten en context (Swanborn, 1996). Dit kwaliteitscriteria wordt vaak als groot zwaktebod gezien binnen de strategie van een gevalstudie door de open en complexe structuur. Echter is in het streven naar een zo hoog mogelijke betrouwbaarheid, getracht alle handelingen, procedures, observaties en codes systematisch vast te leggen. Zo is de steekproef en de operationalisatie uitvoerig besproken. Door het gebruik van operationalisering en een bijbehorende topiclijst is getracht een bepaalde mate van standaardisatie aan te brengen om de mogelijkheid tot herhaling te bevorderen en controleerbaarheid aan te

brengen (van Thiel, 2007). Tevens bieden de verslagen van observaties, elektronische geluidsopnamen en bijbehorende transcripten mogelijkheden tot controle om de betrouwbaarheid te waarborgen (Boeije, 2005).

3.5.4 *Generaliseerbaarheid*

De resultaten van een kwalitatieve gevalsstudie voldoen niet aan de eisen van generaliseerbaarheid. Dit onderzoek heeft dan ook niet de bedoeling om naar aanleiding van de resultaten uitspraken te doen over de gehele populatie, met andere woorden alle wijken met Maatschappelijke Inspanning of soortgelijke trajecten met geleide vrijwilligers. Echter mag wel verondersteld worden dat de resultaten generaliseerbaar zijn naar uitkeringsontvangers die zich in eenzelfde context en situatie bevinden (Baarda et al., 1997). Met enige voorzichtigheid kan gezegd worden dat de vierde deelvraag, gericht op het vaststellen van condities, mogelijkheden biedt voor generalisatie naar soortgelijke trajecten (vgl. Baarda et al., 1997).

3.6 Analysemethode van verzamelde gegevens

Voor de analyse van de gegevens zijn een aantal stappen genomen. Zoals eerder aangegeven zijn de elektronische geluidsbestanden van de interviews omgezet in transcripten. Deze grote hoeveelheid aan gegevens en informatie is onderverdeeld in categorieën om de hoeveelheid te verminderen. Eveneens is het op deze manier mogelijk om de categorieën met elkaar in verband te brengen zodat een theorie opgebouwd kan worden (Boeije, 2005).

De analyse bestaat uit het coderen van de verzamelde gegevens. Bij het operationaliseren (zie paragraaf 4) is er voor ieder concept aangegeven welke aspecten en indicatoren hiermee samenhangen. Deze aspecten en indicatoren worden gebruikt als code bij de eerste analyse van de gegevens. Dit wordt ook wel analytisch of gesloten codering genoemd (Brohm & Jansen, 2010). In eerste instantie is er vanuit bestaande concepten uit het theoretisch kader gekeken naar de tekst om te bezien welke stukken tekst passen bij de concepten. Tijdens de interviews is er ruimte geweest voor inbreng van eigen informatie of kennis waar van te voren niet naar gevraagd of aan gedacht is. Deze open ruimte geeft ruimte om inzicht te verkrijgen in concepten waar op voorhand niet aan gedacht was. Tijdens de analyse er middels open coderen omgegaan met deze informatie.

Daarna is gebruik gemaakt van axiaal codering om een verbinding inzichtelijk te maken tussen codes (Brohm & Jansen, 2010). Op deze manier worden bepaalde gehelen samengesteld en hoofdcodes onderscheiden van subcodes⁷. Daarnaast zijn er veel gegevens verzameld met de methode van participatieve observatie. Deze gegevens zijn middels veldnotities vastgelegd in verslagen. Deze verslagen zijn ook geanalyseerd en geïnterpreteerd. De gebeurtenissen die vastgelegd zijn in de verslagen zijn in deze analyse bekeken waardoor op het oog triviale gebeurtenissen niet triviaal blijken. Gebeurtenissen staan daarmee niet op zichzelf maar krijgen betekenis door deze naast andere gebeurtenissen te leggen (Brohm & Jansen, 2010). Deze manier van analyseren lijkt op het proces van coderen van interviews. Immers wordt er getracht om een abstract concept te kunnen destilleren uit de gedane observaties.

⁷ Voor de overzichtelijkheid, transparantie en volledigheid is in appendix 4 het codeerschema opgenomen.

4. EMPIRISCH KADER: DE CASE

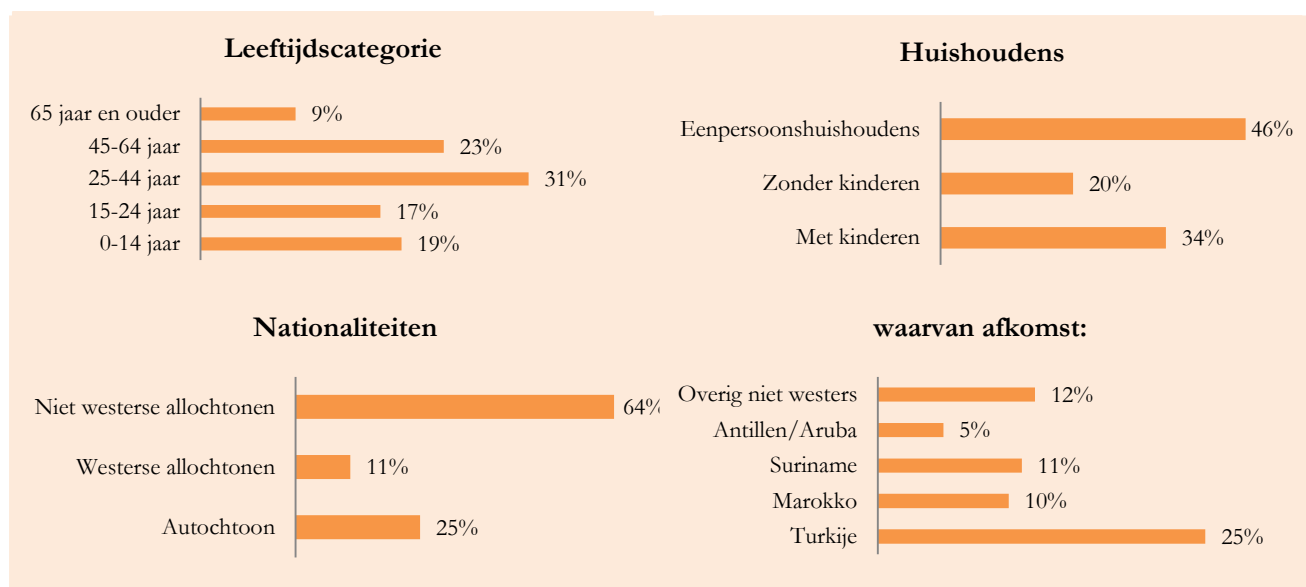
Om een beeld te geven van de context waarin dit onderzoek is uitgevoerd wordt in dit empirisch kader aandacht besteed aan het onderzoeksveld. Allereerst wordt gestart met het hoogste niveau: de buurt. Vervolgens wordt verder gefocust naar het onderwerp van dit onderzoek binnen deze buurt: Maatschappelijke inspanning in de Bloemhof. Vervolgens wordt de natuurlijke context behandeld waarin de observaties en interviews plaats hebben gevonden: wijkpastoraat de Put.

4.1 De Bloemhof

Bloemhof is een wijk gelegen in het zuidelijke deel van Rotterdam. Het wordt omsloten door de Afrikaanderwijk, de Tarwewijk, Hillesluis en Vreewijk. De vooroorlogse wijk ligt tevens ingesloten door belangrijke verkeersaders als de Putselaan, Hillevliet en de Dordtselaan. De wijk is zichtbaar in te delen in twee stukken: Noord en Zuid. De Lange Hilleweg scheidt de twee delen door een mooie brede weg met een singel tussen beide wegen. Het noordelijke deel van de Bloemhof is zichtbaar dichter bevolkt door de portiekwoningen. Er zijn veel smalle straatjes, geveltuintjes voor de portiekwoningen en ander groen in de wijk. In het zuidelijke deel is meer laagbouw te vinden en tevens groene pleinen. De kleine woningen en de portiekwoningen doen terugdenken aan de tijd waarin de wijk is opgebouwd, zoekende naar arbeidskrachten voor de haven eind vorige eeuw. De Bloemhof wordt ook wel de boerenzij genoemd en verwijst naar de tijd waarin veel mensen uit Brabant en Zeeland naar de oevers van Maas trokken. De gevarieerdheid aan woningen is een gevolg van de experimenten die de gemeente hier uitvoerde met bouwtechnieken. Ondanks dat de buurt gelegen is tussen belangrijke verkeersaders en relatief veel nieuwbouw heeft, doet het karakter nog steeds dorps aan. De oorsprong van de wijk kenmerkt ook het verdere beeld op straat. Veel niet-westerse migranten hebben hier hun winkel gevestigd met vele halal slagers, islamitische groentewinkels, Turkse eetgelegenheden, toko's en theehuizen tot gevolg. Deze voorzieningen zijn met name te vinden op de belangrijke wegen die de wijk insluiten, maar ook door de wijk heen zijn vele voorzieningen te vinden. Ook op straat is deze verscheidenheid aan culturen te zien. Veel mensen hangen op straat, staan te kletsen bij de buurman of de winkels en staan rondom de theehuizen. Andere voorzieningen zijn ook in de wijk te vinden zoals vijf basisscholen, wijkgebouw Kamelia, twee buurtcentra en een bibliotheek. De voorzieningen in de wijk bieden aan de gezinnen veel gemakken en daarnaast is winkelcentrum Zuidplein dichtbij als ook de markt op het Afrikaanderplein in de Afrikaanderwijk.

De buurt Bloemhof is een dichtbevolkte wijk met in totaal 13.945 inwoners. Hiervan zijn 7.305 mannen en 6.640 vrouwen. Er is een sterke vertegenwoordiging van de leeftijdscategorie 45 tot en met 64 jaar oud (23% van de inwoners) en van niet westerse allochtonen. Met name de Turkse bevolking is oververtegenwoordigd (25%). Het aantal huishoudens bedraagt 6.585 met een gemiddelde grootte van 2,1 gezinsleden. De meeste huishoudens bestaan uit eenpersoons huishoudens (46%) en huishoudens met kinderen (34%). Tevens is een groot deel van de inwoners ongehuwd (56%). Van de 13.945 inwoners is 54% werkzaam. Van de 6.585

huishoudens is 22,2% geregistreerd in een bijstandsuitkering. Het gemiddeld inkomen bedroeg in 2010 €22.100 met een inkomensverdeling van 53% in de categorie laag en 8% in de categorie hoog.⁸



4.2 Maatschappelijke Inspanning in de Bloemhof

Duur uitkering	alle werkzoekenden	Doelgroep MI	
< 1 jaar	242 16%	14	2%
1 - 2 jaar	292 20%	30	5%
2 - 5 jaar	339 23%	144	22%
5 - 10 jaar	252 17%	156	24%
10 - 20 jaar	257 17%	207	32%
> 20 jaar	112 7%	103	16%
Totaal	1494 100%	654	100%

Tabel 2 - Uitkeringsduur van respectievelijk doelgroep MI en alle werkzoekenden

Van de huishoudens in de Bloemhof ontvangt 22% een gemeentelijke uitkering waardoor circa 1.500 huishoudens afhankelijk zijn van financiële ondersteuning. Het aandeel huishoudens met een uitkering is hiermee ongeveer twee keer zo hoog als het stedelijke gemiddelde. Tevens is dit aandeel de afgelopen jaren gestegen (Draoui, van Dijk & Burger, 2013). Een opvallende groep is de groep allochtone vrouwen in de wijk. Zij zijn veelal via huwelijksmigratie naar Nederland gekomen en hebben nauwelijks tot geen onderwijs of scholing gevolgd. “Door traditionele rolopvattingen van mannen, gebrek aan beheersing van de Nederlandse taal en contacten buiten de eigen gemeenschap dreigt bovendien maatschappelijk isolement” (Draoui, van Dijk & Burger, 2013, p. 7).

⁸ Gebaseerd op cijfers van 2012 : <http://www.oozo.nl/cijfers/rotterdam/feijenoord/bloemhof>; <http://www.cbsinuwbuurt.nl/>

Van alle werkzoekenden in de Bloemhof worden 654 tot de doelgroep gerekend voor Maatschappelijke Inspanning. De overige werkzoekenden zijn al betrokken bij andere trajecten voor verscheidene doelgroepen als jongeren of kort durende werklozen. In de doelgroep voor Maatschappelijke Inspanning zijn meer vrouwen (57%) dan mannen (43%). Kenmerkend is de duur van de uitkering, welke overeenkomt met de term granieten kern zoals de Gier en zijn collega's (2008) beschrijven. Voor ongeveer de helft van deze doelgroep zijn trajectplannen uitgezet om deel te nemen aan Maatschappelijke Inspanning (voor 374 uitkeringsontvangers). Op het moment verrichten van deze uitkeringsontvangers met trajectplan ongeveer 82 al daadwerkelijk vrijwilligerswerk⁹.

4.2.1 *Uitvoering Maatschappelijke Inspanning in de Bloemhof*

Werkzoekenden worden allereerst individueel opgeroepen voor een gesprek met de activeringsconsulent van de gemeente Rotterdam in de Bloemhof. De activeringsconsulent beoordeelt de werkzoekende naar vermogen. Wanneer de uitkeringsontvangers weinig tot geen kans hebben op uitstroom uit de uitkering worden zij in de groep geplaatst die aan de slag gaat met Maatschappelijke Inspanning. De vervolgstap bestaat uit een groepsbijeenkomst met de activeringsconsulent waarin men in gesprek gaat over een geschikte tegenprestatie. Zodra bekend is wat de kwaliteiten en wensen zijn van de uitkeringsontvanger, plaatst de activeringsconsulent van de gemeente de uitkeringsontvanger bij een van de vrijwilligersorganisaties uit het netwerk. Binnen het netwerk van de activeringsconsulent in de buurt Bloemhof is wijkpastoraat de Put van grote waarde.

Er wordt hard gestraft op het niet komen opdagen op deze gesprekken: niet komen opdagen betekent een aangetekende aankondiging. Bij een reactie wordt een gesprek gevoerd, indien er niet wordt gereageerd wordt een maatregel opgelegd waaronder het halveren of stopzetten van de uitkering (Draoui, van Dijk & Burger, 2013).



Figuur 3 - Proces Maatschappelijke Inspanning

⁹ Interne rapportage en documentatie gemeente Rotterdam

4.3 Maatschappelijke Inspanning in de Bloemhof bij wijkpastoraat de Put

Wijkpastoraat de Put is een van de aanspreekpunten voor de activeringsconsulent in de Bloemhof. Vanaf de pilot Full Engagement (eerdere naam van MI) is de wijkpastor betrokken bij het traject. Dit is begonnen vanuit een paniek die ontstond bij uitkeringsontvangers zodra de brief van de sociale dienst – met het verzoek een tegenprestatie te gaan leveren – op de mat viel. Zij kwamen dan onder andere bij het wijkpastoraat informatie vragen. Vanuit deze vraag om informatie is de betrokkenheid bij Maatschappelijke Inspanning begonnen waarin het wijkpastoraat heeft ondersteund (mail – en persoonlijke conversatie met wijkpastor). Met de activeringsconsulent in de Bloemhof zijn ze overeengekomen dat het wijkpastoraat de moeilijkst bemiddelbare cliënten van de sociale dienst een vrijwilligerscontract aanbieden om bij te dragen aan hun ontwikkeling.

4.3.1 Missie en visie van het wijkpastoraat met betrekking tot Maatschappelijke Inspanning

“Het project (..) steekt daarom in op de meest basale kennisbehoefte van deelnemers van Maatschappelijke Inspanning om weer mee te doen aan de maatschappij. In Bloemhof is Nederlandse les uitermate belangrijk, leren computeren, leren omgaan met geld, leren omgaan met tijd, gezond eten en bewegen, tuinieren, leren presenteren en solliciteren, leren fietsen, leren kleding naaien en - last but not least - leren de kennis uit je eigen biografie te herwaarderen en zo verbinding te krijgen met je wie je bent en je gevoel van eigenwaarde” (e-mail conversatie met wijkpastor).

Concreet betekent dit dat de wijkpastor steeds partners zoekt waar ze de vrijwilligers in kan zetten op een plek die past bij de individuele wensen en behoeften. Daarmee is het wijkpastoraat enerzijds tussenschakel tussen de activeringsconsulent van de gemeente en organisaties waar de vrijwilligers aan de slag gaan. Anderzijds is het wijkpastoraat zelf een vrijwilligerslocatie voor lessen en scholing. In de ochtend verzamelen de uitkeringsontvangers die bij het pastoraat geplaatst zijn bij het wijkpastoraat. Na een half uurtje wakker worden en bij elkaar zitten gaan zij richting de activiteit die er voor hen voor die dag gepland staat.

5. AARD VAN HET GELEID VRIJWILLIGERSWERK

Wat is de aard van geleid vrijwilligerswerk voor uitkeringsontvangers?

Aan de respondenten is gevraagd welke activiteiten zij uitvoeren in het kader van Maatschappelijke Inspanning. Daarnaast is gevraagd hoe zij de periode typeren toen zij werkloos waren en (nog) niet in dit traject zaten. Dit is het startpunt waarin zij binnen zijn gekomen in het traject en waar naar geijkt wordt wanneer wordt gesproken over opbrengsten in het volgende hoofdstuk.

Voorafgaand aan dit onderzoek verwachtte ik dat de uitkeringsontvangers weinig uitdagende werkzaamheden zouden doen. Tevens verwachtte ik dat de uitkeringsontvangers last hadden van de negatieve effecten van werkloosheid op de uiteenlopende gebieden, maar met name op psychisch gebied.

5.1 De activiteiten en de scholingstrajecten

Alle respondenten zijn voor 20 uur in de week actief. Deze twintig uur wordt besteedt op maandag, dinsdag en donderdag van 9 tot half vier. In praktijk betekent dit echter wel dat de meeste vrijwilligers van half 10 tot 12 uur bezig zijn en na de lunchpauze van 1 tot 3 uur. De invulling van het vrijwilligerswerk verschilt per persoon. Het grootste deel van de respondenten is actief op de binnentuin in de Bloemhof. Hier vervullen de vrouwen hun taak door plantjes in te zaden, water te geven en plantjes verpoten in grotere bakjes. De mannen gaan op hun beurt de wijk in met de plantjes om deze in de geveltuintjes, openbare binnentuinen of op pleintjes te planten. Daarnaast houden de mannen de wijk schoon van onkruid en houden ze de tuintjes bij door ze te voorzien van water. Over de invulling van het vrijwilligerswerk in de vorm van tuinieren zegt Rudy het volgende:

“Je hebt bepaalde mensen die hun tuinen niet kunnen doen. Niet alleen ouderen, maar ook alleenstaande moeders hè met kinderen. En die kunnen dat niet doen. Dan doen wij dat gewoon” (RES1, Man, 6 jaar werkloos).

Een deel van de (vrouwelijke) respondenten vult het vrijwilligerswerk in door te koken. Zij verzorgen maaltijden voor kinderen, ouderen of werknemers van organisaties. In groepsverband startten de vrijwilligers dan in de ochtend met een bespreking over wat ze gaan koken, wat er nog moet gebeuren en wat de taakverdeling is. Hanifa omschrijft het koken, in de keuken van de deelgemeente, als volgt:

“ We zetten koffie en we houden de keuken schoon. En we lopen rond hier.. we delen de melk uit en de koffie. En natuurlijk suiker en de kopjes. En donderdags koken we. Samen” (RES2, Vrouw, niet gewerkt in Nederland).

Terese kookt niet bij de deelgemeente, maar voor groepen kinderen of ouderen.

“Al lang hadden we zin in een catering opzetten. En ja, laten we zeggen dat twee vrouwen koken en de andere helpen mee met groenten snijden en al dat soort dingen. En met afwassen. Ieder heeft zijn taak. (..) We zijn laatst ook bij buurthuis Irene geweest. Dat is leuk want we gingen in de keuken, dat gedeelte was

voor ons. Omdat we catering willen doen, hebben we daar gebakjes gemaakt en hapjes” (RES5, Vrouw, 4 jaar werkloos).

Naast het verrichten van vrijwilligerswerk neemt ook iedereen deel aan een of meerdere scholingstraject(en). De invulling van dit scholingstraject verschilt, net als de invulling van het vrijwilligerswerk, per persoon. Zo worden er lessen aangeboden in Nederlandse taal, kleding maken, gezondheid en beweging. Ten opzichte van het vrijwilligerswerk, gericht op het meedoen, zijn deze scholingstrajecten gericht op het leren. Salime doet, naast het tuinieren, mee aan veel van deze scholingstrajecten:

“Fietsen leren. En praten, praten, praten. (1) *Waar praat u dan over?* Ja over lichaam, over dit en dat. Eten maken, goed eten en lichaam. En computerles” (RES7, Vrouw, 19 jaar werkloos).

5.2 Effecten van langdurige werkloosheid

Om dieper in te gaan op de opbrengsten uit het traject Maatschappelijke Inspanning, moet eerst gekeken worden naar de situatie waar de geleide vrijwilligers uit komen. Een opmerking van Rudy waarin hij bijvoorbeeld dolblij vertelt dat hij die ochtend heeft geleerd hoe hij zijn route op Google Maps op moet zoeken, krijgt meer betekenis wetende uit welke situatie hij komt.

Alle respondenten beschrijven verschillende vormen van negatieve effecten door langdurige werkloosheid voor zij het traject van Maatschappelijke Inspanning kwamen. Geen van de respondenten ervoer geen negatieve effecten door langdurige werkloosheid.

5.2.1 Psychisch: onzeker en minder waard

Zo benoemen drie respondenten last te hebben gehad van onzekere of minderwaardigheid gevoelens. Deze gevoelens komen voornamelijk bij vrouwen voor. Zij hebben het gevoel dat ze er niet toe doen en dat ze niet zoveel kunnen. Zij voelde zich minder waard ten opzichte van naderen, in het bijzonder in de ogen van werkende mensen. Asha beschreef deze onzekere gevoelens als volgt:

“Ik was heel erg mijn zelfvertrouwen kwijt. Ja onzekerheid groeide met de dag door de jaren heen. Status zegt me eigenlijk niks hoor, maar je begrijpt dat mensen die een baan hebben, die kijken op je neer” (RES3, Vrouw, onbekend).

Hanifa had ook het gevoel dat ze ten tijde van werkloosheid minder waard was en minder in haar zelf geloofde. Ze beschrijft dit vanuit een andere invalshoek:

“Ik kan niet de rest van mijn leven thuis blijven zitten. Ik voel mij minder” (RES2, Vrouw, niet gewerkt in Nederland).

Met name, maar niet alleen de vrouwelijke respondenten geven aan deze onzekere en minderwaardigheid gevoelens te hebben. Ook Emet had het gevoel waardeloos te zijn:

“Dat geeft een gevoel van ik kan niets. (..) Jou leven is helemaal kapot en waardeloos” (RES10, Man, 10 jaar werkloos).

5.2.2 Psychisch: negatieve, sombere of depressieve gedachten

Naast de onzekere gevoelens die een aantal respondenten beschrijven, beschrijven op drie na alle respondenten de aanwezigheid van depressieve of sombere gedachten tijdens het werkloos zijn.

“Ja ik moet eerlijk zeggen dat ik somberheid en verdrietig was” (RES10, Man, 10 jaar werkloos).

Deze negatieve gedachten versterken de hier voor beschreven gevoelens van onzekerheid en minderwaardigheid, maar vormen een aparte categorie omdat deze meer gericht is op het overdenken van zorgen en problemen. De negatieve gedachten voeren bij velen de boventoon doordat ze thuis zijn en niets te doen hebben. Deze tijd om na te denken zorgt er voor dat gedachten over zorgen, problemen en stressvolle situaties dagelijks de boventoon voeren.

“Thuis is mijn hoofd helemaal vol. Alles denken” (RES4, Vrouw, 28 jaar werkloos). **“Als je gaat denken, dan word je gek”**
Aysun

Somberheid, depressiviteit, verdrietigheid, stress en negatieve gedachten zijn de woorden die in deze categorie vaak genoemd worden door de respondenten.

5.2.3 Sociaal: eenzaam, vervelen en geïsoleerd

Naast deze twee categorieën van psychische effecten die ervaren worden, benoemen zeven respondenten de negatieve effecten van werkloosheid op hun sociale leven.

“(I) Hoe was die tijd dat je een uitkering kreeg en thuis was, kun je die omschrijven? Eh.. Eenzaam. Je gaat wennen. (..) Echt een beetje isolatie zeg maar. Zo voelt het aan bij mij” (RES3, Vrouw, onbekend).

Asha heeft veel last van de negatieve effecten of sociaal gebied. Hoewel ze een dochter heeft waar ze intensief voor zorgt, merkt ze toch dat haar wereld erg klein is geworden sinds ze met een uitkering thuis is beland. Asha is niet de enige, want ondanks dat Oslem niet zo goed Nederlands spreekt, geeft ze duidelijk aan dat haar werkloze periode er voor zorgde dat ze geïsoleerd was:

“Ik ben gescheiden en toen drie jaar thuis blijven zitten. Niemand contact” (RES4, Vrouw, 28 jaar werkloos).

Doordat ze thuis zijn komen te zitten met een uitkering, spreken zij weinig mensen overdag en hebben zij weinig contacten. Drie respondenten omschrijven dit sociale isolement dan ook als een tijd van vervelen.

“Dat is moeilijk voor mij geweest. Ik wennen aan werken, werken, werken en dan opeens thuis. Ik weet niet wat ik moet doen. (..) Dat is geen fijn gevoel” (RES9, Vrouw, 6 jaar werkloos).

Het isolement dat de respondenten beschrijven zorgt voor veel tijd om na te denken, waardoor de negatieve en sombere gedachten weer boven komen.

“Zitten thuis, tv kijken.. want wat moet ik doen. Gevoel van langzaam dood gaan kan ik zeggen, als iemand thuis zit, dat is langzaam doodgaan” (RES10, Man, 10 jaar werkloos).

De sociale negatieve effecten van langdurige werkloosheid lijken daarom een vruchtbare bodem te bieden voor psychische negatieve effecten.

5.2.4 Groepen

Hoewel vrijwel iedereen aangeeft dat zijn of haar werkloze periode te omschrijven was als onzeker en/of depressief en/of eenzaam, heeft de een er meer last van dan de ander. Van alle respondenten gaven zes respondent aan deze psychische en/of sociale effecten van werkloosheid als beklemmend te ervaren. De overige zes respondenten gaven ook aan dat ze zich verveelden of alleen voelden, maar dat zij dit niet als negatief ervoeren. Ofwel zij hadden een manier gevonden om hier mee om te gaan. Sommige respondenten, zoals Rudy, hadden zelf een verdedigingsmechanisme ontwikkeld om de tijd te doden:

“Ik had niets te doen. Ik ging gewoon zitten lezen, en als je aan het lezen bent, voordat je het weet is het twee uur of drie uur (lachend)” (RES1, Man, 6 jaar werkloos).

Andere mannelijke respondenten gaven, zoals Rudy, aan om een vervangende bezigheid op te zoeken om de tijd te doden. Ook Emet zocht een manier om hiermee om te gaan:

“Ieder mens heeft een verdediging tegen dit soort ziekte. Zelf handelen en niet de somberheid laten plakken. Altijd lachen en grapjes maken” (RES10, Man, 10 jaar werkloos).

Daarnaast hebben de vrouwelijke respondenten met een man en kinderen in huis voldoende afleiding en dingen te doen in het huishouden, waardoor voor hen de negatieve effecten van langdurige werkloosheid op het sociale gebied niet sterk zijn. Ook vrouwen met jonge kinderen hebben genoeg te doen waardoor zij zich over het algemeen niet vervelen en geïsoleerd voelen.

Naast het onderscheid tussen mannen en vrouwen is er ook een onderscheid waar te nemen tussen etnische groepen. De uitkeringsontvangers van Antilliaanse of Surinaamse afkomst hebben beduidend minder last van de negatieve effecten op psychisch en sociaal gebied. De meest kwetsbare groep op het gebied van negatieve effecten van werkloosheid zijn de Turkse en Marokkaanse vrouwen zonder man en zonder thuiswonende kinderen.

5.3 Start van het traject voor de uitkeringsontvangers

Ondanks dat alle respondenten beschrijven dat zij zich met een uitkering thuis onzeker en/of depressief en/of eenzaam voelden, zagen de uitkeringsontvangers de uitnodiging of oproep tot vrijwilligerswerk niet direct als kans, zoals deze door de gemeente werd voorgesteld.

De uitkeringsontvangers ontvingen een brief van de Sociale Dienst met daarin de eis dat zij vrijwilligerswerk moesten doen in ruil voor hun uitkering. Echter is dit vaak niet het eerste traject waar zij in terecht komen.

“Toen ze mij hebben opgeroepen voor vrijwilligerswerk te doen, ik dacht van oh oke.. pfff.. Want ik heb meer trajecten gehad en die waren verschrikkelijk” (RES2, Vrouw, niet gewerkt in Nederland).

De reacties na aanleiding van de aankondiging van het traject Maatschappelijke Inspanning waren overwegend negatief en viel iedereen zwaar. Om deze reden heeft het wijkpastoraat in de Bloemhof aangegeven om als organisatie te fungeren en deze paniek om te zetten in een werkend traject.

Een aantal respondenten gaf ook aan de eerste weken van het traject moeilijk te vinden. Aysun vond het vooral moeilijk dat ze met allemaal onbekenden was:

“Ik kende de vrouwen niet” (RES9, Vrouw, 6 jaar werkloos).

Hanifa moest de eerste periode erg wennen waardoor ze nog meer druk voelde, naast de negatieve effecten die ze ervoer door langdurige werkloosheid. Ook zij vond het moeilijk dat er allemaal onbekenden waren. Daarnaast leek het niveau van de groep haar te laag waardoor het voor haar te langzaam verliep. Ze omschreef dit als volgt:

“Ik zat in de zaal en ik denk ojee. Moet ik echt een jaar komen zitten en niks doen? En toen begon ik nog meer te stressen. (..) Ik werd er alleen maar verdrietig van, dit is niks voor mij. Ik kom van 9 tot 3 uur en je zit met vreemde mensen. Sommige praten helemaal geen Nederlands, dan moet je zo lang wachten om aan diegene uit te leggen wat je hebt gezegd” (RES2, Vrouw, niet gewerkt in Nederland).

De start van het traject Maatschappelijke Inspanning was dus, ondanks kans vrij te komen uit de negatieve spiraal waarin zij zich bevonden, een zware start. Enerzijds omdat de oproep door de sociale dienst erg plotseling was en ze schrokken van een ambtelijke brief met deze oproep. Anderzijds omdat het de eerste weken voor de meeste respondenten moeilijk was om op te starten met alle onbekende gezichten, de cultuurverschillen en het verplichte karakter waar zij niet onderuit kunnen. Ze moeten er immers zijn, anders wordt de uitkering opgeschort.

5.4 Antwoord deelvraag 1

De aard van het geleid vrijwilligerswerk bestaat uit diverse werkzaamheden welke allemaal in groepsvorm worden gedaan door de uitkeringsontvangers. De activiteiten die de uitkeringsontvangers uitvoeren binnen het traject zijn te delen in twee categorieën: activiteiten:



Figuur 4 – Aard van geleid vrijwilligerswerk

De uitkeringsontvangers hebben allemaal een eigen instapniveau in het traject. Aan de hand hiervan wordt bepaald welke activiteiten de uitkeringsontvangers doorlopen. De meest kwetsbare groep heeft een groter deel scholing. Hierbij is te denken aan uitkeringsontvangers die de Nederlandse taal nauwelijks beheersen, niet overweg kunnen met de computer en ziektekwalen hebben als diabetes. De uitkeringsontvangers die niet langdurig werkloos zijn en de Nederlandse taal beheersen, doorlopen minder scholingstrajecten maar voeren met name maatschappelijk nuttig werk uit waarin het draait om doen. Het instapniveau wordt bepaald door de duur van de werkloosheid, het werkverleden, de thuissituatie en de negatieve effecten van werkloosheid. Deze negatieve effecten van werkloosheid zijn onder te verdelen in drie categorieën. De meeste uitkeringsontvangers hebben last van de middelste categorie: sombere gedachten. Doordat ze de hele dag thuis zitten denken ze veel aan hun zorgen en problemen. De verveling en het sociale isolement waarin velen zich bevinden zorgt voor een versterking van deze psychische negatieve effecten. Een deel van de respondenten geeft tevens aan zich minder waard te voelen en een verlaagd zelfbeeld te hebben. De meest kwetsbare groep voor deze negatieve effecten op zowel psychisch als sociaal gebied zijn de alleenstaande of alleenwonende Turkse en Marokkaanse vrouwen.



Figuur 5 – Categorieën van negatieve effecten van werkloosheid

Kortom, de aard van het geleid vrijwilligerswerk voor uitkeringsontvangers verschilt per individu en wordt bepaald door het (arbeid)verleden, de thuissituatie en de aanwezigheid van negatieve effecten van werkloosheid. De meest kwetsbare groep zijn de langdurig werkloze, alleenstaande, Turkse en Marokkaanse vrouwen. Zij hebben nauwelijks werkverleden, een eenzame thuissituatie en over het algemeen het meeste last van negatieve effecten van werkloosheid.

6. DE OPBRENGSTEN VAN HET GELEID VRIJWILLIGERSWERK

Wat levert geleid vrijwilligerswerk op voor de uitkeringsontvangers?

De vraag naar opbrengsten van het traject is in eerste instantie open gesteld, met de vraag of en wat het traject hen oplevert. Tevens is per deelgebied nagegaan of er verandering is opgetreden in de dagbesteding, sociale relaties, geestelijke en fysieke gezondheid, het sociale netwerk en de participatie in de maatschappij.

Voorafgaand aan dit onderzoek verwachtte ik niet dat de latente functies van arbeid (Jahoda, 1982) vervuld zouden kunnen worden door een traject als Maatschappelijke Inspanning. Hierdoor verwachtte ik dat de effecten van (langdurige) werkloosheid niet of nauwelijks verzacht zouden worden.

Naar aanleiding van de interviews en de observaties zijn de opbrengsten van het traject Maatschappelijke Inspanning in vier categorieën in te delen:

1. Verbetering van eigen gemoedstoestand en welzijn
2. Persoonlijke ontwikkeling
3. Sociale interactie
4. Verbetering in voldoen aan verwachtingen van de buitenwereld

Deze categorieën worden hieronder in aparte paragrafen besproken. Binnen de categorieën zijn deelgebieden gespecificeerd welke naar voren zijn gekomen tijdens de interviews.

6.1 Verbetering van eigen gemoedstoestand en welzijn

Negen respondenten noemen een verbetering van hun gemoedstoestand en welzijn door het traject. Deze gemoedstoestand wordt bevorderd door verbeteringen op vier deelgebieden die onder deze categorie vallen.

6.1.1 Zelfvertrouwen

Tijdens de interviews geven vier respondenten aan dat het zorgt voor een verbetering van hun zelfvertrouwen en zelfrespect. Voor sommige respondenten is dit een duidelijke verbetering zoals Terese en Asha omschrijven:

“Zelfvertrouwen.. in mijzelf. (..) Dat ik het wel kan” (RES5, Vrouw, 4 jaar werkloos).

“Het groeit met de dag!

(..) Het geeft een opgewekt gevoel om er bij te horen” (RES3, Vrouw, onbekend).

“Vroeger dacht ik: wie ziet me nou ik doe gewoon een pet op. En nu heb ik zin om lippenstift te zetten en leuk en fris gekleed te gaan”

Asha

Maatschappelijke inspanning geobserveerd

Een aantal dames verrichten hun tegenprestatie bij de deelgemeente. Als ik hen ga opzoeken hoor ik ze al druk praten in de voorraadkast. “Links zetten we de open verpakkingen en rechts degene die nog dicht zijn, oké?” Nadat we samen een kopje koffie hebben gedronken, komt een dame van de deelgemeente bij ons aan tafel zitten. Zij stelt voor dat dames na gaan denken over een kledinginzameling. De dames lijken eerst niet enthousiast en ze geven aan dat ze niet weten of ze dit wel kunnen. De dame van de gemeente stimuleert hen er over te denken en licht toe dat het in hun eigen wijk is en voor gezinnen die het moeilijk hebben. Langzaam komen de ideeën: ze worden enthousiast! Misschien omdat ze zelf de verantwoordelijkheid krijgen en worden gezien als capabele personen om dit te doen.

Het zelfvertrouwen wordt opgebouwd doordat de uitkeringsontvangers het idee hebben dat ze ergens bij horen, iets kunnen en bevestigd worden in wat ze doen. Dit kan in de kleinste dingen naar voren komen, bijvoorbeeld in het mee kunnen doen in een groep, zoals Desiree omschrijft:

“Door te praten [krijg ik meer zelfvertrouwen]. Want ik ben iemand die gesloten is, maar hier heb ik zelf gezien dat ik meedoe aan gesprekken en kan vragen. (...) Zoals ik ben, dat voelt nu goed” (RES11, Vrouw, onbekend).

Ondanks dat niet iedereen denk dat het traject zelfvertrouwen oplevert, duurt het bij sommigen even voordat ze inzien dat het traject hen inderdaad meer zelfvertrouwen heeft gegeven. Zoals bij Rudy:

“Zelfrespect had ik allang, dat is niet veranderd hiermee. Nou ja.. misschien wordt het een beetje opgekrikt” (RES1, Man, 6 jaar werkloos).

6.1.2 Nuttig gevoel

Een andere verbetering in de gemoedstoestand komt tot stand doordat ze het gevoel hebben nuttig te zijn. Wederom vier respondenten geven aan dat het traject er voor zorgt dat ze zich nuttig voelen, omdat zij dingen voor anderen doen zoals Rudy.

“Ja kijk, want las ik het niet zou doen, dan zou het hier een jungle zijn. En we zijn bezig, dan zorg je er voor dat het een beetje netjes en bewoonbaar is” (RES1, Man, 6 jaar werkloos).

Ook Hanifa geeft aan dat het vrijwilligerswerk haar helpt om zich nuttig en belangrijk te voelen.

“Het geeft mij een fijn gevoel van hée ik heb iets gedaan. Dit heb ik gedaan. Ik ben ook belangrijk, ik doe wat” (RES2, Vrouw, niet gewerkt in Nederland).

Dit laat goed zien dat de opbrengst van het nuttig voelen inspeelt op de negatieve effecten van werkloosheid op het gebied van onzekerheid en minder waard voelen. Door het traject doen de vrijwilligers daadwerkelijk iets en kunnen zij meedoen met iets waarin zij belangrijk zijn en impact hebben. Het nuttig voelen hangt met name samen met het feit dat de vrijwilligers iets kunnen doen en actie ondernemen, waardoor de gevoelens van onzekerheid en minderwaardigheid verzacht worden. Terese laat dit duidelijk zien en geeft ook aan dat het in de kleinste dingen kan zitten:

“Soms zeggen ze dat ik wel help met vertalen. Want niet iedereen kan zo goed Nederlands praten. Vooral de Turken en die kan ik dan helpen. Of ze vragen me wat betekend dit of dat. Ja ik voel me nuttig als ik hier ben. Ja. Dan kan ik meehelpen” (RES5, Vrouw, niet gewerkt in Nederland).

Dit gevoel van nuttig zijn geeft voor de uitkeringsontvangers een gevoel van waarde in de samenleving. Iets wat zij niet hadden toen ze nog niet in het traject zaten:

“Het geeft een goed gevoel, dat je werkt. Dat je bent van waarde in de samenleving” (RES10, Man, 10 jaar werkloos).

6.1.3 Afleiding

Een derde verbetering op het vlak van gemoedstoestand en welzijn ligt in het verlagen van stress door afleiding. Voor drie respondenten werkt het traject stress verlagend en voor bijna iedereen biedt het een afleiding en ontspanning.

“Het is ontspannend om activiteiten te doen, dan denk je niet aan je zorgen enzo. Dat heeft z'n voordeel. (I) *zorgt dit dan voor afleiding?* Ja, zo kun je dat wel zien” (RES2, Vrouw, niet gewerkt in Nederland).

Stressverlaging en afleiding door het traject bieden een concrete verzachting voor het effect van werkloosheid op het gebied van negatieve, sombere of depressieve gedachten. Door het traject zijn de vrijwilligers druk bezig en hebben zij minder tijd om na te denken over zorgen en problemen. Terese verwoordt dit als volgt:

“Ik ben minder stress. Want dan vergeet je als je hier bent. Je bent bezig en dan vergeet je even je zorgen” (RES5, Vrouw, niet gewerkt in Nederland).

Enkel voor de uitkeringsontvanger die zich verveelt in tijden van werkloosheid biedt het traject afleiding. Want Dyani geeft aan dat het traject haar zorgen niet verlicht, maar juist versterkt. Ze heeft thuis veel te doen, waaronder de verzorging voor haar zieke man.

“Maar die stress blijft toch in je hoofd. Maakt niet uit thuis of buiten” (RES6, Vrouw, 14 jaar werkloos).

6.2 Ontwikkeling

Alle respondenten, op één na, noemen een verbetering op het gebied van ontwikkeling door het traject. Deze ontwikkeling wordt bevorderd door verbeteringen op drie deelgebieden die onder deze categorie vallen.

6.2.1 Planning maken

Twee derde van de respondenten geeft aan een verbetering waar te nemen in hun dagelijkse routine en dagritme. Voor degene die geen verandering op zien treden in hun dagelijkse routine en ritme is er sprake van een thuissituatie waarin mantelzorg voor een familielid al een strikte dagplanning heeft opgeleverd.

“(I) *is je dagritme veranderd?* Ja, in de ochtend moet ik de kinderen snel douchen om naar vrijwilligerswerk te gaan. (I) *Dus je moet wat eerder opstaan?* Ja (I) *en vind je het fijn dat je meer ritme hebt?* Ja soms wel” (RES8, Vrouw, 11 jaar werkloos).

Het traject Maatschappelijk Inspanning vraagt aanwezigheid van de uitkeringsontvangers van 20 uur in de week verdeeld over drie dagen. Deze verandering in het leven van de uitkeringsontvangers zorgt er voor dat ze ofwel

een planning moeten maken wanneer ze deze nog niet hadden, of de planning die ze al hadden moet opvullen met activiteiten van het traject. Ook Asha worstelt nog een beetje met de planning die ze al had met haar kinderen en het feit dat daar nu 20 uur vrijwilligerswerk bij komt:

“Ik ben een beetje.. ja waar ik nu wat meer een ander ritme heb, probeer ik dus daarin te programmeren. Want daar gaat het om hè, programmering. (..) De drukte is wat meer. Vast patroon voor drie dagen ben ik hier, dan weet ik oké hoe pas ik mijn huishouden aan. Meer plannen en programmeren” (RES3, Vrouw, onbekend).

Emet had juist weinig invulling voor de dag en weinig dagritme waardoor het vrijwilligerswerk zijn dag opvult:

“Ja mijn dag is een beetje opgevuld, want zonder vrijwilliger is het altijd leeg. (..) Dan alleen rondlopen weer terug thuis. Maar nu vrijwilligerswerk in de morgen. Dat voelt als druk, kan ik zeggen” (RES10, Man, 10 jaar werkloos).

Opvallend is wel dat de vrijwilligers vóór het traject ook al vroeg opstonden. Echter ontbrak het bij velen wel aan een structuur en planning voor de dag, maar bestond de opvulling van de dag uit klusjes in het huishouden.

“Ik ben, als ik thuis ben, ook zo vroeg opstaan. Enne alles netjes en dit moet ik eten en dat schoonmaken en dat eten koken. (..) Om zeven uur ga ik gelijk alles doen met opruimen en dan kom ik hier” (RES9, Vrouw, 6 jaar werkloos).

Op deze manier geeft het traject een ontwikkeling op het gebied van een dagritme en een gestructureerde dag, en daarnaast leidt het tot het ontwikkelen van het vermogen om een planning te maken en vooruit te kijken.

“Voor mij is het een win-win situatie. Mensen die krijgen een schone tuin en terwijl zijn wij bezig. En dan bouw je wat ritme op, want misschien kom ik een betaalde baan tegen en dan heb ik tenminste ritme hè!”

Rudy

6.2.2 Vaardigheden en kennis

Op één na geven alle respondenten aan kennis en vaardigheden te leren in het traject. Een voorbeeld van dit leren geeft Salime, antwoordend op de vraag wat ze leert in het traject:

“Nederlandse taal. (..) Ik kan alles begrijpen maar terugpraten is moeilijk” (RES7, Vrouw, 19 jaar werkloos).

Acht respondenten zitten in het traject voor Nederlandse les, iedereen behalve de Nederlands sprekende Surinamers en Antilianen. Het leren van de Nederlandse taal zorgt er voor dat ze zelf beter mee kunnen komen in de samenleving. Dit is ook de reden waarom er fietsles gegeven wordt. Terese spreekt zelf goed Nederlands, maar durft niet te fietsen. Terese zegt daarover het volgende:

“Ze zeiden, dat is goed voor je. Dan hoeft je geen ov te gebruiken. De bedoeling is ook om verder te gaan en niet in je buurt te blijven” (RES5, Vrouw, niet gewerkt in Nederland).

Zonder te leren fietsen zou Terese in de wijk blijven, want ze heeft geen geld voor het openbaar vervoer. Op deze manier kan ze zich beter bewegen door de stad en wordt ze zelfredzamer. Ze kan zich immers zelf verplaatsen en

is in minder mate afhankelijk van anderen. De scholingstrajecten zorgen er allemaal op een eigen manier voor dat de uitkeringsontvangers meer zelf kunnen waardoor zij zelfstandiger en zelfredzamer worden. Door het aanleren van de Nederlandse taal kunnen zij zichzelf beter uitdrukken in de samenleving, door het fietsen zijn ze minder afhankelijk van ander vervoer en door de computerles kunnen ze tevens beter meekomen met de digitale samenleving. Ze zijn hierdoor ook minder afhankelijk van anderen. Cherele benoemt deze zelfstandigheid in een concreet voorbeeld:

“Nu beginnen we bij de basis van de computer. Als ik iets moet doen thuis, dan moesten mijn kinderen helpen. Als we iets moeten betalen, dan moet mijn grote dochter dat betalen voor mij. Nu ga ik leren om zelf te betalen” (RES8, Vrouw, 11 jaar werkloos).

Deze vaardigheden en kennis zijn niet alleen een opbrengst voor de uitkeringsontvangers doordat ze zelfstandiger worden, maar ook omdat ze zich hiermee ontwikkelen richting betaald werk. Ondanks dat betaald werk voor de gemeente niet als primaire doel wordt gezien, zien vier respondenten dit traject wel degelijk als middel om aan het werk te komen. Dit is dan ook het doel voor hen na het traject:

“Mijn streven is dat, of nouja ik zou het leuk vinden dat ik dit jaar een betaalde baan zou vinden. (..) Dat is mijn doel” (RES1, Man, 6 jaar werkloos).

De uitkeringsontvangers die aangeven dat dit traject voor hen als middel geldt om aan het werk te komen, vormen een aparte groep. Deze groep bestaat uit mensen die nog niet zo oud zijn, gezond zijn, de Nederlandse taal goed beheersen en sinds het traject relatief weinig last hebben van psychische of sociale effecten van werkloosheid. Rudy is een van de vrijwilligers die binnen deze groep valt en hij geeft een voorbeeld over de computercursus als belangrijk element voor zijn ontwikkeling richting betaald werk:

“Ik leer vooral veel met de computercursus. Want ja, ik wil eigenlijk terug naar mijn oude baan als order picker. Dat vind ik zo leuk. (..) En stel je voor dat ik terug zou gaan en ze zouden me achter de computer sturen, dan moet je toch wat kunnen. Toch?” (RES1, Man, 6 jaar werkloos).

Naast deze concrete opbrengst in vaardigheden geven drie respondenten aan dat het traject hen sociale vaardigheden aanleert binnen een (professionele) organisatie.

“Ja hoe je met elkaar om moet gaan en hoe je moet communiceren. Want dat is heel belangrijk. (..) Je moet leren hoe je dat moet doen, je kan niet zomaar iemand storen die aan het werk is. (..) Dat leer ik hier” (RES2, Vrouw, niet gewerkt in Nederland).

Op deze manier vormen de scholingstrajecten zowel ontwikkeling voor de uitkeringsontvanger in het dagelijkse leven als ontwikkeling voor de uitkeringsontvanger richting werk. Desiree is, als enige, sceptisch over dit laatste. Ze is niet op zoek naar een baan, maar heeft ook niet het idee dat ze in het traject dingen leert die helpen bij een baan.

“Wij leren dingen, maar geen dingen voor banen. Het is dingen voor jezelf. Dat is wel goed, maar niet zeggen dat ik dan een betaalde baan kan krijgen, nee dan hebben we heel veel nodig” (RES11, Vrouw, onbekend).

Echter, voor een groot deel van de vrijwilligers is het niet mogelijk om een baan te vinden door de fysieke problemen die zij zelf hebben, of de fysieke problemen die hun partner hebben waarvoor zij mantelzorg verlenen.

6.2.3 *Leren van elkaar en bridging*

De derde opbrengst op het gebied van ontwikkeling, ligt in het verlengde van de ontwikkeling door het leren van vaardigheden en kennis. Een apart deelgebied hierin is het leren van anderen. Hierin gaat het om het leren van anderen die ook in het traject zitten. Omdat de vrijwilligers allemaal uit verschillende culturen komen, wordt er veel geleerd van anderen die niet tot dezelfde sociale groep behoren, dit leidt tot *bridging* sociaal kapitaal. Dit betekent dat er groep overstijgende contacten plaatsvinden waardoor een brug geslagen kan worden naar andere groepen in de samenleving (Putnam, 2000). De uitkeringsontvangers uit de verschillende groepen leren van elkaar. Samir illustreert dit als volgt:

“We begroeten de Turken nu in het Turks. Dan zeggen we *günaydin*, dat betekent goedemorgen. En in het Arabisch zeggen we *saba elkher*, dat is ook goedemorgen. Dat hebben we geleerd van elkaar” (RES10, Man, 10 jaar werkloos).

De vrouwen leren veel van elkaar als het om eten en koken gaat. De vrouwen geven allemaal aan van elkaars cultuur te leren. Opvallend is dat iedereen hier voor open staat en graag aan de andere cultuur wil laten zien hoe zij het doen. De woorden van Aysun tonen deze culturele uitwisseling:

“Ik leer heel veel dingen van de andere culturen. Ik heb nog nooit gezien van Pakistaanse eten. En ik heb nog nooit Surinaams eten gezien of kleding. Soms gaan we een klein feestje maken, klein feestje maar en iedereen heeft dan andere kleding van zichzelf. (..) Ik vertel ook altijd. Iedereen vertelt om de beurt, dat is leuk” (RES9, Vrouw, 6 jaar werkloos).

Maatschappelijke inspanning geobserveerd

De maand juli staat in het teken van de Ramadan. Veel Turkse en Marokkaanse vrijwilligers zijn moslim en vasten een maand lang: geen drinken en eten. De niet-moslims zijn benieuwd naar waarom ze dit doen en wat dit voor hen betekent. De moslimvrouwen vertellen, na enig overleg over de juiste Nederlandse woorden, dat ze dit doen uit respect voor hun God. De niet-moslims zijn over het algemeen christelijk. Zij herkennen een aantal overeenkomsten tussen de islam en het christendom. Er ontstaat een gemoedelijk gesprek waarin culturele waarden worden uitgewisseld.

In eerste instantie had niet iedereen verwacht om met nieuwe culturen om te gaan en nieuwe dingen te leren. Asha vertelt dat ze zichzelf, als Surinaamse vrouw, niet tussen Marokkanen en Turken zag zitten omdat ze heel anders zouden zijn dan zij. Maar in het traject werken ze allemaal in groepsverband met elkaar samen. Of ze nou samen koken, tuinieren of computerles hebben, een extra dimensie is het leren van anderen.

“Dus we leren van elkaar en voor mij is dat een enorme ervaring om zo te werken.. Collega’s te hebben van verschillende culturen” (RES3, Vrouw, onbekend).

6.3 Sociale interactie

Op één na noemen alle respondenten een verbetering van hun sociale leven en interactie door het traject. Dit sociale leven wordt bevorderd door verbeteringen op drie deelgebieden die onder deze categorie vallen.

6.3.1 Sociale contacten

Allereerst zorgt het traject er voor dat het sociale netwerk van de uitkeringsontvangers uitgebreid wordt. Op één na beschrijven alle respondenten dat zij door het traject weer onder de mensen zijn. Dit is logisch gezien het traject in groepsvorm is ingericht, maar de respondenten geven deze sociale contacten aan als een positieve verbetering in hun leven. Ze praten weer met mensen en kunnen op anderen vertrouwen. Dit komt zowel onder de vrouwen als onder de mannen voor:

“Je kent mensen en je kan met mensen praten. Het is goed, voor mij is dat goed” (RES8, Vrouw, 11 jaar werkloos).

Maatschappelijke inspanning geobserveerd

Tuinieren kan goed samengaan met praten. Al schoffelend en harkend praten de mannen veel met elkaar en noemen ze elkaar kameraden. De gesprekken gaan niet alleen over koetjes en kalfjes. Zo praten ze over kinderen en de manier van opvoeden. Ook praten ze over politieke kwesties als migratie en integratie. Hoewel ze een andere mening en achtergrond hebben, praten ze openlijk en rustig over hun culturen. De bruggen slaan tussen culturen lijkt te kunnen ontstaan door een aantal enthousiaste, vrolijke figuren waardoor de sfeer goed blijft en er ruimte is voor een open discussie.

De respondenten die in eerste instantie aangeven negatieve effecten door werkloosheid te ervaren, vinden in het traject een manier om uit het sociale isolement te komen. Maar bijna de helft, vijf respondenten, geeft aan dat deze sociale contacten alleen bestaan op de plek en tijden van het vrijwilligerswerk. Dit betekent dat zij in hun dagelijkse leven, naast het traject, geen gebruik maken van het sociale netwerk dat zij vergaren door Maatschappelijke Inspanning.

“Niemand gaat mee naar mijn huis. Nee. We zitten en we praten hier samen. Soms gaan we wandelen, maar niet naar mijn huis toe” (RES8, Vrouw, 11 jaar werkloos).

6.3.2 Delen van zorgen en steunen soortgelijken

Naast dat het traject zorgt voor meer sociale contacten en een mogelijkheid om uit het sociale isolement te geraken, biedt het ook mogelijkheden om soortgelijken te ontmoeten. Met deze soortgelijken wordt geduid op de andere uitkeringsontvangers. Iedereen zit in dezelfde situatie, ongeacht zijn of haar achtergrond. Dit is ook te zien in de beschrijving van de negatieve effecten van werkloosheid (paragraaf 6.2): de situatie van de uitkeringsontvangers komt sterk met elkaar overeen en wordt gekenmerkt door negatieve psychische en sociale

zorgen. Deze zorgen kunnen zij delen met de andere vrijwilligers, omdat ze de situatie herkennen. Zes respondenten geven aan dat het delen van zorgen met andere vrijwilligers als prettig wordt ervaren:

“We praten over al onze stressdagen en wat je meemaakt in het leven. Dat geeft je het gevoel van: ik ben niet de enige, want iedereen heeft wat” (RES2, Vrouw, niet gewerkt in Nederland).

Ondanks dat de problemen niet opgelost worden door er over te praten, vooral met anderen die zelf al veel problemen hebben, zorgt het wel voor opluchting. Deze opluchting bestaat enerzijds uit het doen van je verhaal, zoals Aysun dit verwoordt.

“Net als een psycholoog, je kan alles vertellen en dingen leegmaken. Veel vrouwen hebben problemen en houden binnen, binnen. (..) Hier wordt heel veel gepraat met elkaar” (RES9, Vrouw, 6 jaar werkloos).

Anderzijds bestaat deze opluchting uit het verkrijgen van steun in dialoog, zoals Terese verwoordt.

“We steunen elkaar. We helpen en we steunen. (..) Want soms hebben ze iets en dan kunnen ze er over praten. Het gaat over ziekte maar ook moeilijkheden thuis. Soms praten ze daar graag over om opluchting te krijgen. Dus we luisteren en proberen met woorden te helpen, begrijp je?” (RES5, Vrouw, niet gewerkt in Nederland).

De respondenten die in eerste instantie aangeven negatieve effecten door werkloosheid te ervaren, vinden in het traject een manier om te praten over zorgen, negatieve gedachten en hun stress. Het praten met soortgelijken verlicht de negatieve effecten van werkloosheid op dit gebied volgens Terese:

“Ze willen er graag over praten en daar hebben we een luisterend oor voor. Dan worden ze weer een beetje opgewekter en opgepept” (RES5, Vrouw, niet gewerkt in Nederland).

6.3.3 *Informele menselijke hulpbronnen*

Naast het praten over zorgen is er ook sprake van daadwerkelijke hulp. Deze hulp bestaat uit onderlinge informele hulp tussen vrijwilligers en informele hulp van de professionals naar de vrijwilligers.

Drie respondenten geven aan dat zij gebruik maken van informele onderlinge hulp. Doordat de uitkeringsontvangers in het traject mensen leren kennen en hun zorgen delen met deze mensen, ontstaat er een informele sociale band waarin men aanspraak op elkaar en elkaars capaciteiten kan doen. Een aantal voorbeelden van deze informele onderlinge hulp hiervan geeft Emet:

“De Somalische jongen komt bij mij thuis en die uit Tibet ook. (..) Hij zegt tegen mij: mijn computer is kapot. Kan jij hem maken voor mij? Ik zeg: ja. (..) En vorige keer was de fiets van Mohammed kapot. Hij zegt tegen mij, ik kom bij jou thuis, dan kun je de fiets klaarmaken voor mij. Dus ik zeg: ja kom!” (RES10, Man, 10 jaar werkloos).

De vrijwilligers kennen elkaar nu een half jaar, dus in deze tijd is er een band ontstaan waarin ze aanspraak op elkaar kunnen maken. Aysun en Asha geven aan dat zij dit nu nog niet hebben, maar wel verwachten dat zij binnenkort hun nieuwe contacten kunnen aanwenden voor hulp.

“Jaa, nou we hebben pas wel telefoonnummers uitgewisseld, dus als er iets.. jaa.. (..) We kunnen elkaar bellen als er iets is. (..) We zij nog niet bij elkaar thuis geweest, maar dat komt nog wel denk ik. Dat zie ik nog wel gebeuren in de toekomst als je het mij vraagt” (RES3, Vrouw, onbekend).

Tegelijkertijd geven drie andere respondenten aan gebruik te maken van informele hulp van professionals. Voor hen fungeert de professional, zoals de werknemers binnen de organisatie waar zij vrijwilligerswerk doen, als sleutelfiguur om hen te helpen. Deze hulp is vaak nodig op het gebied van communicatie met bureaucratische instituties zoals de gemeente of op het gebied van materiële zaken zoals bij Dyani.

“Soms kan Erika¹⁰ mij helpen. Mijn fiets is gestolen en van haar heb ik een andere fiets gekregen. Mijn computer is ook kapot en ik moet soms printen. Met usb stick kan dat bij Erika” (RES6, Vrouw, 14 jaar werkloos).

6.4 Verbetering in voldoen aan verwachtingen van de buitenwereld

Met voldoen verwachtingen van de buitenwereld wordt bedoeld de dat de uitkeringsontvangers door het traject een beter beeld van zichzelf kunnen tonen aan zijn of haar omgeving. Vijf respondenten benoemen een verbetering in het voldoen aan verwachtingen van de buitenwereld. Met dit respondenten aantal is de opbrengst niet te bestempelen als veelvoorkomend, echter is het voor de respondenten die het noemen van grote impact. De respondenten die deze opbrengst benoemen zijn de vrijwilligers die met het traject beogen om een betaalde baan te vinden. Onder het voldoen aan verwachtingen van de buitenwereld vallen twee deelgebieden die hieronder besproken worden.

6.4.1 Uitkeringswaardig

Vier respondenten benoemen in de interviews dat zij door het traject het gevoel hebben dat zij hun uitkering waardig zijn. Naar de buitenwereld kunnen zij door het traject beter verantwoorden dat ze geld van de gemeente krijgen. Ze krijgen het niet meer voor niets, maar hebben het zelf verdiend. Ze moeten tenslotte eerst hun plicht van vrijwilligerswerk vervullen alvorens zij het recht op een uitkering verkrijgen.

“Ik wil graag iets doen, zodat ik als ik geld krijg. Nu krijg ik het geld alleen maar door te zitten op mijn.. (lachend) Ik moet iets doen van: oh dit heb ik gedaan dus het is waard wat ik krijg” (RES2, Vrouw, niet gewerkt in Nederland).

6.4.2 Vullen van curriculum vitae

Naast dat het naar de buitenwereld laat zien dat ze hun uitkering echt verdienen, kunnen ze door het traject aan toekomstige werkgevers laten zien dat ze al die tijd niet stil hebben gezeten. Het traject biedt mogelijkheden om werk- en schoolervaring op te doen en dit, naast het opdoen, ook te kunnen bewijzen tegenover de buitenwereld. Rudy ziet dit als volgt voor zich:

“Kijk, stel je voor als je gaat solliciteren. Dan gaan ze vragen hoe lang ben je werkloos. Stel je zegt dan zes jaar. En in die zes jaar gaan ze vragen wat je hebt gedaan, dan kan ik zeggen: dit, dit en dat. Behalve het helpen van mijn burens heb ik nu een traject gevolgd” (RES1, Man, 6 jaar werkloos).

¹⁰ De naam van de persoon binnen de organisatie is gefingeerd om privacy redenen.

Asha ziet het cv gat dat zij oploopt tijdens haar werkloosheid als een groot probleem. Dit probleem probeert ze met het traject te compenseren:

“Ik heb een cv gat na mijn werkverleden. Dat is waar ik hopeloos tegenaan keek. Zo van, dit gat komt nooit meer dicht. Dit gat krijg ik nooit.. dat levert alleen maar achterstand op. En die [achterstand] heb ik dus. Deze kans of mogelijkheid kan ik met trots op papier zetten en aanvullen met: momenteel ben ik vrijwilligster. Dat geeft wat aan.. Dat zijn alleen maar pluspunten voor jouw toekomst” (RES3, Vrouw, onbekend).

6.5 Antwoord deelvraag 2

De resultaten over de opbrengsten van het vrijwilligerswerk voor de uitkeringsontvangers laten een ander beeld zijn dan de verwachtingen op voorhand. Daar waar de verwachtingen bestonden uit het idee dat het traject weinig tot geen positieve opbrengsten hadden in de ogen van uitkeringsontvangers, blijken vrijwel alle respondenten vooruitgang te hebben geboekt op diverse gebieden. Deze gebieden zijn hieronder weergegeven met de afzonderlijke componenten. Het traject levert voor de meeste uitkeringsontvangers vooruitgang op het gebied van ontwikkeling en sociale interactie.

WELZIJN	ONTWIKKELING	SOCIALE INTERACTIE	BUITENWERELD
<ul style="list-style-type: none"> • Zelfvertrouwen • Nuttig gevoel • Afleiding 	<ul style="list-style-type: none"> • Planning • Vaardigheden en kennis • Leren van elkaar - bridging 	<ul style="list-style-type: none"> • Sociale contacten • Delen zorgen • Informele menselijke hulpbronnen 	<ul style="list-style-type: none"> • Uitkeringswaardig • Vullen CV

Figuur 6 - Opbrengsten geleid vrijwilligerswerk

Er kan dus een positief antwoord worden gegeven op de vraag of het geleid vrijwilligerswerk iets oplevert voor de uitkeringsontvangers. Het geleide vrijwilligerswerk vervult voor een groot deel de latente functies van arbeid (Jahoda, 1982) en traditioneel vrijwilligers. Daarnaast lijkt het de negatieve effecten van werkloosheid te verzachten op een aantal punten. De inhoud van de opbrengsten staan hieronder beschreven in combinatie met de negatieve effecten die verzacht worden.

Sociale interactie verzacht sociale en psychische effecten

“Met de mannen heb ik veel contact. (..) Als iemand jou kent, dan geeft dat ook een rustig gevoel. Dan kan je communiceren en elkaar vertrouwen” (RES10, Man, 10 jaar werkloos).

Zo levert het voor bijna alle vrijwilligers sociale interactie op. Sociale contacten worden opgedaan met mensen uit de eigen etnische groep, maar ook met mensen uit andere etnische groepen. Binnen deze contacten praten ze met elkaar, delen ze verhalen en zorgen, geven ze elkaar steun en advies, helpen ze elkaar met woord en daad. Dit zorgt er voor dat de negatieve effecten door werkloosheid op het gebied van sociaal isolement verzacht worden

door het traject. Daarnaast worden de negatieve effecten door werkloosheid op psychisch gebied verzacht door het delen van zorgen met deze sociale contacten. Echter geeft een deel van de vrijwilligers aan dat de sociale contacten enkel beperkt zijn tot contacten op het moment dat men aanwezig is op de locatie waar men de tegenprestatie verleent, bijvoorbeeld de binnentuin of het wijkpastoraat. Buiten de tijden en locaties waarop zij de tegenprestatie leveren vindt er voor een aantal weinig tot geen interactie plaats, waardoor er niet te spreken is van het opdoen van een sociaal netwerk waar men op kan bouwen en welke nuttig is in het dagelijkse leven voor de kwetsbare groep uitkeringsontvangers.

Ontwikkeling geeft mogelijkheid tot zelfredzaamheid

Voor een groot deel van de groep vrijwilligers levert het traject kennis en kunde op door de scholingstrajecten. Dit geldt men name voor de groep die weinig tot niet participeerde in de samenleving. Nederlandse les, naailes, fietsles en dergelijke scholingstrajecten zijn voor hen van grote waarde. Voor deze groep uitkeringsontvangers leiden dergelijke scholingstrajecten tot een grotere mate van zelfredzaamheid. Bijvoorbeeld zijn zij door Nederlandse les in staat om zelfstandiger hun weg vinden in de samenleving en door fietsles zijn zij niet afhankelijk van anderen of het openbaar vervoer. Voor de groep die al wel participeerde in de samenleving zijn deze scholingstrajecten min of meer overbodig. Zij hebben vaak al een dagplanning, hebben kennis en kunde om zelfstandig te zijn of weten bij een gebrek hieraan de weg te vinden naar hulp. Voor hen ligt wel de mogelijkheid om te leren van andere culturen.

Verhoogd welzijn door het meedoen verzacht psychische effecten

“Ik kan niet de rest van mijn leven thuis blijven zitten, ik voel mij minder. (..) Dit [vrijwilligerswerk] geeft mij een fijn gevoel. Hee.. ik heb iets gedaan. Dit heb ik gedaan. (..) Ik belangrijk, ik doe ook wat!” (RES2, Vrouw, niet gewerkt in Nederland).

Activiteiten waarin de vrijwilligers iets doen, zoals koken of tuinieren, bieden afleiding van zorgen. Door deel te nemen aan activiteiten in het traject krijgen de vrijwilligers zelf het gevoel dat ze iets kunnen. Daarnaast geeft het ze een gevoel van nuttig zijn waardoor gevoelens van minderwaardigheid worden verzacht.

Status naar buitenwereld verzacht psychische effecten

“Het verhoogt ook je aanzien. Want ik heb er ook een hele tijd tegenaan gekeken. Je schaamt je tegenover mensen die en status hebben. (..) Oh jij zit bij de sociale dienst? Ga toch werken meid.. (..) Nu kan ik met trots zeggen dat ik momenteel als vrijwilligster werkzaam ben” (RES3, Vrouw, onbekend).

Een klein deel van de vrijwilligers geeft aan dat het vrijwilligerswerk hen de mogelijkheid biedt om een status te behalen die zij hebben en kunnen tonen aan de buitenwereld. Gevoelens van minderwaardigheid worden hierdoor verzacht en gevoelens van mogelijkheden voor de toekomst maken plaats. Echter geldt deze opbrengst maar voor een kleine groep. Deze vrijwilligers hebben een werkverleden en zijn zelf (actief) op zoek naar een baan. Zij weten wat het is om te werken en zijn daarom binnen het traject bezig met de kans aan te grijpen om aan de buitenwereld te tonen dat zij willen en kunnen.

7. ERVARING EN WAARDERING GELEID VRIJWILLIGERSWERK

Hoe ervaren en waarderen uitkeringsontvangers en de vrijwilligersorganisaties het geleid vrijwilligerswerk?

Het in kaart brengen van ervaringen en waarderingen wordt gedaan door verschillende facetten te belichten die in de interviews naar voren zijn gekomen. Het gaat over de waardering van de tegenprestatie plicht voor je uitkering, de ervaringen bij de bemiddeling en de ervaringen tijdens het traject vanuit zowel het perspectief van de uitkeringsontvangers als de vrijwilligersorganisatie.

Vooraf verwachtte ik dat de uitkeringsontvangers negatief zijn over de plicht tot tegenprestatie. Hierdoor had ik de verwachting dat ze in het traject niet tevreden zouden zijn omdat ze het niet als rechtvaardig, laat staan leuk, zouden ervaren.

7.1 Ervaring en waardering uitkeringsontvangers

7.1.1 Waardering: plicht van de tegenprestatie

Op drie na waarderen alle respondenten de eis van de gemeente, om een tegenprestatie te leveren in ruil voor je uitkering, positief. Woorden als eerlijk, normaal, logisch, iets terug doen en goed komen als respons op de vraag wat ze er van vinden. Het eisen van een tegenprestatie vinden ze logisch, ook al zijn zij zelf het subject die de tegenprestatie moeten leveren.

“Ik vind het gewoon normaal. (..) Je krijgt toch je uitkering! Sommige mensen die werken, ja en vroeger heb ik ook gewerkt.. je mag toch best wel een tegenprestatie doen. Kijk alleen de zon schijnt voor niets” (RES1, Man, 6 jaar werkloos).

Op de vraag wat ze vinden van de tegenprestatieplicht geven de overige drie

“Kijk alleen de zon schijnt voor niets”

respondenten het antwoord dat het een wet is en dat ze moeten, anders krijgen ze geen geld. De overwegend positieve waardering van de tegenprestatie lijkt te komen doordat het traject hen kansen en opbrengsten biedt. Van de negen respondenten die de tegenprestatie rechtvaardig noemen, noemen vijf respondenten in dezelfde zin nog dat ze het rechtvaardig vinden omdat het hen iets oplevert. Bijvoorbeeld Terese:

“(I) Wat vindt u er van dat de gemeente de tegenprestatie heeft ingesteld? Ja.. ik vind dat wel logisch, dat je iets doet voor je uitkering. En het is ook goed voor jezelf, je blijft niet zo thuis zitten en pieren enzo. Je leert dan heel veel” (RES5, Vrouw, niet gewerkt in Nederland).

Ondanks de positieve antwoorden, geven de respondenten ook aan dat het pas echt rechtvaardig zou zijn als er aan een aantal voorwaarden voldaan zou worden. Allereerst noemen drie respondenten dat ze door het verrichten van hun tegenprestatie een financieel extraatje hebben verdiend. Desiree verwoordt dit als volgt:

“Niks is gratis, als je je hoofd boven water wil houden dan moet je zelf ook vechten. (I) *En vind je het ook eerlijk dat je in dit traject zit?* Dat je iets moet doen voor je uitkering wel. Maar niet helemaal voor niks. (..)

Het hoeft geen honderd euro, maar een tientje. Dat geeft motivatie” (RES11, Vrouw, onbekend).

**“Ook al kreeg ik maar een kerstpakket”
“Nee joh, een maandelijkse compensatie”
“Ook goed, maar in elk geval iets dat ik kan laten zien: ik doe ook iets!”**

Twee vrouwelijke vrijwilligers op de binnentuin

Tevens vinden vier respondenten dat het pas rechtvaardig is als er goed gekeken wordt naar de persoon die de tegenprestatie moet leveren.

Zo vinden Aysun en Samir het erg belangrijk dat er gekeken wordt naar of de mensen lichamelijk in staat zijn:

“Ja, dat is eerlijk eigenlijk. Sommige mensen zitten alleen maar en krijgen een uitkering. Maar sommige mensen zijn echt ziek. Die allemaal, dat is niet eerlijk. Je moet echt kijken, echt onderzoek doen. (..) Bijvoorbeeld die hele oude en zieke mevrouw hier. Waarom? Die is ziek, maar komt toch. En aan de andere kant, gezonde mensen blijven thuis. Dat is niet eerlijk” (RES9, Vrouw, 6 jaar werkloos).

7.1.2 *Ervaring: plezier en maatwerk*

Negen van de twaalf respondenten geven aan plezier te hebben in het vrijwilligerswerk. De overige vier respondenten hebben niet aangegeven er geen plezier in te hebben, maar hebben dit niet expliciet benoemd. De algemene ervaring die de uitkeringsontvangers hebben met het vrijwilligerswerk is overwegend positief.

“Ik ga hier met plezier naar toe, en niet van moet dat nou.. (..) Ja het gevoel van morgen weer. Heerlijk!” (RES2, Vrouw, niet gewerkt in Nederland).

“Ik doe het met plezier. (..) Ik ben blij met mijn positie en zou hier niet één, twee drie weg willen” (RES3, Vrouw, onbekend).

Enkel één respondent is iets minder enthousiast over haar ervaring. Ondanks dat ze het vrijwilligerswerk rechtvaardig vindt, heeft ze de afgelopen tijd minder plezier in het vrijwilligerswerk. Dit komt met name door de organisatie (hierover komt meer terug in het volgende hoofdstuk). Desiree zegt hierover het volgende:

“In het begin was er wel motivatie, dan had je zin om te komen en naar de lessen enzo. Echt prima. Maar langzamerhand gaat het naar beneden. (..) Als je niks [extra] krijgt en je hebt hier niks te doen.. jaa ik vind het je tijd verdoen (RES11, Vrouw, onbekend).

Daar waar oog voor de persoon die de tegenprestatie moet leveren een voorwaarde vormde voor de rechtvaardiging van de tegenprestatie, geldt deze voorwaarde ook voor de ervaringen die de vrijwilligers hebben met het traject. Bij het eerste gesprek, voor aanvang van het traject, is gevraagd naar de intrinsieke wensen van de uitkeringsontvanger. Wat vinden ze leuk om te doen en wat kunnen ze goed? Waar houden ze van en wat zijn hun hobby's?

Alle respondenten die plezier hebben in het vrijwilligerswerk, geven tevens aan dat ze het idee hebben op een plek te zitten die bij hen past. Niet alleen het doen van iets wat je leuk vindt is van belang voor een positieve ervaring. Ook de organisatie waarbij de vrijwilligers aan de slag gaan, moet passen bij de persoon. Maatwerk, op

inhoud én organisatie, vergroot de positieve ervaring die de vrijwilligers hebben. Hieronder verwoordt Hanifa dit gevoel van maatwerk op activiteit en Asha het gevoel van maatwerk op organisatie:

“Ze vroeg elk keer: waar ben je goed in? En ik zei ik wil graag koken, als ik ergens voor mensen lekker eten kan maken dan geeft mij dat een fijn gevoel. En de anderen hier hebben hetzelfde gezegd, dus ze heeft ons er uitgeplukt en nu ben ik helemaal blij (glimlachend)” (RES2, Vrouw, niet gewerkt in Nederland).

“Het voelde gelijk thuis. Dat is echt een gevoel” (RES3, Vrouw, onbekend).

De positieve ervaringen lijken voort te komen uit het plezier hebben in de activiteiten en het op de plek voelen bij de organisatie. In het volgende hoofdstuk wordt dieper ingegaan op condities die verschillen in ervaringen, en tevens opbrengsten, beïnvloeden.

7.2 Ervaring en waardering vrijwilligersorganisaties

7.2.1 Waardering: plicht van de tegenprestatie

De vrijwilligersorganisaties staan kritischer tegenover de plicht van de tegenprestatie dan de uitkeringsontvangers zelf. De professionals geven aan dat de insteek van het traject op een bepaalde manier een nare bijmaak heeft. Tegelijkertijd geven zij aan dat het traject een kans biedt voor de uitkeringsontvangers om weer actief te worden.

“Ik ben zelf niet zo van het moeten. Om dit moeten dan een andere naam te geven als tegenprestatie of nog meer normerend als een plicht vind ik een beetje een rechtse streek. Aan de ene kant willen we mensen stimuleren minder afhankelijk te zijn, maar aan de andere kant kan de overheid haar rol als moeder overheid niet loslaten en zo haar kinderen, tobbed met haar complexen, niet loslaten.. Maar ik wil ik niet het kind met het badwater weggooien, want de mensen die ik in het traject tegenkom, daarvan denk ik dat het wel goed is dat ze het huis uit komen. Ik vind het fijn dat er een kans word geboden om een actieve bijdrage in de maatschappij uit te oefenen er even van uit gaand dat ze die niet hadden” (RESPROF2, Man, vrijwilligersorganisatie).

7.2.2 De vrijwilligersorganisaties en maatwerk

De vrijwilligersorganisaties die samenwerken met het wijkpastoraat om de uitkeringsontvangers te plaatsen worden zorgvuldig gezocht en gekozen. Er wordt gezocht naar vrijwilligersorganisaties die een soortgelijk perspectief hebben als het om de uitkeringsontvangers gaat: het aanspreken van een persoonlijk component zodat het gevoel van eigen waarde versterkt wordt. Erika van het wijkpastoraat is hier dan ook heel duidelijk over:

“Wat organisatorisch ook helpt is samenwerken met andere partijen. Dan zoeken we partijen die op dezelfde manier naar de mensen kijken. Soms werkt het ook niet goed, dan zitten de organisaties te strak in hun vel” (RESPROF1, Vrouw, Wijkpastoraat).

Om deze reden zijn de samenwerkende vrijwilligersorganisaties, waaronder de binnentuin van Creatief Beheer, niet gericht op het verkrijgen van gratis hulp door de vrijwilligers (bijvoorbeeld ongeschoold werk doen als

schoonmaken, opruimen etc.). Maar fungeren de organisaties binnen het traject Maatschappelijke Inspanning als veilige basis voor de uitkeringsontvangers: ze hebben afleiding en ruimte om te leren.

“[Binnentuin] de regenboog moet een plek zijn waar de mensen even hun eigen problematiek kunnen vergeten, een situatie die gericht is op vooruitgang en ontwikkeling” (RESPROF3, Man, vrijwilligersorganisatie).

“Binnen het traject is er de ruimte om samen een actieve levenshouding te vinden” (RESPROF2, Man, vrijwilligersorganisatie).

Uiteindelijk is het binnen elke samenwerking de bedoeling dat de vrijwilligersorganisaties vanuit hun visie werken aan vooruitgang van de uitkeringsontvangers. Deze vooruitgang is enerzijds gericht op persoonlijk vlak en anderzijds op arbeid.

“Vernieuwing van arbeidsethos kan de vrijwilliger weer gereed maken voor de arbeidsmarkt. Dit is stap één. Ook worden de capaciteiten van de mensen aangeboord en hun belevingswijze wordt breder gemaakt. Dat is heel mooi. Door een gebrekkige algemene ontwikkeling weet je soms ook niet wat er te koop is in de wereld” (RESPROF3, Man, vrijwilligersorganisatie).

De professionals van de vrijwilligersorganisaties hebben allen de overtuiging dat deze tweeledige vooruitgang enkel te bereiken is door maatwerk te bieden.

“Dit systeem is goed mits bij de deelnemer een passende activiteit of werk wordt gezocht die aansluit bij het niveau van de persoon. Zo niet dan raakt het kant noch wal” (RESPROF3, Man, vrijwilligersorganisatie).

7.3 Antwoord deelvraag 3

Er kan gesteld worden dat zowel de uitkeringsontvangers als de professionals van de vrijwilligersorganisaties het geleide vrijwilligerswerk binnen het traject positief ervaren en waarderen. De uitkeringsontvangers waarderen de participatieplicht als rechtvaardig en eerlijk. Deze positieve waardering van de plicht gaat hand in hand met de positieve ervaring die zij de afgelopen maanden hebben gehad met het traject. Het ligt immers voor de hand dat iets als rechtvaardig wordt gewaardeerd wanneer de ervaring met het concrete vrijwilligerswerk positief is. De positieve ervaringen van de vrijwilligers uiten zich in het plezier dat zij hebben in de activiteiten in het traject. De ervaringen worden voor een groot deel aangestuurd door de opbrengsten die de uitkeringsontvangers zelf waarnemen door de inzet tijdens het traject. Zodra men het gevoel heeft dat het iets oplevert, geeft dit een positieve ervaring.

De vrijwilligersorganisaties staan over het algemeen kritischer tegenover de aard de tegenprestatieplicht. Over het algemeen hebben of hadden zij moeite met het dwingende karakter van het beleid. Tegelijkertijd zien de professionals duidelijk dat het traject leidt tot positieve opbrengsten en ervaringen. Ook stellen zij dat positieve opbrengsten en ervaringen niet per definitie tot stand komen binnen een vorm van geleid vrijwilligerswerk. De professionals zien dan ook een grote rol weggelegd voor de taak die zij hebben om het traject juist in te richten. Een juiste inrichting kan alleen zorgen voor deze positieve uitkomsten. In het volgende hoofdstuk zal nader ingegaan worden op de condities die de ervaringen en opbrengsten bevorderen of belemmeren.

8. CONDITIES GELEID VRIJWILLIGERSWERK

Wordt de opbrengst, ervaring en waardering van het geleid vrijwilligerswerk door uitkeringsontvangers bepaald door interacties met en het maatwerk van de sociale dienst en de organisaties?

De opbrengsten, ervaringen en waarderingen van uitkeringsontvangers worden samen de uitkomsten van het traject Maatschappelijke Inspanning genoemd. De twee voorgaande hoofdstukken hebben inzicht gegeven in deze uitkomsten. Deze uitkomsten zijn, tegen mijn verwachting in, als zeer positief te bestempelen. In dit hoofdstuk worden deze positieve uitkomsten niet zonder meer voor lief genomen. Met een kritische blik wordt bekeken onder welke condities deze uitkomsten tot stand komen of belemmerd worden. Deze kritische blik op de uitkomsten is niet uit ongenoegen over het traject of de uitvoering daarvan. Niet in de laatste plaats omdat mijn verwachtingen vooraf en stuk negatiever waren dan de daadwerkelijke opbrengsten en ervaringen. Het in kaart brengen van deze condities resulteert in een raamwerk van kritische factoren die gewaarborgd moeten worden om tot positieve uitkomsten te komen.

Van te voren verwachtte ik dat de uitkomsten voor een groot deel bepaald zouden worden door de manier waarop uitkeringsontvangers bemiddeld en behandeld worden door de professionals van zowel de gemeente als de vrijwilligersorganisaties.

De condities worden in dit hoofdstuk weergegeven aan de hand van het model van Lambert en Barley (2001). Hoewel dit model is toegepast op het meten van effectiviteit van psychotherapieën, biedt het een overzichtelijk model om condities in kaart te brengen van interventies. De psychologen Lambert en Barley (2001) stellen dat het type interventie maar voor vijftien procent de uitkomsten bepaalt. Zaken buitenom de interventie zijn van groter belang als het gaat om de uitkomsten. Zij stellen dat factoren als kwaliteit van de therapeut (30%), omgeving (40%) en hoop (15%) een veelzeggende rol spelen. Deze indeling van factoren die de uitkomsten van een interventie in grote mate bepalen, komen overeen met de factoren die binnen geleid vrijwilligerswerk van invloed blijken op de uitkomsten. In wat volgt zijn de condities volgens het model van Lambert en Barley ingedeeld in paragrafen.

8.1 Werkzame relatie factoren

De werkzame relatie factoren hebben te maken met de kwaliteiten van de professional, de relatie tussen de professional en de uitkeringsontvanger en de organisatie (Lambert & Barley, 2001).

8.1.1 *De sociale kwaliteiten van de professional*

“Ze luistert goed naar ons. Ze begrijpt de mentaliteit van ons allemaal, alle culturen. Ze begrijpt al snel wat iedereen wil en denkt” (RES10, Man, 10 jaar werkloos).

De sociale kwaliteiten staan min of meer los van het functionele werk dat de professionals doen, maar gaan meer over de menselijke aspecten van hun benadering richting de vrijwilligers. De sociale kwaliteiten kunnen bestaan uit verschillende componenten welke allen een faciliterende functie hebben, zoals het hebben van begrip voor de persoon, het bieden van een luisterend oor, empathie en warmte. In zes interviews komt naar voren dat de professionals binnen het traject beschikken over sociale kwaliteiten. Een professional van de vrijwilligersorganisaties benoemt dit als een sterk punt in de organisatie van het traject:

“Positief bij het wijkpastoraat vind ik sowieso de compassie, aandacht en tijd voor het individu. Het is misschien net die aandacht die het traject voor de vrijwilliger positief laat zijn” (RESPROF2, Man, vrijwilligersorganisatie).

Zowel de professionals als de vrijwillige zelf zien dit als een belangrijke conditie voor positieve uitkomsten. Dit blijkt ook uit de woorden van Terese:

“Ze is een lieve meisje, oh vrouw. Want ze heeft begrip voor iedereen, je kan met haar praten. *I: En wat zou er anders zijn als dit niet zo was geweest?* Dan zou ik naar een andere plek gaan” (RES5, Vrouw, 4 jaar werkloos).

De sociale kwaliteiten van de professional bieden een basisconditie voor positieve uitkomsten.

8.1.2 *De functionele kwaliteiten van de professional*

“Ze vroeg mij elke keer, waar ben jij goed in. Waar ben jij goed in? En ik zei: ik wil graag koken. Als ik ergens lekker eten kan maken voor mensen dan geeft mij dat een fijn gevoel. En ze heeft ons eruit geplukt en nu ben ik helemaal blij” (RES2, Vrouw, niet gewerkt in Nederland).

Negen respondenten geven aan dat de professionals binnen het traject beschikken over functionele kwaliteiten die van belang zijn voor positieve uitkomsten. De functionele kwaliteiten gaan wel degelijk over het werk dat de professionals uitvoeren en de capaciteiten die zij daarin hebben. De respondenten geven aan dat de professionals goed werk doen doordat ze de vrijwilligers goed bemiddelen. De professionals beschikken volgens deze respondenten over een aanpak en capaciteiten die hen verder kunnen helpen in het traject. Het volgende citaat van Asha illustreert deze aanpak, welke overigens door alle zes de respondenten genoemd en gewaardeerd wordt:

“Dit komt door Erika, zij is daarvoor gespecialiseerd. Ze observeert en kijkt naar jouw kwaliteiten, dat is haar baan. En zij heeft een goede keuze gemaakt” (RES3, Vrouw, onbekend).

De ervaring van de vrijwilligers wordt gekleurd door deze aanpak. Naast de sociale kwaliteiten is het dus van belang dat de professionals beschikken over functionele kwaliteiten waardoor een juiste bemiddeling en plaatsing bij een vrijwilligersorganisatie tot stand komt. Door op de juiste plek terecht te komen, qua organisatie en qua inhoud van het werk, worden positieve uitkomsten bevorderd.

“Zij [een vrijwilligster] heeft een dwingend karakter. Ze laat zich niet zomaar alles vertellen, maar door haar een leidende rol te geven ging ze in haar kracht staan. Haar belangrijkheid zorgde op de een of andere manier voor een dienende rol naar de andere deelnemers van het project” (RESPROF3, Man, vrijwilligersorganisatie).

8.1.3 *Versterkende relatie en negatieve bijwerkingen*

Deze beide kwaliteiten zijn niet los van elkaar te zien. Daarentegen zijn ze afhankelijk van elkaar, versterken ze elkaar en overlappen ze elkaar voor een groot gedeelte. De sociale kwaliteiten van de professional bieden door empathie en begrip oog voor de persoon binnen het traject. De vrijwilliger wordt hierdoor behandeld als authentiek subject en respectabel persoon. Het functionele inzicht kan pas worden ingezet als de professional beschikt over de sociale kwaliteiten, immers biedt dit inzicht in de persoon die de vrijwilliger is en waar deze persoon op zijn plek is. De functionele en sociale kwaliteiten versterken elkaar dus waardoor er een vorm van maatwerk optreedt. Maatwerk waarin de bemiddeling en de behandeling van de uitkeringsontvanger als vrijwilliger geheel afgestemd is op de persoon. De woorden van Desiree geven dit weer:

“Het antwoord dat ik krijg, is niet hetzelfde antwoord als die jij moet krijgen, het is niet dezelfde betekenis of gevoel voor jou. (..) En dat doen ze ook, persoonlijk” (RES11, Vrouw, onbekend).

Op het eerste oog lijken de werkzame relatie factoren, met daarin sociale en functionele kwaliteiten van professionals, bevorderlijk te werken voor de uitkomsten van het traject. Door de aanwezigheid van deze kwaliteiten ontstaat er een relatie tussen de professionals en de vrijwilligers. Dit zorgt voor een ‘warm bad’ met gesprekken, begeleiding, maatwerk en veel aandacht voor deze kwetsbare groep. Mede door de opgebouwde relatie voelen de vrijwilligers verantwoordelijkheid om zich actief in te zetten in het traject. Deze prikkel is van externe aard, mogelijk uit loyaliteit naar de professional. Op korte termijn bevordert deze externe prikkel de uitkomsten. Maar wanneer er dieper gekeken wordt naar de bijwerkingen hiervan, kan het op langere termijn ook belemmerend werken. De volgende observatie illustreert deze belemmering:

Maatschappelijke inspanning geobserveerd

Een normale dinsdagochtend. Zo leek het. Maar zodra er maar drie vrijwilligers, van de groep van tien, de tuin op komen lopen herinner ik het me weer: de wijkpastor die de vrijwilligers aanstuurt is met vakantie. Het spreekwoord ‘als de kat van huis is, dansen de muizen op tafel’ spookte even door mijn hoofd, maar dan wel hun eigen tafel.. in hun eigen thuis. Want, zo vertelde de drie vrijwilligers die wel waren gekomen, in de ochtend had de rest wel ‘netjes’ hun handtekening gezet op de aanwezigheidslijst, maar daarna waren ze net zo snel weer naar huis gegaan.

Naast deze observatie benoemt een van de professionals een voorval waaruit tevens naar voren komt dat de werkzame relatie factoren binnen het traject ook negatieve bijwerkingen vertoont:

“Ze gaan niet zomaar uit zichzelf dingen doen. Ze moeten aangestuurd worden. (..) Als er dan dus niet iemand is die hen aanstuurt, dan zie je dus het negatieve effect. Dan zijn ze niet zo proactief dat ze denken van: oké we gaan gewoon zelf, ik weet waar ik naar toe moet. (..) Een deel van de vrouwen is hier al twee jaar. Vorig jaar moesten zij doorstromen, maar dat wilden ze niet. Ze voelden zich hier thuis en dit gaf hen zekerheid enzovoort” (RESPROF1, Vrouw, Wijkpastoraat).

De observatie en het citaat illustreren dat er nauwelijks sprake is van een interne prikkel of van individuele

“Dan zijn ze niet zo proactief dat ze denken van: oké we gaan gewoon zelf, ik weet waar ik naar toe moet”

verantwoordelijkheid van de vrijwilliger. Bij afwezigheid van de professional of vervanging door een andere professional voelen de vrijwilligers zelf geen drang om zich actief in te zetten waardoor de ervaringen en opbrengsten op het spel staan. Maar ook bij voortdurende aanwezigheid van de professional blijft een afwachtende houding van de vrijwilligers aan, zonder interne prikkel voor individuele verantwoordelijkheid. Op lange termijn lijken de kwaliteiten en de daaruit voortvloeiende relatie tussen professionals en vrijwilligers dus juist een belemmerende werking te hebben. De sociale en functionele kwaliteiten van de professional zijn verzorgend genoeg, zodat de vrijwilligers niet zelfstandig (hoeven te) worden.

Het warme bad dat bij binnenkomst van het traject gecreëerd wordt, door de rol van de professionals, biedt dus op korte termijn een conditie om tot positieve uitkomsten te komen. Maar de kunst is dan om het warme bad langzaam af te laten koelen en de vrijwilligers meer op eigen benen te laten staan. Oftewel: de externe prikkel langzaam om zetten in een interne prikkel. Zo wordt zelfredzaamheid bevorderd, wat in termen van de gemeente een beoogd doel is, omdat het traject gezien wordt als een middel om beroep te doen op de eigen kracht van langdurig werklozen om zo “hun zelfredzaamheid te bevorderen” (B&W Rotterdam, 2012).

8.1.4 *Structureering en uitvoering*

Uit een aantal interviews en observaties is naar voren gekomen dat de organisatie van het traject een belangrijk onderdeel vormt voor de uitkomsten van het traject. Zo geeft Desiree aan dat haar ervaring gekleurd wordt door de structuur die volgens haar soms enige vorm van organisatie mist:

“Soms moeten we wachten, want we moeten van 10 uur tot 12 uur computerles krijgen. Soms krijgen we maar een half uurtje of de computer die werkt niet. Dan motiveer je je niet meer. Dan wil je gewoon weglopen” (RES11, Vrouw, onbekend).

Bij professionals proef ik ook een vraag naar meer duidelijkheid over structuur en communicatie over de invulling van het traject.

“Ook geldt dat ze hun vrijwilliger agenda duidelijker mogen communiceren onder elkaar. Soms weet niemand hoe het zit met de komst van de vrijwilligers en bijvoorbeeld stagiaires. (..) Ik merk in gesprekken met de mensen dat zij dit vaak een heel onduidelijke situatie vinden. Als deze vrijwilligers gaan zweven, raken ze het stuur kwijt die ze dringend nodig hebben” (RESPROF3, Man, vrijwilligersorganisatie).

Ook de uitvoering kleurt voor een groot deel de ervaring. In de uitvoering van de lessen ontbreekt het soms aan het geven van een goed voorbeeld:

“We krijgen ook les over hoe je moet solliciteren, er uit moet zien en gedragen. En als je alles ziet bij hun [de organisatie] en hoe zij het doen, dat is helemaal iets anders. Ze doen het niet netjes (..), ze praten

alleen om te praten. Want als je les geeft en je doet het niet, dat is geen goed voorbeeld” (RES11, Vrouw, onbekend).

Maatschappelijke inspanning geobserveerd

Als ik op de binnentuin kom, zie ik geen vrijwilligers staan. De beheerder van de binnentuin loopt naar me toe. Hij ziet er vermoeid uit en vertelt me dat de vrijwilligers vandaag niet komen. De reden hiervoor is dat er wat problemen zijn in de organisatie en samenwerking. De hoeveelheid vrijwilligers wordt steeds meer en voor de vrijwilligersorganisatie is dat een moeilijke en onoverzichtelijke taak geworden. Een ingeplande afspraak is nodig om weer even met elkaar om tafel te gaan zitten om een duidelijkere planning en uitvoering te maken waardoor de werkdruk beter verdeeld wordt en de vrijwilligersorganisatie genoeg tijd en ruimte heeft voor de vrijwilligers.

Het creëren van een heldere organisatie, het geven van een voorbeeld in de uitvoering hiervan en het duidelijk structureren van samenwerking en werkomstandigheden vormen belangrijke condities om voor de uitkeringsontvangers een overzichtelijk traject te bieden en positieve uitkomsten te bevorderen.

8.2 Omgevingsfactoren

De omgevingsfactoren bestaan uit de factoren uit de omgeving die in interactie met de uitkeringsontvanger bevorderend dan wel belemmerend werken voor de uitkomsten (Lambert & Barley, 2001).

8.2.1 Waardering en erkenning van omgeving

Het overgrote deel van de respondenten, negen van de twaalf, geven aan dat hun ervaring met het traject gekleurd wordt door de waardering die zij krijgen van de omgeving. Het verkrijgen van waardering stimuleert enerzijds de positieve opbrengsten: als anderen je waarderen en dit uitspreken, ga je je simpelweg waardevoller voelen. Sommige respondenten merken op dat die waardering wel eens getoond wordt. Vooral de mannen die door de wijk heen werken met het tuinieren:

“Als we langslopen bij de voorgevels dan zeggen ze: willen jullie limonade ofzo? Jaa. En dat vind ik tof. Dan waarderen ze wat wij aan doen zijn, want die mensen zijn oud en hebben last van hun rust. Dan zeggen ze hartstikke bedankt. En af en toe dan komen ze met limonade en een karaf voor ons schenken. Dat vind ik prachtig!” (RES1, Man, 6 jaar werkloos).

Waardering en erkenning van de omgeving vormen belangrijke condities waar de vrijwilligers positieve ervaringen uit halen. Toch geven een aantal respondenten aan dat er van waardering uit de omgeving nu niet altijd sprake is:

“Ik vind het belangrijk dat dat buiten ook zo is, dat ze je accepteren. En dat is nu nog niet” (RES9, Vrouw, 6 jaar werkloos).

8.2.2 Waardering en erkenning van professionals

Op een soortgelijke manier vormt het verkrijgen van erkenning en waardering van professionals ook voor een bevorderlijke werking. Zo geeft Hanifa aan dat ze na een tijdje van vakantie hoorde dat mensen blij waren dat ze weer terug was. Dit gevoel van waardering door de vrijwilligersorganisatie geeft de uitkeringsontvangers een extra goed gevoel waardoor zij zich enerzijds beter over zichzelf gaan voelen (in termen van opbrengsten) en het traject positiever ervaren (in termen van ervaring en waardering). De vrijwilligers geven aan dat over het algemeen waardering en erkenning wordt verkregen van de professionals binnen de vrijwilligersorganisaties. In het bijzonder de professionals waarmee zij direct en dagelijks samenwerken:

“Erika zegt ook: Salime heel goed. Jij bent een sterke vrouw. (..) Dat is heel fijn om te horen, dat geeft een heel fijn gevoel” (RES7, Vrouw, 19 jaar werkloos).

Waardering en erkenning wordt in mindere mate verkregen van de professionals binnen de sociale dienst, waarmee ze weinig tot geen direct contact mee hebben.

“Ze [van de sociale dienst] zitten meestal achter hun computer en dingetjes. (..) Laatst had ik ook iemand van de sociale dienst, ik zeg: waarom kom je niet kijken waar we mee bezig zijn. Dan zeggen ze wel: ja we komen, maar ik heb ze nog steeds niet gezien. I: *En waarom is dat belangrijk voor jou?* Dan kunnen ze zien dat we bezig zijn en dat we willen werken!” (RES1, Man, 6 jaar werkloos).

Één van de professionals haalt de interactie met de sociale dienst ook aan.

“Zodra mensen van de sociale dienst langs komen, kijken ze hun ogen uit. Een vrouw zagen ze naarstig heen en weer lopen om potjes uit de schuur te halen. Ze dachten: hoe kan dat nou, eerder stond alles haar tegen en bestond haar wereld uit nee en wilde ze niks. (..) Ze was weer mens geworden in plaats van een dossier” (RESPROF3, Man, vrijwilligersorganisatie).

“Ze was weer mens geworden in plaats van een dossier”

Juist waardering en erkenning van de sociale dienst vormt een belangrijke conditie voor de opbrengsten op psychisch vlak van minderwaardigheid en zelfvertrouwen.

8.3 Verwachtingsfactoren

De verwachtingsfactoren hebben te maken met hoop en perspectief. De uitkomsten van een interventie worden bepaald door een soort placebo-effect, waarin een positieve verwachting ook zal leiden tot positieve uitkomsten (Lambert & Barley, 2001).

8.3.1 De verwachtingen van de vrijwilligers

Bij de vrijwilligers proef ik tijdens de interviews en de observaties weinig verwachtingen of ideeën toen zij aan het traject begonnen. Veelal kreeg ik de reactie dat het een wet was waar ze zich gewoonweg aan moesten houden. Vier respondenten hebben de verwachting dat dit traject hen naar een betaalde baan zou kunnen helpen. Zij die op zoek zijn naar een betaalde baan, geven sterk de indruk dat zij meer uit het traject halen. Zij zijn over het

algemeen positiever bij het delen van hun ervaringen en opbrengsten, omdat zij het idee hebben dat het traject als een opstapje fungeert naar een betere toekomst:

“Ik ben onderweg naar beter” (RES2, Vrouw, niet gewerkt in Nederland).

Enerzijds zijn er dus de uitkeringsontvangers zonder verwachtingen en anderzijds de uitkeringsontvangers met de verwachting een betaalde baan te vinden. De groep zonder verwachtingen nemen in het traject een passievere houding aan en zijn positief over het traject omdat ze anders ‘toch niet zoveel te doen hebben’. De externe prikkel vormt de reden dat zij deelnemen. De groep met verwachtingen nemen een actievere houding aan in het traject en zijn positief over het traject omdat zij het gevoel hebben dat het hen ergens toe brengt. Hun deelname aan het traject bestaat ook deels uit een interne prikkel om het beter te krijgen in de toekomst.

8.3.2 *Het sturen van de verwachtingen*

Voor deze beiden groepen is het van belang om een aantal condities in ogenschouw te nemen.

Allereerst voor de groep uitkeringsontvangers zonder verwachtingen. Door het creëren van verwachtingen, die zij door het traject kunnen realiseren, wordt er aangestuurd op het verkrijgen van een interne prikkel om iets te bereiken. Het gaat om het stellen van een stip op de horizon.

“Door onduidelijke vooruitzichten vragen de mensen zich vaak af waar ze het eigenlijk voor doen” (RESPROF3, Man, vrijwilligersorganisatie).

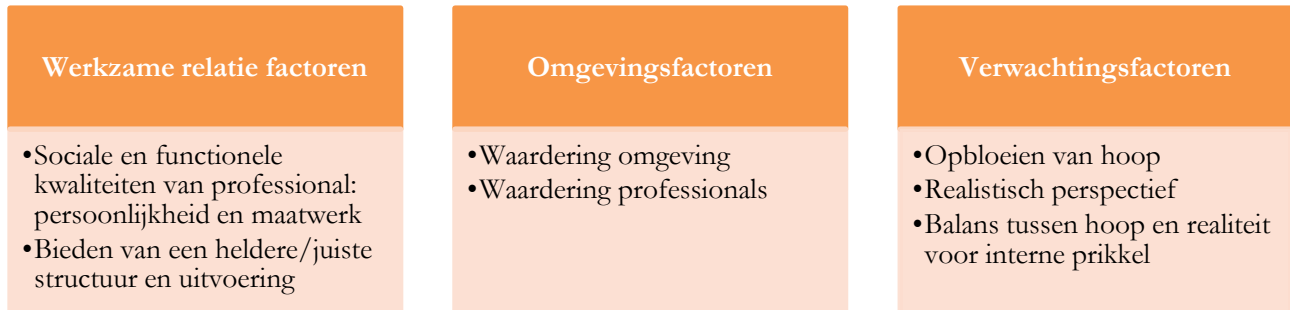
Ten tweede voor de groep uitkeringsontvangers met de verwachting een betaalde baan te vinden. Door een realistisch perspectief te bieden en het traject in te vullen met relevante activiteiten voor het vinden van een baan, wordt er concreet gewerkt aan het realiseren van de verwachting.

Echter is het voor beide groepen van belang dat de verwachting door de professionals in balans gebracht wordt: een balans in enerzijds het opbloeien van hoop op een betaalde baan en anderzijds een realistisch perspectief. Het stimuleren van de hoop op werk zorgt immers voor een interne prikkel waardoor het traject op korte termijn tot positieve uitkomsten kan leiden. Echter wanneer enige tijd is verstreken en een concreet perspectief op betaald werk uitblijft, kan de hoop op betaald werk contraproductief werken. Zoals Engbersen (2009) ook bespreekt in zijn boek over onbedoelde gevolgen van beleid, zorgen stijgende verwachtingen er voor dat frustratie ontstaat wanneer hier niet aan voldaan kan worden. Op lange termijn is een balans tussen hoop op betaald werk en een realistisch perspectief dus een belangrijke conditie om aan de ene kant een interne prikkel te verkrijgen en aan de andere kant teleurstelling en terugval, resulterend in minder positieve uitkomsten, te voorkomen.

“Door onduidelijke vooruitzichten vragen de mensen zich vaak af waar ze het eigenlijk voor doen” (RESPROF3, Man, vrijwilligersorganisatie).

8.4 Antwoord deelvraag 4

Deze deelvraag geeft inzicht in de vruchtbare aarde waarin het traject in de wijk Bloemhof zich heeft kunnen slagen. De condities die positieve uitkomsten bevorderen bestaan uit:



Figuur 7 - Condities voor positieve uitkomsten

De eerste conditie bestaat uit de werkzame relatie factoren. Deze factoren werken sterk ter bevordering van de uitkomsten, maar zij vertonen op lange termijn een keerzijde. Deze keerzijde bestaat uit het een te verzorgend optreden van de professional waardoor de uitkeringsontvanger niet op eigen benen hoeft te staan en weinig individuele verantwoordelijkheid hoeft te nemen. Het creëren van vruchtbare grond door de kunde van de professional is van belang om de uitkeringsontvangers op te laten bloeien, maar een teveel aan water en voedingsstoffen kan al snel zorgen voor negatieve bijwerkingen. Oftewel: een overvloed aan werkzame relatie factoren zorgt juist voor een contraproductief effect op lange termijn.

De tweede conditie, bestaande uit waardering van de omgeving en professionals, geeft een boost aan de uitkomsten. Waardering van professionals waar niet intens mee samen wordt gewerkt ontbreekt veelal.

De derde conditie bestaat uit de verwachtingen en perspectieven. Evenals bij de conditie van werkzame relatie factoren, is het bij deze conditie van belang om een balans te vinden. In dit geval gaat het om een balans tussen enerzijds het bieden van een hoop om individuele verantwoordelijkheid aan te spreken en anderzijds het creëren van een realistisch en helder perspectief zodat de vrijwilligers weten waar ze aan toe zijn.

9. CONCLUSIE EN DISCUSSIE

Binnen de inrichting van de Nederlandse verzorgingsstaat is een veel besproken trend zichtbaar richting participatie. Beleidsplannen staan vol met de opgave voor burgers om te participeren naar vermogen. Het adagium is: 'iedereen moet meedoen'. Daar waar de verzorgingsstaat hoofdzakelijk ging over rechten, verschuift dit steeds meer naar plichten (van der Veen, 2010). Rotterdam zou Rotterdam niet zijn als ze geen concrete invulling zouden geven aan de papieren beleidsplannen. Geen woorden maar daden: er wordt niet alleen gesproken over participeren naar vermogen, maar er wordt ook geparticipeerd. Eenieder wordt aangesproken op zijn of haar vermogen om te participeren, zo ook de uitkeringsontvangers. Zij worden verplicht om vrijwilligerswerk te doen, hoe ambivalent het ook mag klinken. Het is een plicht om te participeren, om daarmee je recht op een uitkering te verdienen. Dit geleide vrijwilligerswerk is een recent verschijnsel, solide verenigbaar met de hedendaagse 'participatie naar vermogen' trend. Dit onderzoek richt zich op het in kaart brengen van dit geleide vrijwilligerswerk. Het bestudeert de Rotterdamse invulling om te bezien wat geleid vrijwilligerswerk inhoudt, hoe het wordt ervaren en wat het oplevert. Bovendien, is bekeken welke kritische factoren deze uitkomsten mede bepalen.

Wat zijn de opbrengsten en ervaringen van geleid vrijwilligerswerk binnen Maatschappelijke Inspanning en hoe kunnen verschillen in opbrengsten en ervaringen verklaard worden?

Het antwoord op de onderzoeksvraag luidt als volgt: de opbrengsten en ervaringen van geleid vrijwilligerswerk binnen Maatschappelijke inspanning zijn positief en uiteenlopend te noemen en de verschillen in opbrengsten en ervaringen kunnen verklaard worden door een drietal kritische factoren te weten werkzame relatie factoren, omgevingsfactoren en verwachtingsfactoren. Dit antwoord wordt hieronder nader toegelicht en in verband gebracht met de eerder besproken literatuur.

Ondanks dat het geleide vrijwilligerswerk in zijn geheel niet vrijwillig wordt uitgevoerd, leidt het tot positieve ervaringen en uiteenlopende opbrengsten voor de uitkeringsontvangers. Evenals Thomas Kampen (2010) is bij de geleide vrijwilligers een rechtvaardigheidsgevoel waar te nemen. Ondanks dat zij het leidende voorwerp zijn, vinden ze het rechtvaardig dat ze iets terug moeten doen voor de samenleving in ruil voor hun uitkering. Deze positieve waardering en rechtvaardiging van het geleide vrijwilligerswerk komt tot stand doordat het vrijwilligerswerk de uitkeringsontvangers iets oplevert. Opbrengsten kunnen enkel bekeken worden wanneer er oog is voor het startpunt: waar komt iemand vandaan en hoe is zijn situatie nu. Overeenkomstig met de theorie van Kroft et al. (1989) hadden de uitkeringsontvangers moeite met het structureren van tijd. Ze vulden de dag door een combinatie van huishoudelijke taken en tijd dodende activiteiten. Door zowel de verveling als door sociale isolatie ontstaat er veel ruimte tot nadenken. Het overdenken van de persoonlijke situatie, moeilijkheden in het verleden en een uitzichtloze toekomst versterkten de effecten. Niet uitzonderlijk zijn gevoelens van onzekerheid, depressiviteit en stress zoals ook omschreven door verscheidene studies (van Büchem, 1975;

Wippler, 1980; Blonk, 2006; de Witte, 2003). Voor aanvang van het traject van geleid vrijwilligerswerk hadden de meeste uitkeringsontvangers dus duidelijke littekens opgelopen door de effecten van langdurige werkloosheid. Deze effecten van langdurige werkloosheid kunnen uit de theorie van Jahoda (1982) verklaard worden: het ontbreekt werklozen logischerwijs aan werk, waardoor zij niet in aanraking komen met de latente sociaalpsychologische functies van arbeid. De latente functies bestaan uit het verkrijgen en opdoen van structuur, sociale contacten, status en ontwikkeling (Jahoda, 1982). Ondanks dat Schaufeli (1993) stelt dat er “nauwelijks activiteiten te bedenken zijn die alle latente functies van betaald werk tegelijkertijd in zich verenigen” (p. 94), lijkt met deze vorm van geleid vrijwilligerswerk met uitkeringsontvangers wel degelijk alle latente functies te verenigen. Het geleide vrijwilligerswerk leidt tot een aantal positieve opbrengsten voor de uitkeringsontvangers welke normaliter verkregen worden door betaalde arbeid. Het geleid vrijwilligerswerk biedt allereerst afleiding, structuur en waardering waardoor de vrijwilligers zich beter voelen. Ten tweede biedt het de mogelijkheid tot ontwikkeling waardoor men zelfstandiger en zelfredzamer wordt. Ten derde biedt het sociale contacten en sociale hulp. Ten slotte biedt het een status die nu waardig maakt voor hun uitkering en in de toekomst waardig als werknemer. Deze opbrengsten komen dus dicht in de buurt van de latente functies die betaalde arbeid normaliter heeft. Er kan dus gesteld worden dat de latente functies van betaald arbeid zich in deze vorm van geleid vrijwilligerswerk verenigen, waardoor een mechanisme wordt gevormd ter verzachting van de negatieve effecten van werkloosheid.

Echter zijn de uitkomsten van geleid vrijwilligerswerk niet zonder meer te behalen. Het creëren van condities is nuttig dan wel noodzakelijk om tot positieve uitkomsten en zo tot verzachting van negatieve effecten van werkloosheid te komen. In de eerste plaats dienen **werkzame relatie factoren** gewaarborgd te worden. Sociale kwaliteiten en functionele kwaliteiten van de professional en een heldere organisatiestructuur zijn hierin van belang. Voor de uitkeringsontvangers vormen deze condities voor een aangename externe prikkel ter motivatie. Metaforisch gezien creëert het een vruchtbare grond om als uitkeringsontvanger weer op te kunnen bloeien. Echter zorgt een overvloed aan water en voedingsstoffen ervoor dat de bloem afhankelijk, lui en niet zelfstandig wordt: het kan niet op eigen benen opbloeien. Dit vraagt om een juiste balans en integratie van empowerment om zo weer controle te verkrijgen over je eigen leven (Regenmortel, 2008) en zelfstandig te worden. Ten tweede zijn de **omgevingsfactoren** van belang om tot positieve uitkomsten te komen. Het verkrijgen van waardering van professionals zorgt voor een bevestiging in wie ze zijn en in wat ze doen. Het stimuleert gevoelens van zelfvertrouwen en trots door vorm van externe beloning zoals Mellor et al. (2009) omschreven. Ten derde zorgt het sturen van **verwachtingsfactoren** voor een bevordering van een interne prikkel ter motivatie. Het creëren van hoop op een betere toekomst door het traject biedt een perspectief waardoor de individuele verantwoordelijkheid van de vrijwilligers aangesproken wordt. Tegelijkertijd dient dit perspectief wel realistisch te zijn om teleurstelling en onbedoelde gevolgen (Engbersen, 2009) te voorkomen.

De kritische factoren bestaan dus uit het houden van balans in verzorging en zelfstandigheid, een stimulerende omgeving en een balans in een hoopvol perspectief en realiteit. Door de kritische factoren in ogenschouw te nemen wordt een vruchtbare aarde gecreëerd voor de uitkeringsontvangers om weer op te bloeien.

Alle uitkomsten vallen of staan hiermee: het kleurt de ervaringen en opbrengsten en bepaalt daardoor de mate van verzachting van de negatieve effecten van werkloosheid.

Felle debatten worden al enige tijd gevoerd over het onderwerp geleid vrijwilligerswerk voor uitkeringsontvangers. Hier ligt een mooie rol voor de publieke sociologie. Er wordt onder wetenschappers, beleidsmakers, professionals en denkers gediscussieerd over het discours, de normativiteit van het beleid en de achtergrond waartegen dit beleid is ontstaan. Critici

bestuderen het beleid, de plannen en de nota's. Zij zien de papieren voorstellingen van de werkelijkheid. Met de resultaten van dit onderzoek is het normatieve debat niet te beslechten, maar het biedt inzicht in het verhaal van de geleide vrijwilligers en/of de uitkeringsontvangers. Het is een positief verhaal, mits wordt voldaan aan de noodzakelijk kritische factoren. In het algemeen is beleid onverschillig gezien het voor iedereen geldt, maar de kritische factoren bieden handvaten om juist de noodzakelijke details te bieden. Eenvoudig is het niet, het vereist veel van de professionals. Maar is het daarom teveel gevraagd?

**“Door de kritische factoren in
ogenschouw te nemen wordt een
vruchtbare aarde gecreëerd voor de
uitkeringsontvangers om weer op te
bloeien”**

Discussie

Geheel tegen de verwachting in zijn positieve opbrengsten en ervaringen gevonden. Misschien wel juist door de verwachtingen vielen deze positieve uitkomsten, en de condities waaronder deze tot stand komen, op.

Om tot deze inzichten te komen zijn aantal kaders getrokken en beslissingen gemaakt. Een eerste beslissing die cruciaal is geweest voor de resultaten is de keuze voor de casus: de vrijwilligers bij het wijkpastoraat in de Bloemhof in Rotterdam Zuid. De omvang van het traject Maatschappelijke Inspanning was voor deze keuze een belangrijke factor. Toch zijn er een aantal opmerkingen te plaatsen bij deze casus. Zoals ook uit de resultaten blijkt, is de bestudeerde casus een goed draaiend traject met positieve uitkomsten. Hierdoor was het enerzijds mogelijk om vanuit een verwonderde blik de situatie te bestuderen en vast te stellen welke factoren bijdragen aan deze positieve uitkomsten. Anderzijds geeft het niet het gangbare of meest doorsnee beeld weer van een traject met geleide vrijwilligers doordat de organisatie in deze specifieke casus dusdanig goed georganiseerd is. Om een aanzet te geven tot een beperkte mate van generaliseerbaarheid is inzichtelijk gemaakt welke condities bijdragen, of afbreuk doen, aan de positieve uitkomsten. Dit kan met enige voorzichtigheid ook gelden voor soortgelijke trajecten van geleid vrijwilligerswerk met uitkeringsontvangers. In vervolgonderzoek zou nader gekeken kunnen worden naar de uitkomsten in andere casussen om middels vergelijking vollediger condities op te stellen en zo theorie te kunnen verfijnen (Marx, 2005).

De respondenten in dit onderzoek hebben een belangrijke rol gehad. Bij de keuze van de respondenten is geen rekening gehouden met de representativiteit van de bevolkingsgroepen in de wijk of binnen het traject Maatschappelijke Inspanning. Dit wordt niet als problematisch bestempeld gezien de resultaten geen duidelijk onderscheid uitwijzen tussen opbrengsten en ervaringen in groepen. Daarnaast is tijdens het doen van de interviews gestreefd naar diverse achtergrondkarakteristieken en informatieverzadiging, waardoor verwacht wordt dat aanvullende interviews niet leiden tot nieuwe informatie. Van sociaal wenselijkheid kan sprake zijn gezien de kwetsbaarheid van de uitkeringsontvangers en het onderwerp en de afhankelijkheidsrelatie die zij hebben met de gemeente. Ondanks dat vooraf is vermeld dat de resultaten anoniem zijn en niet in opdracht van de gemeente is het mogelijk dat de antwoorden sociaal wenselijk zijn. Tegelijkertijd is door observaties en interviewtechnieken getracht de antwoorden te valideren. En ander punt aangaande de respondenten welke de resultaten mogelijk hebben beïnvloed is de kundigheid van de respondenten. Zo waren alle respondenten allochtoon waardoor in enkele interviews sprake was van een taalbarrière. Dit heeft echter geringe invloed gehad op de resultaten, gezien er voornamelijk gesprekken zijn gevoerd met de Nederlandssprekende vrijwilligers. De keuze voor met name deze Nederlandssprekende vrijwilligers zou wel invloed kunnen hebben op de resultaten. Vervolgonderzoek zou daarom de beperkingen met respondenten kunnen verminderen door gebruik te maken van een tolk.

Ten slotte is dit onderzoek uitgevoerd binnen een traject waar de geleide vrijwilligers nog niet zo lang in actief zijn. De resultaten zouden anders kunnen zijn wanneer er op lange termijn gekeken zou worden naar de uitkomsten, bijvoorbeeld na vijf jaar deelname in het traject. Vervolgonderzoek zou dit kunnen doen.

GERAADPLEEGDE LITERatuur

- Aa, P. van der (2012). *Evaluatie pilots Full Engagement augustus 2011- augustus 2012*. In opdracht van SoZaWe/W&I. Sociaal-wetenschappelijke Afdeling (SWA), gemeente Rotterdam.
- Aa. P. van der, Anschutz, J. & Jagmohansingh, S. (2014). Bouwstenen voor evaluatie. Literatuurverkenning naar plausibele uitkomsten van het programma Maatschappelijke Inspanning. *Onderzoek en Business Intelligence (OBI)*, <http://www.rotterdam.nl/bouwstenenvoorevaluatie>).
- Alblas, M. (2006). Maatschappelijke stage: een MaSterlijke actie. Utrecht: CIVIQ.
- Baarda, D.B., Goede, M.P.M., de. & Teunissen, J. (1997). *Basisboek kwalitatief onderzoek*. Houten: Educatieve Partners.
- Baines, S., & Hardill, I. (2008). At Least I Can Do Something: The Work of Volunteering in a Community Beset by Worklessness. *Social Policy and Society*, 7(3), 307.
- Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity* (Vol. 17). Sage.
- Beehr, T. A., LeGro, K., Porter, K., Bowling, N. A., & Swader, W. M. (2010). Required volunteers: Community volunteerism among students in college classes. *Teaching of Psychology*, 37(4), 276-280.
- Beer, P.T. de (1999). Wat is het nut van werken? In: *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, jg. 26, nr. 1, p. 25-57.
- Beer, P.T. de (2002). Arbeidsmarktbeleid slechts beperkt succesvol, *Zeggenschap*, 13(3), 8-11.
- Beer, P.T. de, Gestel, N.M. van & Meer, M.J.S.M. van der (2010). Sociale Zekerheid. In Jaarboek 2010, ed. Kroniek van de sociale verzekeringen. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Blonk, R. W. B. (2006). Het lukt niet zonder werk. *Over psychische klachten, arbeidsparticipatie en herstel. Inaugurale rede. Universiteit Utrecht*.
- Boeije, H. R. (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek: denken en doen* (pp. 152-153). Den Haag: Boom onderwijs.
- Bracke, P., & Wauterickx, N. (2003). Klachten van angst en depressiviteit in een representatieve steekproef van de Belgische bevolking. *Archives of Public Health*, 61(5), 223-247.
- Brohm, R., & Jansen, W. (2010). *Kwalitatief onderzoeken*. Eburon Uitgeverij BV.
- Bryman, A. (2012). *Social research methods*. Oxford university press.
- Büchem, A.L.J., van (1975). Effecten van het voortduren der werkloosheid, een secundaire analyse van gegevens uit een onderzoek onder werklozen. Tilburg: IVA.
- Cassel, C., & Symon, G. (Eds.) (2004). *Essential guide to qualitative methods in organizational research*. Sage.
- Clary, E. G., & Snyder, M. (1999). The Motivations to Volunteer Theoretical and Practical Considerations. *Current directions in psychological science*, 8(5), 156-159.
- Cohen, A. (2009). Welfare Clients Volunteering as a Means of Empowerment. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 38(3), 522-534.
- Corden, A., & Sainsbury, R. (2005). *Volunteering for employment skills: A qualitative research study*. University of York, Social Policy Resarch Unit.
- Deijl, F. van (2005). *Dagboek van een werkloze*. Amsterdam/Antwerpen: Contact.
- Dekker, H. & Mevissen, J. (2008). Vrijwilligers langs de meetlat? In: *Vrijwillige Inzet Onderzocht*, 5(1).
- DeWalt, K. M., & DeWalt, B. R. (2010). *Participant observation: A guide for fieldworkers*. Rowman Altamira.
- Echtelt, P. van (2010). Een baanloos bestaan. *De betekenis van werk voor werklozen, arbeidsongeschikten en werkenden*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Eisenhardt, K. M. (1989). Building theories from case study research. *Academy of management review*, 14(4), 532-550.
- Ekkel, L. F. (2000). *Armoede en depressieve symptomatologie: een empirische studie bij werkloze vrouwen*. Universiteit Utrecht, Faculteit Sociale Wetenschappen.
- Elshout, Kampen & Tonkens (2013). Hoe geleide vrijwilligers worstelen met emoties. In Kampen, T., Verhoeven, I. en Verplanke, L. (Eds.). *De affectieve burger: hoe de overheid verleidt en verplicht tot zorgzaamheid* (pp. 93-111). Amsterdam: Uitgeverij van Gennep.

- Engbersen, G. (2009). *Fatale remedies: Over de onbedoelde gevolgen van beleid en kennis*. Amsterdam university press.
- Engbersen, R., Sprinkhuizen, A., Lub, V. & Uytterlinde, M. (2008). Tussen zelfsturing en paternalisme. Inhoud geven aan empowerment. Movisie: kennis en aanpak van sociale vraagstukken. Verkregen via www.movisie.nl.
- Fassaert, T., Lauriks, S., van de Weerd, S., de Wit, M., & Buster, M. (2013). Ontwikkeling en betrouwbaarheid van De Zelfredzaamheid-Matrix. *Tijdschrift voor gezondheidswetenschappen*, 91(3), 169-177.
- Flyvbjerg, B. (2006). Five misunderstandings about case-study research. *Qualitative inquiry*, 12(2), 219-245.
- Fons (2010). *Verboden te parkeren*. Geschreven op 28 oktober 2010, verkregen op 17 februari 2014 via <http://joblog.vdab.be/fonsleroy/2010/10/verboden-te-parkeren.html>.
- Gier, E. de, Miedema, F., Vrieze, G. & Grevel, S. (2008). Onder druk wordt alles vloeibaar, onderzoek naar activering van de granieten kern in de bijstand op de stedelijke arbeidsmarkt, Den Haag: Nicis Institute.
- Gier, H. G. de (2010). Activering van langdurig werklozen in de bijstand. Verkregen op 17 februari 2010 via <http://www.socialengineers.nl/media/87.pdf>.
- Gilbert, N. (2002). Toward the Enabling State. In: Gilbert (Eds.), *The Transformation of the Welfare State*. Oxford: Oxford University Press, pp.32-57.
- Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (2009). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Transaction Publishers.
- Haski-Leventhal, D., Meijs, L. C. P. M., & Hustinx, L. (2010). The third party model: Enhancing volunteering through governments, corporations and educational institutes. *Journal of Social Policy*, 39(1), 139-158.
- Hesse-Biber, S.N., & Leavy, P. (2010). *The practice of qualitative research*. Sage.
- Hustinx, L. (1998). Jongeren en hun vrijwillig engagement: een nieuwe stijl van vrijwilligerswerk?. *Tijdschrift voor sociologie*, 19(2), 111-147.
- Hustinx, L., Meijs, L. C., & Hoorn, E. T. (2010). Geleid vrijwilligerswerk: een nieuw conceptueel kader. *Chinese vrijwilligers? Over de driehoeksverhouding tussen vrijwilligerswerk, activering en arbeidsmarkt*, 65-85.
- Hutjes, J.M. en Van Buuren, J.A. (1996), *De gevalsstudie, strategie van kwalitatief onderzoek*, Open Universiteit, Heerlen
- Jahoda, M., Lazarsfeld, P. & Zeisel, H. (1972). *Marienthal: The Sociography of an Unemployed Community*. London: Tavistock Publications.
- Jahoda, M. (1982). *Employment and unemployment. A social-psychological analysis*. Cambridge: University Press.
- Kampen, T. (2010). Verplicht vrijwilligerswerk. De moeizame activering van bijstandsccliënten. *Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken*, 41.
- Klamer, A. (2010). De zin van werk. In: Alma, H., & Smaling, A.(Eds.), *Waarvoor je leeft. Studies naar humanistische bronnen van zin* (pp. 158-168). Amsterdam: SWP.
- Klein, M. van der, Toorn, J. van den, Oudenampsen, D. (2013). Voor wat hoort wat? *Ervaringen met vrijwilligerswerk als wederdienst*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Kroft, H., Engbersen, G., Schuyt, K., & Van Waarden, F. (1989). Een tijd zonder werk. *Leiden: Stenfert Kroese*.
- Lagrou, L. (1997). De zin van arbeid en werk. In B. Raymaekers, & A. Van De Putte (Red.), *Nieuwe inzichten voor een samenleving in verandering. Lessen voor de eenentwintigste eeuw* (pp. 43-69). Leuven: Universitaire Pers.
- Lambert, M.J. & Barley, D.E. (2001). Research summary on the therapeutic relationship and psychotherapy outcome. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*. Vol. 38 (4), 357-361.
- Marx, A. (2005). Systematisch comparatief case onderzoek en evaluatieonderzoek. *Tijdschrift voor Sociologie*, 1, 2-96.
- Maso, I. & Smaling, A. (2004). *Kwalitatief onderzoek: praktijk en theorie*. Amsterdam: Boom.
- Mellor, D., Hayashi, Y., Stokes, M., Firth, L., Lake, L., Staples, M., Chambers, S., & Cummins, R. (2009). Volunteering and its relationship with personal and neighborhood well-being. *Nonprofit and voluntary sector quarterly*, 38(1), 144-159.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon and Schuster.
- Rappaport, J. (1987). Terms of empowerment/exemplars of prevention: Toward a theory for community psychology. *American journal of community psychology*, 15(2), 121-148.
- Regenmortel, T., van (2008). *Zwanger van empowerment*, Eindhoven: Fontys Hogeschool Sociale Studies.
- Ruiter, S., & De Graaf, N. D. (2009). Socio-economic payoffs of voluntary association involvement: A Dutch life

- course study. *European Sociological Review*, 25(4), 425-442.
- Schaufeli, W.B. (1993). Stress en werkloosheid [Stress and unemployment]. In: A.P. Buunk & J. Gerrichhauzen (Red.), *Stress en werk* (pp. 121-136). Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Schuyt, K. (1993), De ontzorging van de verzorgingsstaat, in: Economisch Statistische Berichten, 78, nr. 3915, pp. 544-549.
- SCP (2009). Werkloos in crisistijd: Baanverliezers, inkomensveranderingen en sociale gevolgen; een verkenning. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Spera, C., Ghertner, R., Nerino, A., & DiTommaso, A. (2013). *Volunteering as a Pathway to Employment: Does Volunteering Increase Odds of Finding a Job for the Out of Work*. Corporation for National and Community Service, Office of Research and evaluation: Washington, DC.
- Spreitzer, G. M., De Janasz, S. C., & Quinn, R. E. (1999). Empowered to lead: The role of psychological empowerment in leadership. *Journal of Organizational Behavior*, 20(4), 511-526.
- Staa, A. L. van, & Evers, J. (2010). Thick analysis: strategie om de kwaliteit van kwalitatieve data-analyse te verhogen. *KWALON. Tijdschrift voor Kwalitatief Onderzoek in Nederland*, 43(1), 5-12.
- Swanborn, P.G. (1996), *Case studies? Wat, wanneer en hoe?* Boom, Amsterdam.
- Tazelaar, F. & Sprengers, M. (2004). Werkloosheid en sociaal isolement, *Sociologische Gids*, 51(4), 419-451.
- Thiel, S. van (2007). *Bestuurskundig onderzoek: een methodologische inleiding*. Coutinho.
- Thoits, P. A., & Hewitt, L. N. (2001). Volunteer work and well-being. *Journal of health and social behavior*, 115-131.
- Tonkens, E. (2009) Tussen onderschatten en overvragen. Actief burgerschap en activerende organisaties in de wijk. Amsterdam: SUN-Boom.
- Tudjman, T., de Jong, W., & Snel, E. (2011). Gezinsbegeleiding achter de voordeur. Een evaluatie volgens de methode Theory of Change. *Tijdschrift voor de Sociale Sector*, (1), 8.
- Veen, R. van der (2010). Naar een activerend stelsel van sociale zekerheid. In Pommer, E., van Kempen, H., Zeijl, E., Woittiez, I., & Sadiraj, K. Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau. *Werkloosheid in goede banen*, 40, 29-37.
- Vinne, A. van der (2014) Werken aan economische participatie: 29 best practices. Movisie: kennis en aanpak van sociale vraagstukken. Verkregen via www.movisie.nl op 26 februari.
- Wippler, R. (1980). Mentale Incongruenties, Statusinconsistentie en Gevolgen van Werkloosheid. Paper voor het symposium Verklarende Sociologie en Grote Maatschappijproblemen op 6 juni 1980 in het Jaarbeursgebouw te Utrecht, pp. 1-40.
- Witte, H. de (2003). Over de gevolgen van werkloosheid en jobonzekerheid voor het welzijn: empirische toets op basis van Europese Waardenstudie. *Tijdschrift klinische psychologie*, 33, 7-21.
- Witte, H. de, Hooge, J., & Vanbelle, E. (2010). Do the long-term unemployed adapt to unemployment. *Romanian Journal of Applied Psychology*, 12(1), 8-14.

Overige bronnen van en via de gemeente Rotterdam:

- Brief van B&W van Rotterdam aan de Gemeenteraad, Brief Maatschappelijke Inspanning en evaluatie Full Engagement, d.d. 11 december 2012.
- Draoui, N., van Dijk, K. & Burger, L. (2013). Bloemhof participeert! Een plan van aanpak om te zorgen dat meer werkzoekenden op hun eigen niveau gaan participeren. Gemeente Rotterdam.
- Gemeente Rotterdam (2014). Verkregen op 6 maart 2014 via <http://www.rotterdam.nl/uitbreidingaanpakmaatschappelijkeinspanning>
- Gemeente Rotterdam (2014a). Aan de slag voor je uitkering, Maatschappelijke Inspanning. Februari 2014

APPENDIX

Appendix 1: Topiclist

Vrijwilligers

Kennismaking

- Kunt u vertellen wie u bent?
- Hoe lang bent u al werkloos?
 - Heeft u vroeger gewerkt?
 - Waarom niet (meer)?

Activeringstraject (*deelvraag 1: aard*)

- Hoe ging het traject van activering voordat u vrijwilligerswerk moest doen?
- Wat voor soort vrijwilligerswerk doet u nu?
- Hoe lang doet u dit vrijwilligerswerk nu?
- Hoeveel uur in de week bent u hier mee bezig?
- Hoe bent u op deze plek terecht gekomen?
 - Was het uw eigen keuze?
 - Zo ja, waarom heeft u hier voor gekozen?
 - Zo nee, hoe bent u hier dan terecht gekomen?

Ervaring en waardering (*deelvraag 3: ervaringen*)

- Hoe vind je de tegenprestatie die is ingesteld in ruil voor je uitkering?
 - Waarom?
 - Is dit altijd zo geweest?
- Hoe bevalt het verrichten van vrijwilligerswerk?
- Ga je hier met plezier naar toe?
- Hoe vind je de werkzaamheden die je nu verricht?
 - Waarom?
 - Is dit altijd zo geweest?
- Voel je je op je plek binnen deze organisatie?
 - Waarom wel/niet?
- Voel je je op je plek in deze functie/bij deze werkzaamheden?
 - Waarom wel/niet?
- Wat zou er anders kunnen in de organisatie/de werkzaamheden/etc.?

Interactie (*deelvraag 4: hoe verloopt het contact*)

- Met wie van de gemeente heb je contact als het gaat om het vrijwilligerswerk?
- Hoe is het contact te typeren?
 - Vb. is het tweerichtingsverkeer?
- Hoe behandelt de sociale dienst je?
 - Als ik zeg “zij zien jou als persoon met een verleden en een toekomstbeeld¹¹” wat zeg jij dan?
- Hoe behandelt de vrijwilligersorganisatie je?

Opbredingen voor individu¹² (*deelvraag 2: oplevering zelfredzaamheid*)

- Kunt u aangeven hoe voor u de volgende zaken zijn veranderd na de “vrijwillige inzet”?
 - Dagbesteding

¹¹ Vgl. Kampen (2010)

¹² <http://www.zelfredzaamheidmatrix.nl/LinkClick.aspx?fileticket=LgIwZGgVvMM%3d&tabid=72>;
<http://www.zelfredzaamheidmatrix.nl/LinkClick.aspx?fileticket=td7G0fdIvG8%3d&tabid=72>

- Hierbij is te denken aan de structuur van de dag, op tijd opstaan.
- Gezinsrelaties
 - Hierbij is te denken aan de relatie met uw man en kinderen
- Geestelijke gezondheid
 - Hierbij is te denken aan stress, neerslachtigheid/somber, gelukkig, zenuwachtig, onrustig slapen ¹³
- Fysieke gezondheid
 - Hierbij is te denken aan ziektebeeld, pijn
- Sociale netwerk
 - Hierbij is te denken aan nieuwe contacten die opgedaan zijn door het vrijwilligerswerk
- Participatie in maatschappij
 - Hierbij is te denken aan andere activiteiten die men is gaan ondernemen door activering zoals vrijwilligerswerk, hulp bieden aan bureaus etc.

Professionals binnen vrijwilligersorganisaties

- Wat vind je van de participatieplicht (tegenprestatie) in het algemeen?
- Heb jij het idee dat dit traject de vrijwilligers richting een betaalde baan helpt?
 - Zo ja waarom en zo nee, waartoe leidt het dan voor de vrijwilligers?
- Kun je een aantal ervaringen schetsen die je hier hebt meegemaakt met de vrijwilligers? (denk aan: gesprekken of gebeurtenissen die naar jou idee weergeven wat het traject met de vrijwilligers doet?)
- Hoe is de instelling van de vrijwilligers voor ze beginnen met het traject?
 - En in hoeverre heb jij het idee dat het verplichte karakter daar een rol in speelt?
- Conditie
- Hoe is de (kwaliteit van) relatie tussen de vrijwilligers en jou als professional?
- In hoeverre spelen de kwaliteiten van jou als professional een rol? Kun je die inzetten? Werkt dit bevorderend of juist niet?
- Zijn er factoren op organisatieniveau bij het wijkpastoraat die positieve uitkomsten van het traject voor de vrijwilligers bevorderen?
- En factoren op organisatieniveau bij het wijkpastoraat die positieve uitkomsten juist niet bevorderen maar bemoeilijken?
- Wat zijn volgens jou belangrijke elementen (organisatorisch gezien) in dit traject die gewaarborgd moeten worden voor positieve uitkomsten voor de vrijwilligers?
- Merk jij dat de thuissituatie van de vrijwilligers een sterke invloed heeft op de uitkomsten van het traject?
- En hoe zit dat met de capaciteiten van de vrijwilliger?

¹³ <http://www.nationaalkompas.nl/gezondheid-en-ziekte/functioneren-en-kwaliteit-van-leven/psychisch-functioneren/psychisch-functioneren-volwassenen/drie-vragenlijsten-voor-het-meten-van-psychische-ongezondheid/>

Appendix 2: Operationalisering

Concept	Definitie	Aspecten	Indicatoren	In topiclijst
Ervaring en waardering	De mening en gevoelens van de actief geworden vrijwilliger middels Maatschappelijke Inspanning; plezier in het vrijwilligerswerk; het op me plek voelen binnen werkzaamheid en organisatie	Tegenprestatie, plezier vrijwilligerswerk, werkzaamheden en organisatie, voelen op plek, werkzaamheden en organisatie, verbeterpunten	Persoonlijke betekenis Mening over beleid, traject, werkzaamheden, organisatie	<ul style="list-style-type: none"> - Hoe vind je de tegenprestatie die is ingesteld in ruil voor je uitkering? - Hoe bevalt het verrichten van vrijwilligerswerk? Ga je hier met plezier naar toe? - Hoe vind je de werkzaamheden die je nu verricht? - Voel je je op je plek bij deze organisatie - functie/ werkzaamheden? - Wat zou er anders kunnen in de organisatie/de werkzaamheden/etc.? - In hoeverre speelt het verplichte karakter een rol in uw beleving van het vrijwilligerswerk?
Interactie	Typering van contact met activeringsconsulent, sociale dienst en de gemeente; gevoel van behandeling; maatwerk in de bemiddeling van het traject	Contacten Typering van contacten met activerings-consulent en sociale dienst	Gevoel van object/subject Oog voor persoon bij bemiddeling Voorkeuren, wensen	<ul style="list-style-type: none"> - Hoe bent u op deze plek terecht gekomen? Met wie van de gemeente heb je contact als het gaat om het vrijwilligerswerk? - Hoe is het contact te typeren? - Hoe behandelt de sociale dienst en de organisatie je?
Negatieve effecten van werkloosheid	De werkloze ervaart negatieve effecten in de tijd dat hij werkloos is. Dit kan voorkomen op verscheidene gebieden. Dit heeft met name te maken met een gebrek aan de latente functies van arbeid.	Sociale participatie Psychisch welzijn Fysieke gesteldheid Latente functies van arbeid	Gebrek aan: sociale contacten, structuur, aanzien/status, ontplooiing, zinvolle bijdrage, tijdsbesef Toename van: depressiviteit, somberheid	<ul style="list-style-type: none"> - Kunt u aangeven hoe voor u de volgende zaken zijn veranderd na de "vrijwillige inzet"? <ul style="list-style-type: none"> o Dagbesteding, gezinsrelaties, geestelijke gezondheid, fysieke gezondheid, sociale netwerk, participatie in maatschappij
Opbrengsten van vrijwilligerswerk	Effecten van het doen van vrijwilligerswerk;	Ontwikkelen op het gebied van: vaardigheden, kennis, begrip voor anderen, sociale contacten, welzijn, betaalde baan	Begrip, zelfrespect, zelfredzaamheid, controle, zinvol gevoel, waardering	<ul style="list-style-type: none"> - Ziet u binnen dit vrijwilligerswerk mogelijkheden om: <ul style="list-style-type: none"> o U te ontwikkelen? Vaardigheden aan te leren? Mensen te leren kennen die nuttig voor u zijn? Een betaalde baan te vinden? - Krijg je van het doen van dit vrijwilligerswerk: (<i>welzijnsbeleving</i>)¹⁴ <ul style="list-style-type: none"> o Een beter zelfvertrouwen? Een gevoel van nuttig zijn? Het gevoel dat je iets zinvol uitvoert? Het gevoel van controle over je leven? Waardering van je omgeving?

¹⁴ Gebaseerd op literatuurstudie van der Aa; Cohen, 2008; Baines & Hardill, 2008; Gilst, 2011; Farrell & Bryant, 2009

Appendix 3: Respondenten uitkeringsontvangers en vrijwilligersorganisaties

In onderstaande tabellen staat de informatie met betrekking tot de respondenten uitgewerkt. Op de volgende pagina's staan de respondenten nader uitgewerkt in verhaalvorm.

Nr.	Alias	Geslacht	Leeftijd	Afkomst	Huishouden	Arbeidsverleden	Duur werkloosheid	Invulling traject
RES1	Rudy	Man	45	Suriname	Alleen	18 jaar gewerkt	6 jaar	Tuinieren en computerles
RES2	Hanifa	Vrouw	48	Marokko	Met zoon	Geen. 4 jaar vrijwilligerswerk	niet in NL	Keuken deelgemeente
RES3	Asha	Vrouw	41	Suriname	Met dochter	Onbekend	Onbekend	Keuken deelgemeente
RES4	Oslem	Vrouw	42	Turkije	Met zoon	Geen	28 jaar	Keuken deelgemeente
RES5	Terese	Vrouw	61	Curaçao	Alleen	Geen	4 jaar	Catering, fietsen, bewegen
RES6	Dyani	Vrouw	40	India	Met man en kinderen	Geen	14 jaar	Tuinieren, Nederlandse les en computerles
RES7	Salime	Vrouw	> 44	Turkije	Met man	17 jaar gewerkt	19 jaar	Tuinieren, Nederlandse les en computerles
RES8	Cherelle	Vrouw	43	Curaçao	Met 3 kinderen	Geen. 3 jaar vrijwilligerswerk	11 jaar	Tuinieren
RES9	Aysun	Vrouw	48	Turkije	Alleen	Onbekend	6 jaar	Tuinieren
RES10	Emet	Man	44	Iran	Alleen	Geen	10 jaar	Tuinieren
RES11	Desiree	Vrouw	53	Curaçao	Met kleindochter	Zwart werk en vrijwilligerswerk	Onbekend	Tuinieren
RES12	Samir	Man	55	Turkije	Met vrouw	22 jaar gewerkt	12 jaar	Tuinieren

Nr.	Alias	Geslacht	Werkzaam bij
RESPROF1	Erika	Vrouw	Wijpastoraat
RESPROF2	Johan	Man	Vrijwilligersorganisatie
RESPROF3	Hans	Man	Vrijwilligersorganisatie
RESPROF4	Mirjam	Vrouw	Vrijwilligersorganisatie

Een beschrijving van de respondenten

Om een beeld te krijgen van de groep uitkeringsontvangers die in de Bloemhof, ga ik op een dinsdagochtend begin mei met de wijkpastor mee naar een binnentuin in de Bloemhof. De binnentuin is omsloten door portiekwoningen en is toegankelijk door een breed stalen hek. Eenmaal door het hek gelopen opent zich een grote ruimte tussen de woningen, welke vanaf de buitenkant moeilijk te zien is. Aan de rand van de binnentuin, welke gelegen is in het midden van de buurt Bloemhof, staat een mooi tuinhuisje met daarnaast een grote kas. In het midden staan wat speeltoestellen voor kinderen en de overige randen van de binnentuin zijn opgevuld met iets wat moet doorgaan voor een tuintje. De coördinator van deze binnentuin komt naar ons toelopen en raakt met ons in gesprek. Ik vertelde hem wat ik kwam doen en dat ik op zoek was naar een groep met actief geworden uitkeringsontvangers in het kader van Maatschappelijke Inspanning. Er stond een enthousiaste man voor me die blij was dat er aandacht kwam voor het mooie project. Sterker nog.. De avond ervoor had hij nog geroepen dat hij weer eens een socioloog op de binnentuin wilde hebben om hetgeen er gebeurde vast te leggen en te analyseren. Was dat even mooi! Als snel liet hij de kas zien waarin allerlei planten, potjes, bloemen, kruiden en groente staan. Allemaal gepoot door de dames uit het traject. Op de vraag wat er vervolgens mee wordt gedaan, antwoordt hij blij dat de groep met mannen hiermee de wijk ingaan zodat ze de wijk mooi aan kunnen kleden. Nog voor we ons gesprek af kunnen maken, komen de eerste geleide vrijwilligers de binnentuin op lopen. Druk kletsend en lachend komt de cultureel diverse groep ze ons tegemoet lopen. Ze zijn niet verbaast dat er een nieuw gezicht rondloopt, of het interesseerde ze niet.. dat kon natuurlijk ook. De gangmaker uit de groep komt al snel op me aflopen en stelt zich enthousiast en lachend voor als Rudy. Als ik vertel wat ik kom doen zegt hij met zijn duidelijk Surinaamse accent: “Zoo.. dus jij komt ons even observeren en psychologisch door ons heen kijken?”

Na hem verteld te hebben dat dit niet helemaal het doel was van mijn aanwezigheid en wat dan wel het doel was, vertelt hij de andere mannelijke geleide vrijwilligers wat hij zojuist heeft gehoord: er komt iemand bij hun meekijken en vragen stellen. Rudy (RES1) is mijn eerste respondent. Rudy is een gezellige Surinaamse man met het hart op de juiste plaats. Hij heeft in Nederland 18 jaar als orderpicker bij de veiling gewerkt, maar door een akkefietje op het werk is hij ontslagen. Inmiddels is hij al zes jaar werkloos en zit hij een paar maanden in het traject. Ik interview hem op binnentuin waar de groep mannen aan het tuinieren was. Hij vertelt met – soms iets te veel – enthousiasme over alles wat hem tijdens het interview te binnen schiet. Rudy is erg positief over de leuke dingen die hij meemaakt via het vrijwilligerswerk en heeft ergens de hoop om via de computerlessen weer kans te maken op een baan als orderpicker.

Via de wijkpastor kom ik in contact met drie dames die vrijwilligerswerk doen bij deelgemeente Feijenoord in het gebouw bij Maashaven. Wanneer ik daar binnenstap zie en hoor ik vooral drie dames druk met elkaar kletsen over de inrichting van een voorraadkast. Hanifa (RES2) is de rustigste van het stel en is een alleenstaande moeder van twee zoons, oorspronkelijk uit Marokko. In Nederland heeft zij geen betaald werk verricht, maar wel vrijwilligerswerk gedaan. Ze praat zacht en rustig, maar ze is niet bang om haar persoonlijke verhaal te delen. Ze zit erg op haar plek. Bemoedigend spreekt ze de Turkse Oslem

(RES3) toe om ook met mij te praten. Maar dit interview gaat een stuk moeilijker dan het interview met Hanifa. Oslem spreekt slecht Nederlands en begrijpt daardoor een deel van mijn vragen niet. Duidelijk wordt wel dat tevreden is en plezier heeft met de andere dames. De drukste van het stel is Asha (RES4). Onder luidt gepraat komt de Surinaamse als laatste van de drie naar me toelopen om haar verhaal te doen. En dat doet ze! Alle ins en outs van haar leven deelt ze zonder moeite met me. Asha spreekt vol liefde over de dingen die ze doet en zo ook over het traject en de mensen met wie ze werkt. Het traject biedt voor haar een enorme kans en gaande het interview ziet ze zelf, ook enigszins verbaasd, in dat sinds het traject veel dingen haar voor de wind gaan omdat ze helemaal opbloeit. Lachend loopt ze dan ook bij me weg na het interview, een beetje overmoedig misschien... maar ach. Bij het afscheid nodigden de vrijwilligers me uit om eens op donderdagmiddag terug te komen zodat ik van hun kookkunsten kon proeven.

Op een van de middagen waarop de vrijwilligers les hebben in gezonde voeding vraag ik aan een groep wie met mij zou willen praten over hun ervaringen binnen het traject. De groep noemt al snel de naam van Terese en zij stemt in. De 60-jarige Terese (RES5) ziet er een stuk jonger uit dan ze in werkelijkheid is. Toch echt één van de dingen die jaloersmakend zijn aan Antilliaanse vrouwen. Ze is met haar kinderen naar Nederland gekomen maar die zijn inmiddels uit huis. Daarom vind ze het zelf ook niet zo erg om veel uit huis te zijn en een soort moederrol te vervullen voor andere vrijwilligsters.

Op een middag zijn de dames bezig met het inzaden van plantjes op de binnentuin. Ik vraag vier dames om met mij te praten. Van harte gaat het niet, maar zodra ze begrijpen dat ze na het interview naar huis kunnen veranderd het een en ander. Het lijkt wel alsof ze bang zijn om iets verkeerd te zeggen. Vooral het interview met Dyani (RES6) was een zwaar interview. De Indiase vrouw brak na een aantal minuten al snel in huilen uit bij het vertellen van de problemen in haar thuissituatie. De zorgen omtrent het gebrek aan geld en haar zieke man stegen haar duidelijk boven het hoofd. Het verplichte karakter dat zij ervaart binnen het traject verlicht deze zorgen niet, hoewel ze tegelijkertijd aangaf dat ze belangrijke mensen had leren kennen die haar voort konden helpen. Want 'als er iets kapot gaat, dan kan ik niet kopen'. Ook de Turkse Salime (RES7) ervaart veel druk door het traject omdat haar thuissituatie verre van optimaal is. Ook haar man is ziek thuis, waardoor zij niet met een gerust gevoel bij het vrijwilligerswerk aanwezig is. In de binnentuin bezig zijn vind ze wel leuk, want zo leert ze ook nog eens iets voor in haar eigen grote tuin. Ze is bezig met een aanvraag om geen geleid vrijwilligerswerk meer te hoeven doen, omdat ze de mantelzorg voor haar man doet. Papieren, papieren, dat is het grootste probleem en de reden waarom dit lang duurt. Cherelle (RES8) is een rustige, maar pittige Curaçaose dame. Tijdens het vrijwilligerswerk zit ze er vaak onderuitgezakt en lichtjes ongeïnteresseerd bij. In het Papiaments praat ze vaak met de andere Antilliaanse vrouwen en vormen ze een gesloten groepje. In het interview vertelt ze openhartig over de sociale contacten die ze op heeft gedaan. De mensen komen niet bij haar thuis want niemand komt bij haar thuis, maar gezellig praten en eten op de binnentuin dat wel. Aysun (RES9) is een Turkse dame en zij is al lange tijd in Nederland. Het valt haar zwaar zonder man met drie kinderen. Inmiddels zijn ze uit huis, maar problemen met geld en vakantie zullen voor haar niet wennen. Toch is Aysun heel positief want alles wat met plantjes te maken heeft interesseert haar.

De Iraanse Emet (RES10) komt iedere keer dat ik bij de groep ben een praatje maken. Tijdens deze praatjes vertelt hij veel over zijn verleden in Iran, over zijn werkervaring als doktersassistent en het ongeluk dat er voor zorgde dat hij niet meer kan werken. Imat helpt veel van de geleide vrijwilligers voort door ze te helpen met reparaties aan computers en fietsen. Maar het liefst zou hij toch weer iets doen in zijn vakgebied.

De Curaçaose Desiree (RES11) spant de kroon. Ze heeft al een paar keer aangegeven wanneer ze me zag dat ze 'gewoon weggaat als ze geen zin heeft' bij het vrijwilligerswerk. Als pittige tante schopt ze tegen het verplichte karakter van het traject, maar toch zie ik haar elke dag weer verschijnen en lachend bezig zijn met de andere Antilliaanse dames. Betaald werk heeft ze nooit gedaan en dat zoekt ze ook niet.

Ten slotte sprak ik Samir (RES12). De Turkse man is al op leeftijd en eigenlijk zoals je een oudere Turkse man voorstelt: breed, groot, grijs kort krullend haar en een lieve glimlach. Ik had hem een week gemist op de binnentuin door zijn migraine en epilepsie aanvallen. De week daarop vroeg ik hem of ik hem mocht interviewen, dan konden we ook gelijk even uitrusten. Samir was nog niet overtuigd, want hij was bang dat hij niet uit zijn woorden zou komen in het Nederlands. Uiteindelijk, toen hij eenmaal op dreef was, kwam hij goed uit zijn woorden. Aansluitend aan de tuin waar het interview plaatsvond, lag een basisschool. Halverwege het interview stonden er ineens drie kinderen voor het hek die 'yük dede' riepen. Aan zijn ogen was af te lezen dat dit 'hoi opa' betekende. Openhartig vertelde hij over hoe fijn het was bij het vrijwilligerswerk en dat hij hierdoor uit huis was. Thuisblijven leverde volgens hem alleen maar ruzie op met zijn vrouw.

Appendix 4: Codeerschema

Code nr.	Thema's	Subcode	Hoofdcode
1	Somber, depressief, stress, negatieve gedachten	Psychisch: minderwaardig en onzeker	NEGATIEVE EFFECTEN WERKLOOSHEID
2	Minderwaardigheid, onzekerheid	Psychisch: sombere depressieve gedachten	
3	Sociale isolatie, verving	Sociaal: geïsoleerd	
4	Afleiding, ontspanning, stres verlagend, nuttig voelen, zelfrespect, vertrouwen, gezondheid	Welzijn	OPBRENGSTEN
5	CV gat, uitkeringswaardig, status, erbij horen	Buitenwereld	
6	Dagritme, leren, vaardigheden, bridging	Ontwikkeling	
7	Delen van zorgen, relativeren, informele hulp, sociale contacten	Sociale interactie	
8	Rechtvaardig, wet, kans, extra geld	Waardering tegenprestatie	ERVARING
9	Plezier	Plezier	
10	Maatwerk	Maatwerk	
11	Functionele kwaliteit, sociale kwaliteit, structuur, uitvoering	Werkzame relatie factoren	CONDITIES
12	Waardering omgeving, waardering professional	Omgevingsfactoren	
13	Hoop en verwachting	Verwachtingsfactoren	

